

**SALAKAVALA VELKAVALTA -
Velallisuuden hallinta luottoyhteiskunnassa**

Johan Kangas 180596
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskunta- ja kauppätieteiden
tiedekunta
Kevät 2013

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO, Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta,
Yhteiskuntatieteiden laitos, Yhteiskuntapolitiikka

Ohjaaja: Professori Eeva Jokinen

Huhtikuu 2013

Itä-Suomen yliopisto

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos
Tekijä Johan Kangas	
Työn nimi Salakavala velkavalta - Velallisuuden hallinta luottoyhteiskunnassa	
Oppiaine Yhteiskuntapolitiikka	Työn laji Pro gradu
Aika 11.4.2013	Sivumäärä 81 sivua, 1 liite (2 sivua)
Tiivistelmä - Abstract <p>Tutkielmassa selvitettiin velallisuuden ja hallinnan välistä suhdetta hallinnan analytiikan tutkimuksellisessa viitekehyksessä. Tavoitteena oli tunnistaa velan kautta tapahtuva vallankäyttö kommunikatiivisena valtasuhteena. Tämä toteutettiin perehtymällä velkaongelmiin ja talous- ja velkaneuvojen työssään kohtaamien haasteiden ratkaisukeinoihin.</p> <p>Tutkielmaa varten toteutettiin viisi talous- ja velkaneuvoja haastattelua Joensuussa ja Tuusulassa. Tutkielmassa hyödynnettiin myös runsaasti teoreettista kirjallisuutta, lakiaineistoa, tilastoaineistoja ja yhtä selvitysmuotoista raporttia.</p> <p>Näyttää siltä, että sopimusluoteinen velkasuhde sitoo yksilön osallistumaan yhteiskunnallisiin toimintoihin ja työelämään. Tavoitteena on aktiivinen kansalaisuus, jonka vastapainona on joutuminen kontrollijärjestelmien piiriin.</p> <p>Velkasuhteen epäonnistuminen on äärimmäisen haitallinen sekä yksilölle itselleen että velkojalle, mutta onnistunut velkasuhde esittäytyy koko yhteiskunnan tavoitteena, jonka kautta uusliberalistinen hallinta toimii 2010- luvulla.</p>	
Asiasanat Hallinta, valta, vallankäyttö, talous- ja velkaneuvonta, velkajärjestely	
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto

SISÄLTÖ

1 Johdanto.....	1
1.1 Keskeiset kysymykset: miten ja missä?.....	3
1.2 Tutkielman paikka ja sisältö.....	4
2 Käytäntö teoriassa.....	7
2.1 Hallinnan analytiikka tutkimuksena.....	8
2.2 Hallinnan historia.....	11
2.3 Hallinnan ja vapauden suhde.....	13
2.4 Hallinnan tarkoitus.....	16
2.5 Velka ja hallinta.....	19
3 Tutkielmassa hyödynnetyt menetelmät.....	23
3.1 Haastattelun historia.....	26
3.2 Asiantuntijahaastattelu keskiössä.....	29
3.3 Aineiston analyysin menetelmät lyhyesti.....	31
3.4 Muita mahdollisia menetelmiä.....	32
3.5 Ei kysymyksiä vaan ongelmia.....	34
4 Minä ja muut muuttajat.....	36
4.1 Tutkijapositio.....	38
4.2 Haastattelutilanteet ja ympäristöt.....	43
5 Velkaneuvonta ja muu aineisto.....	47
5.1 Aineiston kuvaus 1.....	48
5.2 Aineiston kuvaus 2.....	52
5.3 Havaintoja ja eroja aineiston pohjalta.....	56
5.4 Tulkinnat aineiston pohjalta.....	63
6 Loppupäätelmät.....	68
6.1 Kaksi subjektia.....	70
6.2 Velkajärjestely vallankäytön muotona.....	72
6.3 Lopuksi.....	75
Lähteet.....	77
Liite.....	82

1 JOHDANTO

Tammikuussa 2013 avasin television ja selailin pääkanavia hetken. Riippumatta vuorokaudenajasta löysin ajankohtaisohjelman, jossa puhutaan velasta. Keskustelu koski yleensä valtion ja valtioiden velkaa, yritysmaailman tarvitsemia lainoja ja/tai takauksia, joilla yritykset luovat meille elintärkeitä työpaikkoja. Tässä tutkielmassa on tarkoituksena tutkia yksittäisten ihmisten velkoihin liittyvää neuvontaa ja velkajärjestelyä, joten keskustelu tuntui vielä hieman kaukaiselta. Yleisesti ottaen velka- ja lainaongelmat eivät koskettaneet yksityisiä kotitalouksia vielä siinä määrin, että kiinnostus yhteisten asioiden hoitoon olisi ollut lisääntynyt. Tätä tutkielmaa tehdessä tilanne kuitenkin muuttui ja erilaiset julkiset puheenvuorot, joilla kannustetaan ihmisiä parempaan omaan talouden hallintaan, lisääntyivät kevään 2013 aikana. Esimerkiksi Yleisradion TV2 -kanavan ohjelma *Kukkaron herraksi*, jonka tarkoituksena on nostaa esiin kunnallisen talous- ja velkaneuvojan työssään kohtaamien tavallisten ihmisten velkaongelmia, voitaisiin nähdä esimerkkinä henkilökohtaisen taloudenhallinnan noususta julkiselle agendalle. Ohjelmassa talous- ja velkaneuvoja keskittyy autettaviensa raha-asioden kuntoon laittamiseen ja pyrkii saattamaan ”*[I]hmiset takaisin jaloilleen, oman elämänsä ja kukkaronsa herroiksi. Samalla tarjotaan kotisohvalta ohjelmaa seuraaville ideoita ja inspiraatiota oman talouden hallintaan.*” (Kukkaron herraksi, ohjelman kuvaus)

Keinot, joilla yksilöt autetaan jaloilleen, ovat äärimmäisen kiinnostavia ja niihin on tässä tutkielmassa tarkoitus perehtyä yksittäisten ihmisten velkaongelmien kautta. Isompien toimijoiden ja kuluttajien lainansaannissa ja velkatilanteissa on eroja vaikka yrityksen ja yksityisen välinen raja on viime vuosina hämärtynyt. Aluksi kuitenkin lienee paikallaan selvittää se, miten yleisestä yhteiskunnallisesta ilmiöstä on kyse. Tilastokeskus tarjoaa tuoretta ja ajankohtaista tietoa. Suomen väkiluku oli marraskuussa 2012 hieman yli 5,4 miljoonaa (Tilastokeskus 2013a). Tämä luku jakautuu vuoden 2011 tilaston mukaan noin 2,5 miljoonaan asutokuntaan, joista velallisia asutokuntia on yli 1,5 miljoonaa. Veloista yli 73 % on asuntolainoja, joita on yhteensä yli 850 000 kappaletta. Keskimääräinen asuntovelka on noin 89 000 euroa. Useimmin velkaa on kahden aikuisen taloudessa, jossa on myös lapsia huollettavina. Tilastokeskuksen mukaan jopa yhdeksässä kymmenestä tällaisissa tapauksissa velkaa löytyy

(Tilastokeskus 2013b). Kokonaisuutena voidaan siis todeta, että valtaosalla väestöstä on velkaa jossain elämänsä vaiheessa.

Velallisuus ja velkaongelmat ovat kiinnostavia yhteiskunnallisia ilmiöitä, jotka yleisyydessään ansaitsevat tulla tutkituiksi myös yhteiskuntapolitiikan oppiaineen saralla. Vuonna 2002 julkaistu Vesa Muttilaisen väitösteos *Luottoyhteiskunta* on edelleen ajankohtainen kuvaus velkatutkimuksen saralla, mutta toivon tässä tutkielmassa voivani päivittää tuon yli kymmenen vuotta sitten julkaistun teoksen tietoja nykypäivään vertaamalla sitä ja itse keräämäni aineistoa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 2010 toteutettuun tutkimukseen (Valkama 2011). Valtaosa esimerkiksi akateemisen loppututkimuksen suorittaneista päätyy jonain päivänä ottamaan velkaa hankintoihinsa, kuten omaan asuntoon, auton hankintaan tai tuloissa tapahtuvien vaihteluiden tasaamiseen (Muttilainen 2002, 6-7). Velalla on mielestäni laajempi yhteiskunnallinen ulottuvuus, kuin pelkästään välineellinen arvo erilaisten hyödykkeiden hankinnassa. Velan kautta muodostuvat valtasuhteet ja niiden kautta esitettävissä olevat hallintasuhteet ovat kysymyksiä, joita tämä opinnäytetyökseni tarkoitettu tutkielma pyrkii selventämään. Empiirinen aineisto on kerätty haastattelemalla henkilöitä, joiden vastuulla on pääasiassa julkinen talous- ja velkaneuvonta. Käytännössä heidän työnsä kuitenkin painottuu tilanteeseen, jossa asiakkaalla on jo paljon ongelmia. Tällöin vastuu talous- ja velkaneuvontapalvelun keinoista siirtyy neuvojalle. Neuvontatyö harvoin enää ratkaisee ongelmia (kts. esim. Valkama 2011), joten sopivien keinojen valinta riippuu asiakkaan oman näkemyksen lisäksi myös neuvojan hänelle esittämistä vaihtoehdoista.

1.1 Keskeiset kysymykset: miten ja missä?

Tulen tutkielmassani hyödyntämään laajasti hallinnan analytiikaksi nimetyn tutkimusperinteen käsitteistöä. Tutkimusperinteen isähahmo on ranskalainen Michel Foucault (1926–1984), jonka tuottamaa kirjallisuutta ja postuumisti julkaistua luentomateriaalia olen pyrkinyt hyödyntämään mahdollisimman laajasti. Hallinnan analytiikka on luonteeltaan vallan tutkimusta (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7). Sen tarkoituksena on selventää yhteiskunnallisten ilmiöiden, kuten tässä tutkielmassa velallisuuden suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan tavalla, joka paljastaa vallan käytön yksilöihin heidän sekä valintojensa kautta että rakenteiden tasolla. Pyrin tässä tutkielmassa tuomaan esille velan ja hallinnallisuuden välisen suhteen. Toinen tutkimuksellinen ongelma koskee talous- ja velkaneuvojen roolia hallinnan kohteen muotoutumisessa. Kolmas tutkimusongelma, johon tässä tutkielmassa keskitytään, koskee lain yksityisestä velkajärjestelystä (Finlex 2013a) asemoitumista velallisuuden hallinnan näkökulmasta. Nostan nämä esille uudelleen kolmannessa luvussa.

Hyödynnän tässä projektissa Foucault'n tuotannon lisäksi ensisijaisesti Jani Kaiston ja Miikka Pyykkösen toimittamaa teosta *Hallintavalta*, mutta haen teoreettista tukea myös nykyään Australiassa vaikuttavalta sosiologian professori Mitchell Deanilta (Dean 2010) sekä yhdysvaltalaisutkijoilta Nicholas Rose ja Peter Miller (Miller & Rose 2010), joiden vaikutukset esimerkiksi tutkimusperinteen käsitteistön kehittymiseen on tunnustettu kotimaisessakin kirjallisuudessa (Kaisto & Pyykkönen 2010, 9). Kotimaista velkatutkimusta on viime vuosina toteutettu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen toimesta, ja vuonna 2011 julkaistu raportti *Talous- ja velkaneuvonnan asiakkaat 2010 - velkajärjestely vai muu apu?* (Valkama 2011) tulee kulkemaan rinnallani hyvänä vertailukohtana itse keräämälleni aineistolle. Myös aluksi mainitsemani Vesa Muttilaisen (2002) kirjoittama teos *Luottoyhteiskunta* toimii tukenani, kun kuvaan aineistostani kummunneita huomioita suhteessa lainsäädäntöön. Tässä tutkimuksellisessa viitekehysessä velkaa ei kuitenkaan ole esitetty.

Tutkielmaani varten olen kerännyt aineiston, joka koostuu kunnallisten talous- ja velkaneuvojen haastatteluista. Haastatteluista osa on toteutettu Joensuussa, jonka talous- ja velkaneuvojat vastaavat maantieteellisesti valtavan alueen asukkaiden

velkaongelmista. Toinen kohde oli Tuusulan kunta Keski-Uudellamaalla, jossa väestötiheys on aivan toista luokkaa. Velkaongelmissa ja tavoissa, joilla niitä hoidetaan, paljastui eroja. Tutkielman aineistoa käsittelevässä osassa tulen esittelemään aineiston ja vertaamaan sitä aikaisempaan tutkimukseen.

Suuri osa aineiston kuvauksesta tulee käsittelemään velkaneuvojen työssään kohtaamien ongelmien kirjoa, mutta samalla pyrin myös esittelemään heidän työnsä sisältöä. Olkoon tämä esittely osa prosessia, jossa tarkoitukseni on aineistostani käsin tehdä näkyväksi heidän tärkeää työtään. Menetelmällisessä osiossa tulen hyödyntämään Marja Alastalon ja Maria Åkermanin artikkelia teoksesta *Haastattelun analyysi*. Uskoakseni faktuaalisen analyysin (Alastalo, Åkerman 2010, 377) keinoin pääseväni hyvin lähelle tarkkaa kuvausta tilanteista, jossa velallisuus on epäonnistunut ja tätä kautta pystyn lähestymään velallisuutta yleisenä ilmiönä.

1.2 Tutkielman paikka ja sisältö

Velkatutkimusta on Suomessa tehty runsaasti oikeustieteellisestä näkökulmasta ja keskittyen yleensä erilaisen ohjaavan sääntelyn toimintaan tai toimimattomuuteen. Syvällinenkään internetin hakupalvelun hyödyntäminen ei kuitenkaan nostanut esille yhtäkään vastaavaan teoreettiseen pohjaan nojaavaa tutkielmaa tai tutkimusta, jossa velkaa ja velallisuutta olisi käsitelty tässä viitekehyksessä. Tämän tutkielman tarkoitus on osoittaa, että velka on keskeinen vallankäytön muoto, jolla yksittäiset ihmiset motivoitetaan osallistumaan ja olemaan aktiivisia kansalaisia päivästä toiseen.

Tulen hahmottelemaan velallisuuden hallinnan teknologiana, joka muovaa aktiivisen kansalaisen subjektia (Miller & Rose 2010, 155; Saastamoinen 2010, 233) samalla tavoin kuin esimerkiksi koulutus, jota on tutkittu runsaasti hallinnan analytiikan viitekehyksessä (kts. esim. Fejes, Nicoll 2008). Pyrin tunnistamaan subjektin

muovautumiseen vaikuttavia rationaliteetteja eli tarkastelemaan velallisen rationaalisuuden suhdetta velallisen hallintaan. Pyrin myös Foucault'n hengessä tunnistamaan jotain sen suuntaista kuin velan yleinen genealogia (Foucault 2010, 123–124). Myös siirtymät kurin yhteiskunnasta kohti kontrollin yhteiskuntaa tulevat esille tässä tutkielmassa. Lopuksi tarkoituksena on päästä uusliberalistisesti hallitun yhteiskunnan juurille ja määritellä velallisuuden suhde biovallaksi kutsuttuun vallankäytön muotoon.

Hallinta on haluttuun käytökseen ohjaamista, eikä laki voi koskaan toteuttaa hallintaa sinänsä. Lainsäädännön tuloksena syntyy *instituutioita*, jotka nähdään tässä tutkimuksellisessa viitekehyksessä käytännön toiminnan muodostumina, joiden kautta valta vaikuttaa yhteiskunnassa. Valtiorakennelman rooli on olla näiden instituutioiden kokonaisuus, jossa vaikuttavat eri toimijat ja mekanismit. Laki ei siis ilmennä valtion tahtoa sinänsä, vaan se voidaan nähdä ainoastaan valtiossa vaikuttavien hallinnallisten voimien kamppailun tuloksena. (Dean 2010, 17–18).

Lailla ennakoidaan tulevia maailmantiloja ja pyritään torjumaan ei-haluttua käyttäytymistä samalla, kun sen tarkoituksena on korjata lain noudattamatta jättämisestä aiheutuneita ongelmia. Laki toimii hallinnan instrumenttina, joka toimiessaan takaa lainkuuliaisuuden, mutta tarjoaa epäonnistuessaan keinon vaikuttaa toimijaan, jonka käytös on ollut ei-haluttua. (kts. esim. Foucault 2010, 58–59, 107). Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (Finlex 2013a) on loistava esimerkki ohjaamiseen pyrkivästä lainsäädännöstä, joka antaa tuomioistuimelle poikkeuksellisen suuren vallan päättää yksityishenkilön tulevasta käyttäytymisestä suhteessa menneeseen. Tulen tässä tutkielmassa vertaamaan lakia aineistoon sekä analysoimaan sen suhteellista tulkinnanvaraisuutta hallinnan analytiikan viitekehyksessä. Tämä tutkielma ei ole oikeudellinen kuvaus, joten tarkoitukseen ei ole lähteä arvioimaan tuomioistuinten toimintaa tai niistä muodostuvaa oikeuskäytäntöä juridisessä viitekehyksessä. Haluan kuitenkin todeta, että voisi olla äärimmäisen mielenkiintoista selvittää tarkemmin tuomioistuinten tekemiä päätöksiä koskien velkajärjestelyhakemuksia. Tässä yhteydessä tämä osoittautui kuitenkin liian hankalaksi toteuttaa.

Tutkimusraportti tulee rakenteeltaan noudattamaan pro gradu- tutkielman peruskaavaa (Kniivilä, Lindblom-Yläne, Mäntynen 2007, 56–75). Johdannon jälkeen seuraa teorialuku, joka käytännössä sisältää tutkimusperinteen historian esittelyn sekä keskeiset lähestymistavat. Seuraavassa eli kolmannessa luvussa tulen esittelemään käyttämäni menetelmät eli perustelevaan aineiston keräämisessä käytetyt menetelmät ja aineiston analyysin tavat. Neljäs luku on varattu omien lähtökohtieni esiintuomiseen ja selventämään tutkielman tekoprosessin vaiheita. Samalla tulee käsitellyksi tutkijapositioni asemoituminen. Viides luku puolestaan on omistettu keräämäni aineiston kuvaukselle ja analyysille, joka jatkuu luontevasti viimeisessä luvussa. Kuudes luku selventää myös aineiston ja teorian yhteyden. Tutkimus jakautuu näin ollen siten, että teoreettinen osa käsittää luvut kaksi ja kuusi. Menetelmällisiä ja aineistoa esitteleviä lukuja ovat kolme, neljä ja viisi.

2 KÄYTÄNTÖ TEORIASSA

Tämän luvun tarkoituksena on tuoda lukija samalle aaltopituudelle tämän opinnäytetyön taustan kanssa ja tarjota perustelu menetelmällisille valinnoille, joita työssä on päädytty käyttämään. Alasuutari (2011, 81–82) kirjoittaa, että tutkimusta tehdessä on tärkeää pystyä astumaan ”havaintojensa taakse”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että näkemäänsä ja kuulemaansa ei tutkimuksessa voi ottaa annettuna, vaan kerätty materiaali pitää kyetä sitomaan todellisuuteen tai ainakin siihen kuvaan todellisuudesta, joka tutkimuksessa halutaan esittää. Tätä kuvausta ei olisi mahdollista toteuttaa ilman perehtymistä teoreettiseen viitekehykseen ja sitä varten olen päätenyt asettamaan tämän luvun heti johdantoluvun perään (Kniivilä, Linblom-Yläne, Mäntynen 2007, 68). Lyhyesti tämä osio pyrkii vastaamaan kysymykseen miten velallisuus ja hallinta liittyvät toisiinsa. Tästä voi implisiittisesti johtaa toisen päätelmän miksi aihetta on mielekästä tutkia.

Luvun rakenteen tarkoituksena on vastata edellä oleviin kahteen kysymykseen edeten ensin hallinnan analytiikasta tutkimusperinteenä kohti hallinnan historiallista viitekehystä. Seuraavaksi vuorossa on varsin foucault’lainen osio, jossa käydään läpi erilaisten vallan muotojen kehittymistä kirjallisuuden avulla. Luonteva siirtymä tästä tapahtuu vallankäytön nykytilan lyhyellä kuvauksella kohti tutkielman ehkä tärkeintä teoreettista osiota, joka siis koskettaa edellä mainitusti hallinnan ja velan suhdetta toisiinsa. Tässä yhteydessä tulen testaamaan hieman Michel Foucault’n (1926–1984) genealogista metodia ja hahmottelemaan jotain sellaista kuin velan yleinen genealogia, jota on tarkoitus tämän tutkielman lopuksi suhteuttaa keräämääni aineistoon. Käsitelyjärjestyksen tarkoitus on edetä loogisesti yleisestä kuvauksesta kohti tutkielman kannalta tärkeintä loppua, jonka tarkoituksena on perustella tämän tutkielman lähestymistapa aloittaen yleisestä ja päätyen erityiseen.

Hyödynnän tässä luvussa laajasti sekä kotimaista että kansainvälistä yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta. Viittaan englanninkielisiin lähteisiin samalla tavalla kuin muihinkin, joten tässä vaiheessa on mielestäni tärkeää tuoda esille, että en ole käyttänyt ulkopuolisia suomentajia, vaan jokainen suomennos on itseni tekemä silloin, kun kyse on englanninkielisestä lähteestä. Sama tyyli jatkuu koko tutkielman ajan ja teoksen alkukieli käy ilmi tutkielman lopussa olevasta lähdeluettelosta.

2.1 Hallinnan analytiikka tutkimuksena

Hallinnan analytiikka on pohjimmiltaan vallan tutkimusta, joka lähtee siitä oletuksesta, että valta ei ole rakenteeltaan hierarkkista, vaan erilaisia valtakeskuksia on läsnä kaikkialla. ”*Hallinnan analytiikka tutkii oloja, joissa vallan käytännöt syntyvät, niitä ylläpidetään ja sitä miten niitä muutetaan*” (Dean 2010, 31). Ulkopuolisia ilmiöitä tai pisteitä ei ole vaan kaikkeen vaikuttavat vallan mekanismit (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7). ”*Vallankäytön analyysien tulisi keskittyä kuvaamaan pikkutarkasti erilaisten vallankäytäntöjen toiminta ja vaikutuksia sekä antautua ”kaivamaan” vallankäyttöä esiin odottamattomista, aiemmin sille ulkoisiksi ymmärretyistä tilanteista ja toimista.*” (Kaisto & Pyykkönen 2010, 9). Tutkimuskohteeksi valikoituvat näin kommunikatiiviset valtasuhteet erilaisten toimijoiden verkostossa. Valtion rooli ymmärretään ehkä tavanomaisemmasta juridis-poliittisesta näkemyksestä poikkeavalla tavalla. Valtio ei ole hierarkkinen valtakeskittymä, jonka ylimmissä päättävissä elimissä toimivilla on valta vaikuttaa sen alueella elävien valintoihin ja valitsemattomuuksiin (emt, 10).

Alistavaa, nietzscheläistä ja kylmää valtiohirviötä ei ole olemassa, vaan valtio on ainoastaan niiden käytäntöjen muodostama kokonaisuus, joita sen erilaiset toiminnot sisältävät (kts. Foucault 2010, 264; Foucault 2008, 6; 77). Valtio on ”*käytäntöjen käytäntö*” (Dean 2010, 17) eli lukuisten toiminnallisten tavoitteiden summa, jonka sisäiseen peliin osallistuvat erilaisia näkemyksiä edustavat ryhmät, jotka voivat olla rakenteeltaan mitä erilaisimpia. Valtio ei näin ollen ole erityisasemassa eikä sillä nykyisessä muodossaan ole valtamonopolia, vaan vallan keskittymiä pitäisi pystyä löytämään muualta (kts. esim. Kaisto & Pyykkönen 2010, 10). Esitän tässä tutkielmassa, että velka on hallinnan väline eli tekniikka, joka on valtiollisille instituutioille toisaalta ulkopuolinen, mutta silti keskeinen tapa tuottaa aktiivista kansalaisuutta (Saastamoinen 2010, 234). Velka ja velallisuus ovat tästä näkökulmasta samankaltaisia instituutioita eli vakiintuneita toiminnan käytäntöjä kuin lait ja asetukset (kts. Muttilainen 2002, 24). Instituutiot ovat keskeisiä valtakeskittymiä, joiden välisissä suhteissa valtarakenteet paljastuvat kun niiden olemassaolo alistetaan kriittiselle analyysille. Valtasuhteet ovat kytköksissä instituutioiden välisiin kommunikaatioprosesseihin ja ne ovat jatkuvan muodonmuutoksen kohteena (Miller & Rose 2010, 95–97). Tällöin niiden tavoittaminen tutkimuksellisesti on hankalaa, koska

esimerkiksi velkapuheen saadessa jalansijaa julkisuudessa voivat puheeseen liitetyt tahot reagoida muuttuneeseen tilanteeseen ja muokata toimintatapojaan.

Hallinnan analytiikka tutkii olosuhteita, joissa hallintojärjestelmien käytännöt syntyvät, ja sitä miten niitä ylläpidetään jatkuvan muutoksen tilassa. Hallinnan analytiikassa välttämättömyyksien ja itsestäänselvyyksien olemassa olo paljastaa enemmän kuin niiden puute. Tutkimuksen kohteena ovat tavat, joilla ilmiöstä tulee monille välttämätön ja vaihtoehdot mukautuvat tietyllä tavalla (Dean 2010, 31–33). Genealogioiden hyödyntäminen on keskeinen tapa ymmärtää erilaisten vallankäytön muotojen tapoja. Genealogialla tarkoitetaan vallan verkoston uudelleen rakentamista sen tukipisteiden, liittoumien ja kommunikaatioiden kautta, eikä sillä ole mitään tekemistä perinnöllisyyden tai geenien tutkimuksen kanssa (Foucault 2010, 122). Tämä tapahtuu nykyisten kokemusten ”*anti-anakronistisen*” tulkinnan kautta eli menneiden tapahtumasarjojen realistisen kuvauksen kautta (Dean 2010, 56). Tarkoituksena on tehdä ”*tutusta tuntematonta*” eli problematisoida yleisiä käsityksiä (Dean 2010, 57). Genealoginen analyysi on tapa ymmärtää valtakamppailuissa ”kadotettua” tieto, joka on usein paikallista, mutta silti yleistä (Foucault 2003, 8-9). Sana *korkokatto* ei asuntomarkkinoilla enää merkitse mitään, mutta *positiivisella luottorekisterillä* on ja tulee olemaan selkeä tarkoitus.

Genealogian löytämiseksi on valittava vakiintunut käytäntö, eli toimielin, joka toteuttaa tai pikemminkin pyrkii toteuttamaan jotakin yhteiskunnallista tehtävää. Seuraavaksi tulisi ”astua instituution ulkopuolelle” ja jäljittää sen tarkoituksenmukaisuus yhteiskunnallisessa mittakaavassa. Tämän jälkeen olisi tarkasteltava instituution tehtävää ja sitä, miten se tehtäväänsä toteuttaessaan epäonnistuu tai onnistuu. Tätä ei tulisi kuitenkaan tehdä arvioimalla itsestään selvältä näyttävää tehtävää, jonka instituutio itse tai sitä ylempi viranomainen on sille määritellyt. Tarkastelun kohteena tulisi olla historia, jonka instituution strategia piirtää itseensä: toisin sanoen tehtävien käytännön kokonaisuus. Kolmas tapa koskee kohdetta ja lähtee siitä, miten instituutio muotoilee toimintansa kohteen toiminnassaan ja käyttäytyy tätä kohdetta kohtaan muuttavassa toimintaympäristössään. (Foucault 2010, 123; Foucault 2008, 3)

Käytännössä genealogian ”löytäminen” on haastava ja monimutkainen tehtävä, joka vaatii suhteellisen raskaan teoreettisen perustelun, jota olen tässä luvussa yrittänyt selventää. Pyrin tässä luvussa esittämään velallisuuden eräänä hallinnan teknologiana genealogian käsitteen kautta. Mainitsin aikaisemmin, että velka on ainoastaan tekniikka, joten tässä yhteydessä on tärkeää määrittellä tekniikan ja teknologian ero. Hallinnan analytiikan tutkimusperinne tarjoaa käsitteelliset välineet, mutta niiden testaaminen käytännössä jää tarkka määrittely täytyy toteuttaa jokaisessa yhteydessä erikseen (Kaisto & Pyykönen 2010, 13). Velka on siis tekniikka eli konkreettinen toimi, joka muodostuu sopimussuhteesta kahden tai useamman osapuolen välillä (Mutttilainen 2002, 6-7). Velallisuus kääntyy tässä suhteeksi, joka muodostuu osapuolten välille ja suhteen tarkoitus muodostaa oman tapahtumasarjansa. Tässä sarjassa lasketaan ja arvioidaan velallisuussuhteen aikamääreitä ja keinoja tavoitteeseen pääsemiseksi, joten tekniikalle muodostuu oma logiikkansa. Näin velallisuudesta syntyy omanlaisensa *hallinnan teknologia* (kts. Miller & Rose 2010, 94-95). Tällainen teemankuljetus käy myös perusteluksi sille, miksi valtasuhteet ovat kommunikatiivisia ja niitä voi näin ollen syntyä vain ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Jokainen loogiseksi ja johdonmukaiseksi mielletty päättelyketju tarvitsee taustalleen oman rationaliteettinsa eli näkemyksen, jonka mukaan kyseinen ketju on jotain muuta kuin sattumanvaraisten tapahtumien summa. Ennen rationaliteettien määrittelyä on kuitenkin luotava katsaus hallinnan historiaan.

2.2 Hallinnan historia

Michel Foucault antaa sanalle ”hallita” lukuisia erilaisia merkityksiä teoksessaan *Turvallisuus, alue, väestö* (kts. Foucault 2010, 126–128). Ennen 1500-lukua sillä oli useita merkityksiä, jotka saattoivat liittyä syömiseen tai elannon hankkimiseen ranskan kielessä. Yhteistä merkityksille oli kuitenkin niiden hyväntahtoinen, mutta määräävä ote. Tämän tutkielman kannalta tärkein huomio hallinnan historiassa on 1500-luvun kirjoituksissa Foucault’n tunnistama muutos, jossa ilmaus ”politisoituu” merkitsemään kohdetta, joka: ”[E]i koskaan ole valtio, alue tai poliittinen rakenne. Hallinnan kohteena ovat aina ihmiset, yksilöt ja ryhmät.” (Foucault 2010, 127). Näin voidaan sanoa, että käsitteet ”valta” ja ”hallinta” yhdistyvät toisiinsa, koska nyt toiminnan kohde on muotoutunut.

Foucault selittää tämän muutoksen yleisellä maailmankuvan muutoksella, joka johtuu asteittaisesta, niin sanotun ”paimenvallan” murenemisestä Euroopassa. Katolisen kirkon valta-asema suhteessa keskiajan ihmisiin oli nykyajasta käsin katsottuna vailla vertaansa. Uskonto tarjosi valmiin maailmankuvan, jossa tämän maailman kärsimyksillä lunastettiin paikka ikuisuudessa. Maailma toimi Jumalan hallitsemassa ”kuuliaisuuden taloudessa”, jossa rangaistukset olivat hirvittäviä ja aina tulkittavissa olevia merkkejä Jumalan tahdosta. Luonto oli täynnä ihmeitä, jotka olivat Jumalan tahdon ilmentymiä, joita tulkitsti harva, mutta oikeaoppinen joukko. (Foucault 2010, 227–228)

Tieteellisen maailmankuvan läpimurron ensiaskeleet kuitenkin muuttivat vallan jakautumista. Luonto osoittautui vähitellen omalakisiksi alueekseen, jossa tapahtumat eivät enää tapahtuneet Jumalan oikuista, vaan niitä ohjasi oma järkensä, joka oli sekä ihmisten että Jumalan yhteinen (Foucault 2010, 230). Jos Jumala ei hallitse luontoa eikä enää ilmennä tahtoaan sen kautta, niin esiin nousee tärkeä kysymys: mihin pohjaa oikeutensa käyttää valtaa sellainen hallitsija, joka ei enää voi luottaa taivaalliseen oikeutukseensa? Vallan legitimoinnin ensimmäinen kriisi oli käsillä. Hallitsijalta, joka ei voi luottaa oman oikeutuksensa jumalalliseen alkuperään viedään myös tarkoitus. Pelkkä hallitseminen ei enää riitä, koska yksilöillä ei ole enää taetta autuaasta

ikuisuudesta. Asiat eivät enää tapahdu siksi, että niiden vain kuuluu tapahtua. Hallitsijalta vaaditaan toimia ja toimintaa. Hallitsijalta vaaditaan enemmän kuin pelkkä suvereeni itsetarkoitus: ”Häneltä vaaditaan hallintaa” (Foucault 2010, 229). Tämän hallinnan tueksi tarvitaan rakennelma, jota Foucault kutsuu ”valtiojärjeksi”.

Valtio on kuitenkin turhaan nostettu jalustalle, jonka kautta valta ilmenee. Foucault kirjoittaa valtio-ongelman yliarvostamisesta ja siitä, että ”valtiolla ei kuitenkaan nykyään, sen enempää kuin ennenkään ole ollut tällaista eheyttä, yksilöllisyyttä, ankaraa funktionalisuutta tai mielestäni edes tällaista merkitystä. Sillä ehkä valtio on vain koostettu tosiasia ja myytiksi muutettu abstraktio, jonka merkitys on paljon vähäisempi kuin luullaan” (Foucault 2010, 115). Ilmiö, joka ansaitsee tulla tutkituksi, ei ole yhteiskunnan valtiollistuminen 1600–1700-luvuilla, vaan hallinnallistuminen (Foucault 2010, 116). Valtion keskeiset instituutiot kuten armeija, verotus ja oikeuslaitos olivat olleet olemassa kauan ennen ”kansallisvaltion” syntyä. Kansallisvaltion, jota voi vihata sen harjoittaman oikeudettoman vallankäytön vuoksi, valtion ”oikeudeton” vallankäyttö saa sen toteuttamaan omaa tarkoitustaan hallinnallistamalla, koska se ei voi perustaa valtaansa oikukkaan hallitsijan suvereniteettiin (Foucault 2010, 236–237). ”Ei voida puhua valtio-oliosta ikään kuin se olisi itsestään kehittyvä olento, joka alistaa yksilöt valtaansa spontaanin ja lähes automaattisen mekaniikan avulla. Valtio on käytäntö. Valtiota ei voida erottaa niiden käytäntöjen kokonaisuudesta, joiden kautta valtiosta on käytännössä tullut hallinnan tapa, toiminnan tapa ja myös tapa muodostaa suhteita hallintaan.” (Foucault 2010, 264). Hallinnallistuminen on käynnistynyt siinä pisteessä, kun valtion oikeudettoman vallankäytön ja valtion vihaaminen alkaa, miten siis taata turvallisuus jos valtioon ei voi luottaa? (Foucault 2008, 76). Hallitsijan tulee säätää omaa toimintaansa rajoittavia lakeja ja luopua esimerkiksi äärimmäisistä rangaistuksista, ja kansainvälisillä sopimuksilla täytyy voida rajoittaa valtion puuttumista toisen valtion kansalaisiin (kts. esim. Foucault 2003, 24–25).

Valta sinänsä tukeutui siis johonkin muuhun, kuin hallitsijaan ja suvereniteettiin. Mutta mihin? Vastaus on ”yleisessä edussa”. Hallitsijan tulee olla kykeneväinen turvaamaan alamaistensa varallisuuden kasvu turvallisisissa olosuhteissa. ”Valtiojärjen” rinnalle syntyy ”hallinnan taito”, jonka tehtävänä on perustella hallitsijan vallan legitimaatio sillä, että hallitsijan tehtävä on suojella alamaiskansalaisten henkeä, terveyttä ja

varallisuutta. Tällöin valtiosta tulee ”yhteiskunnasta” huolehtimisen väline (Foucault 2010, 331). Turvallisuudesta tulee keskeinen teema, jolla hallinnan taito perustelee vallankäytön. Turvallisuus edellyttää laskemista, tilastointia ja aktiivista riskien analysointia, jotka liittyvät edellä mainittuun tieteelliseen vallankumoukseen. Syntyy poliittinen taloustiede, jonka opeilla varustautunut hallitsija pyrkii suojelemaan alamaisiaan taudeilta ja pulalta (Foucault 2010, 44–45). Alamaisten on oltava tietoisia vaarasta ja siitä, että hallitsijan rooli on suojella heitä kaikilta mahdollisilta vaaroilta. Vaara on sitä, että riski aktualisoituu ja turvallisuus on riskin etukäteishallintaa. Pelko riskin aktualisoitumista on aina oltava olemassa ja hallitsijan on aina varmistettava, että yksilöt yhteiskunnassa ovat vähäisimmän mahdollisen vaaran uhkaamia. Vaara on aina läsnä, tai ainakin yksilöiden tulee kokea sen jatkuva läsnäolo arjessaan. Tämä legitimoii liberaalin hallinnan. (Foucault 2008, 66).

2.3 Hallinnan ja vapauden suhde

Turvallisuus eli vakaus on siis hallinnallistuneen valtion ensisijainen tavoite. Seuraavaksi on tärkeää kiinnittää huomiota turvallisuuden hintaan aluetta asuttavan ihmisryhmän näkökulmasta. Turvallisuus vaatii tuekseen sanktiojärjestelmän, jota ylläpidetään kurimekanismeilla (Foucault 2010, 21–25). Kurimekanismit totuttavat yksilöt sallittuihin ja kiellettyihin tapoihin toteuttaa olemassaoloaan. Rikkomuksesta seuraa rangaistus, joten kurilla on turvallisuutta tuottavana vallankäytön muotona normaalistava vaikutus. Hallinnan taito ryhmittelee yksilöt laskettavaksi väestöksi ja kohdentaa väestöön toimenpiteitä torjuessaan sitä kohtaan aiheutuvia riskejä. Jos kuri tuottaa normaalin pilkkomalla tapauksen pieneen hallittaviin osiin niin turvallisuus lähtee kokonaisuudesta, joka on laskettavissa kirjoihin ja kansiin (Foucault 2010, 28). Kuri erottaa normaalin ja ei-normaalin toisistaan selkeästi, turvallisuus puolestaan pyrkii hallinnoimaan niiden eroja sisällyttäen normaalin ja ei-normaalin joukoksi tapauksia, joiden hyvät ja huonot ominaisuudet se pyrkii yhdistämään toivottavaksi

kokonaisuudeksi (Foucault 2003, 39; Foucault 2010, 74). Turvallisuuden tekniikkana kuri lähtökohtaisesti rajoittaa yksilöiden vapautta, joten historiallisena prosessina turvallisuuden hinta on vapauden vähentyminen. ”*Valistusaika, joka loi vapauden eri muodot, keksi myös kurinpitomuodot.*” (Foucault 1980, 251).

Vaikka näkyvän kurin käyttö vallan ilmentymänä näyttää voimakkaasti vähentyneen 1800-luvulla, niin siirtymä kurista kontrolliin voidaan silti nähdä jatkumona hallinnan historiassa. Kidutus rangaistuksena teosta korvautui vapausrangaistuksella ja rangaistuksia ylipäänsä alettiin hiljalleen sovittaa tekijän, eikä teon mukaan (Foucault 1980, 23–24). Tämän siirtymän esille tuominen on tärkeää, koska jos rangaistus irrottautuu teosta ja pelkäästään tekijän muuttamisella toisenlaiseksi on enää merkitystä, niin eikö silloin ole siirrytty kurimekanismeista ”modernimpaan” suuntaan turvallisuuden ylläpidon välineinä? Jos kuri ”normaalistavana” vallan ilmentymän on osittamista ja yksittäisestä teosta rankaisemista (kts. Foucault 2010, 68) niin, missä vaiheessa kurin tarve vähentyy niin paljon, ettei sitä enää tarvita samassa suhteessa kuin ennen?

Vastaus on Foucault’n mukaan ruumiiseen suhtautumisen muutoksessa, joka tapahtui 1700- ja 1800-lukujen taitteessa. 1800-luvulla ruumiin rangaistus ei enää riittänyt rangaistukseksi, vaan rangaistuksen tuli vaikuttaa tekijän sieluun ja rangaistuksen tarkoitus ei enää ollut rangaista teosta, vaan myös ehkäistä tulevaa rikollista käyttäytymistä (Foucault 1980, 23). Turvallisuuden takaamisen välineiksi astuvat luonteenpiirteiden muovaamisen keinot, joissa keskiössä ollut teko muuttuu seuraukseksi laskettavissa olevista olosuhteiden muodoista ja puuttuminen pelkkään tekoon ei enää riitä (Foucault 1980, 24). Rangaistuksen tulee johtaa ei-normaalien käyttäytymisen vähentymiseen, mutta kokonaisuutena ei-normaalien vähentymisen tulee johtaa rangaistusten määrän vähentymiseen samalla tavoin, kuin rokotusten tulee johtaa epidemioiden vähentymiseen (Foucault 2010, 27). Ennaltaehkäisy ja poikkeavuuden vähentäminen asettuvat hallinnan keskiöön, ja tämän uuden hallinnan taidon suhde vapauteen on äärimmäisen merkittävä (Foucault 2010, 45). Syntyy ennalta hallittu vapaus, jossa vapautta voidaan arvioida ainoastaan vapauden tuottamien riskien kautta. Vapaus on ideologia ja sellaisena mitä hienoin hallinnan tekniikka. Usko omaan vapauteen ja mahdollisuuksiin toimia yhteiskunnassa ei ole rajoitettu kurilla, vaan itsen hallinnalla. (kts. Foucault 2010, 59)

Itsen hallinnan suhde vapauteen on hallinnan analytiikan eräs mielenkiintoisimmista tutkimuskohteista. Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että ”vapaus” ei tarkoita kaikille samaa, vaan vapauden ”tuottamisen” ja vallankäytön välillä on vähintään ongelmallinen suhde. Kontrollien yhteiskunnassa moraaliin vetoaminen vaikuttaa käyvältä tavalta vaikuttaa yksilöiden kuvaan itsestään ja yleistä mielipidettä muovaavat puheenvuorot toimivat usein moraalien tuottajina (kts. Tietäväinen 2010, 2007). Näitä puheenvuoroja julkisuudessa käyttävät usein eri alojen ”asiantuntijoina” esiintyvät. Asiantuntija voi olla miltä alalta tahansa, mutta hänen ajatustensa tavoite on aina sama: lisää elämänhallintaa (Miller & Rose 2010, 12–15)! Heitä on paljon ja heidän näkemyksensä eroavat toisistaan, mutta tämä ei vähennä heidän sanomansa arvoa, koska keskiössä on nykyisen yhteiskunnan aktiivisen jäsenen kyky omaksua juuri hänelle sopivia asiantuntijuuden tarjoamia ratkaisuja.

Asiantuntijat esittävät mielikuvan totuudesta ja lupauksen asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta. He eivät myöskään ”edusta mitään”, joten heidän asiansa on liberalistisen vapausajatuksen mukainen: rehellinen ja vilpitön (Miller & Rose 2010, 56). Asiantuntijoiden tarkoituksena on opettaa yksilöille, miten ansaita enemmän, kasvattaa lapset paremmin, tulla paremmiksi johtajiksi ja alaisiksi työpaikoilla. Samalla heidän roolinsa on tuoda ”aktiivisen kansalaisen ihanne” kaikkien tavoiteltavaksi eli eräänlaiseksi yksilön elämän päämääräksi (Miller & Rose 2010, 102–103). Keskiössä ei kuitenkaan ole kyse käskystä ”olkaa vapaita” vaan siitä, että yksilöille taataan mahdollisuus toteuttaa itseään hallituissa olosuhteissa (Foucault 2008, 63). Kaikki vapaus on näin ollen hallittua, ennakoitujen valintojen tekemistä hallituissa olosuhteissa.

2.4 Hallinnan tarkoitus

Hallinnan analytiikan tutkimusperinne vastaa yleensä mieluummin kysymykseen ”miten” hallinta toimii, kuin ”miksi” sitä esiintyy (kts. esim. Dean 2010, 39–40; Kaisto & Pyykkönen 2010, 10; Miller & Rose 2010, 14). ”Miksi” -kysymykset eivät ole oleellisia, koska ne jättävät systemaattisesti ulkopuolelleen hallitsemisen jäsentymiskäytäntöjä koskevien valtasuhteiden analyysin ja keskittyvät suppeasti valtahierarkioiden analogiseen selvittelyyn. Tällöin laki ja järjestys nousevat helposti keskiöön ja itsehallinnan tuottamisen mekanismit jäävät piiloon: ”[H]allinnan päämäärä on sen ohjaamissa asioissa; se on löydettävissä sen ohjaamien prosessien täydellistämisestä, maksimoimisesta tai kiihdyttämisestä, ja hallinnan instrumentit ovat lakien sijaan erilaisia taktiikoita. Laki siis vetäytyy syrjään tai ainakaan hallinnan näkökulmasta laki ei voi olla sen pääinstrumentti.” (Foucault 2010, 107). Laki voi siis parhaimmillaan olla hallinnan käytännön vakiinnuttamisen tekniikka, mutta keskiössä olevaksi itseisarvoksi siitä ei ole. Parhaimmillaankin voidaan sanoa, kuten tulen tässä tutkielmassa esittämään, että lailla voidaan vakiinnuttaa olosuhteet, joissa ihmisiä hallitaan. Tähän tulen kuitenkin palaamaan myöhemmissä vaiheissa.

Kuten tässä kysyessämme ”miksi” on siis pyrittävä etsimään vallankäytön tavoitteiden päämäärä, jota erilaiset asiantuntijuudet tuottavat. Toisin sanottuna täytyy lähteä etsimään rationaalisuutta tai rationaliteetteja, jotka ovat olemassa hallinnan tekniikoiden ja teknologioiden taustalla. Vastauksen löydämme talouden peliin osallistumisesta. Foucault’n mukaan (2008, 173) talous on peli, jonka lopputulosta ei kukaan saa tietää. Oikeus on ainoastaan pelin säännöt, jonka luomassa kehyksessä peliä pelataan peliin osallistuvien toimijoiden ehdoilla ja lopputulokset vaikuttavat muihin taloudessa käytäviin peleihin. Talouden on oltava mukana suunnittelemassa kaiken muun järjestämistä yhteiskunnassa eikä mikään osa saa välttyä tehokkuuden ja tuottavuuden vaatimuksilta, jotka muodostavat ainoan päämäärän. Valtion tulee taata ainoastaan yksilön minimitoimeentulo, ja kaikki puuttuminen talouden omalakisesti maailmaan tulee pyrkiä poistamaan (kts. Foucault 2008, 143–145). Jokaisen yksilön oikeus osallistua taloudelliseen peliin täytyy saada syntymässä. Syntymän jälkeinen liittyminen perheysikköön on kuitenkin piste, jossa vanhempien itsehallinta riittää turvaamaan kaikille riittävän mahdollisuuksien tasa-arvon. Perheysikköön kohdistuu runsaasti

hallinnan tekniikoita, joilla pyritään vaikuttamaan perheen eheyteen. Tavoitteena on tuottaa aktiivisia kansalaisia (Miller & Rose 2010, 297-299). Epäonnistumiset sosialisatiossa ovat siis yksilön oma syy eli erilaisia elämänhallinnan ammattilaisia kannattaa kuunnella.

Talouden vapaudelle täytyy tehdä tilaa valtion sisällä, jotta kilpailulogiikka saadaan toimimaan hallinnan taidon keskeisenä teknologiana (Foucault 2008, 131). Valtio ei väisty ja anna luonnollisen vapaan markkinatalouden syntyä niin kuin klassisessa liberalismissa. Uudessa liberalismissa tila luodaan valmiin valtion sisälle kilpailuun ohjaavalla sääntelyllä: ei pureta ja lopeteta sääntelyä kokonaan, vaan suunnataan se toisin (Miller & Rose 2010, 141; kts. myös Foucault 2008, 145). Jos kilpailua ei ole, niin sitä täytyy luoda estämällä monopolien muodostuminen ja työvoimalainsäädäntö on pakollista, että vakaus työmarkkinoilla saavutetaan. Myös rahamarkkinoita täytyy suojella epäreilulta kilpailulta ja velanperintää säädellä, etteivät kuluttajat joudu riistetyn asemaan. Moninainen vapauden tuottaminen vaatii runsaasti sääntelyä valtion taholta. Uusliberaali hallinta piiloutuu sääntelyn oikeaan suhteeseen, mutta pyrkii olemaan paljastumatta, uusi hallinnan taito käyttää sääntelyä välineenään taatakseen turvallisuuden kaikille. (Foucault 2008, 64–65)

Yksilön tehtäväksi tulee omaksua paikkansa talouden pelien kentällä ja olla jatkuvasti valmiina kehittämään itseään ja omia valmiuksiaan. Elämä ”yrittäjämäistyy” Yksilön ei tule koskaan olla riippuvainen vain yhdestä tahosta, vaan hänen tulee integroitua yritysten verkostoon jo toimia ikään kuin hänen perheensä muodostama yksikkö olisi yksi yritys (Foucault 2008, 241; Keskitalo-Foley, Komulainen, Naskali 2010, 20-22). Tärkeää on myös samaistuminen tiettyihin ryhmiin ja valmiisiin identiteetteihin (Dean 2010, 43). Jos aikaisemmin hallinnan tavoitteena ja päämääränä oli tietyllä alueella elävän väestön hallinta ja keinona sen vaurauden maksimointi, niin nyt keskiössä on koko elämän hallinta. Jako aktiivisiin ja ei-aktiivisiin kansalaisiin on tässä äärimäisen tärkeä, koska sosiaalinen turvallisuus nostaa työn hintaa sen teettäjille, mikä johtaa yhä korkeampaan työttömyyteen eli suhde työtä tekevien ja tekemättömien välillä käy kestävämmäksi, joten tarvitaan uusia puuttumisen muotoja (Foucault 2008, 198–199). Koska sosiaalisen turvallisuuden vaikutukset talouden toiminnalle ovat ilmeiset, on valtion tavoitteena oltava taloudelliselle toiminnalle haitallisten vaikutusten neutralisointi: sosiaalipolitiikan ei tule vaikuttaa talouteen ja ilmiöiden on oltava

erillisiä, koska sosiaalipolitiikan tekeminen talouspoliittisilla päätöksillä on pitkällä aikavälillä haitallista talouden kehitykselle ts. talouskasvulle, mikä vaikuttaa suoraan sosiaalipolitiikan mahdollisuuksiin (kts. Foucault 2008, 199–201). Työstä on tultava yksilölle itsensä kehittämisen alue, ei enää pelkkä väline, josta saadulla tulolla rahoitetaan vapaa-aika (Miller & Rose 2010, 142–143). Jos toimeentulo ei jostain syystä riitä, niin kulutusta on voitava rahoittaa muilla tavoin. Keskeisimmäksi muodostuu tulon jatkuvuus, joka takaa sen, että yksilö voi tarvittaessa lainata tulevaisuudeltaan ja rahoittaa elämänsä luotolla. Muutos on 1980-luvun jälkeen ollut nopea ja voimakas (kts. esim. Muttilainen 2002, 97–100).

Työn itseisarvollisen roolin korostuminen tuottaa vastakkain asettelun työllisen ja työttömän väestön välille, mutta tämä ristiriita ainoastaan vahvistaa uusliberaalia hallintaa, koska työn roolin korostuessa yksilöiden tavoitteeksi asettuu työ ”sinänsä” (Miller & Rose 2010, 144). Aktiivinen nähdään tavoiteltavana ja ei-aktiivinen epäonnistumisena. Yksilöt keskittyvät parantamaan työllistymismahdollisuuksiaan ja hankkimaan uusia valmiuksia, joilla pärjätä paremmin työmarkkinoilla vallitsevassa kilpailutilanteessa. Jokaisen tehdyn toimenpiteen on kyettävä ”parantamaan” elämää ja tämä onkin hallinnan ainoa tarkoitus ja päämäärä (kts. esim. Dean 2010, 44–45). Elämän parantuminen ja hallittujen johtaminen ”*uuteen, parempaan olomassaoloon*” (Dean 2010, 45) ei kuitenkaan aina toimi halutulla tavalla, koska hallinnan tuottamat subjektit ovat yksilöiden saavuttamattomissa olevia ihanteita. Seuraavaksi tavoitteena on päästä lähelle tämän tutkielman kannalta keskeisintä tällaista ”subjektia” ja niitä valtaakeskittymiä, jotka osallistuvat velallisen subjektin tuotantoon (Kaisto 2010, 49–50).

2.5 Velka ja hallinta

Tähän asti tarkoituksena on ollut hallinnan analytiikan työkalujen yleisen viitekehyksen kuvaaminen etsimällä hallinnan historian kautta sen ikaikaista suhdetta yksilöön, joka toteuttaa omaa olemassa oloaan yhteiskunnassa. Pyrkimyksenä on ollut vallankäytön tuominen arkipäiväisiin kommunikatiivisiin suhteisiin esittämällä talouden peliin osallistuva yksilö suostuttelun kohteena olevana, itseään kontrolloivana aktiivisena tai ei-aktiivisena olentona, jonka valinnat ovat hänen omaksumansa *subjektiviteetin* heijastumia (Miller & Rose 2010, 15–16). Yksilö on vallankäytön näkökulmasta subjekti, johon sekä kohdistuu toimenpiteitä että hän kohdistaa toimenpiteitä ympäristöönsä. Subjekti on muovautuva kohde, joiden moneus on hallinnan analytiikan perinteisimpiä tutkimuskohteita ja subjektin asettumisesta yksilön tiedostamaksi asiantilaksi on kirjoitettu paljon (kts. esim. Kaisto 2010, 63). Seuraavaksi tavoitteena on kirjoittaa auki velallisuuden hallinnallisuus eli valtasuhteiden verkko, jossa velallisen subjekti ”tuotetaan” ja tämän jälkeen jatketaan kohti hallinnan epäonnistumisia, joista motivaatio tämän tutkielman kirjoittamiseen on lähtöisin.

Velkasuhde on sopimussuhde, jossa on yksinkertaisimmillaan kaksi osapuolta. Toinen lainaa toiselle omastaan, jotta toinen saa hankittua jotain sellaista, mihin hänen omat resurssinsa eivät syystä taikka toisesta sillä hetkellä riitä. Genealogisen analyysin tarkoituksena on mennä pidemmälle kuin analysoida sitä, miksi toinen tarvitsee jotain, ja mihin pelkkä rahamuotoinen varallisuus kohdentuu. Tarkoituksena on pelkistää itsestäänselvydet *kääntämällä* (kts. esim. Kaisto 2010, 60–68) ne toisella tavalla osaksi isompaa kokonaisuutta ja luomalla vaihtoehtoisia olemisen muotoja nykyisen tiedon olemassa olon rinnalle. Aluksi tulee määrittää toiminnan suhde instituutioon eli vakiintuneeseen toiminnan muotoon, siirtyä siitä tehtävään, joka toiminnalla on instituutiossa ja siitä toiminnan kohteen luomiseen (Foucault 2010, 122). Aloitamme siis vakiinnuttamalla velan institutionaalisenä käytäntönä, jonka toimijat otamme analyysin kohteeksi (Kaisto 2010, 62). Esitys on yksinkertaistettu eikä ota huomioon kansainvälisen rahoitusjärjestelmän hienouksia, eikä niiden instrumenttien moneutta, joilla rahoitusmarkkinat operoivat. Kyseessä on ainoastaan valtasuhteen rekonstruktio tämän tutkielman teoreettisen ja empiirisen yhteyden havainnollistamiseksi.

Toisella on jotain mitä toisella ei ole jonkun tietyn hankkimista varten. ”Omistajalla” on tässä kannustin jonkin toisen edun nimissä lainata toiselle omastaan, tämä toinen etu on lainan korko, josta sovitaan sopimusta tehdessä. ”Omistajalla” on myös vaihtoehtoinen toiminnan muoto eli toisen (lainaajan) halajaman omaisuuden hankkiminen omistukseensa ja suoran omistuksen lainaaminen ”lainaajalle” jotakin vastaan, jota voisimme kutsua vuokraksi. ”Omistajalla” olisi tällöin kuitenkin vastuu omaisuudesta kolmannelle osapuolelle, joko suvereenille tai valtiolle, jos omaisuus on sen hallinnoimalla alueella, ja se on muodoltaan pysyvää, kuten esimerkiksi asunnot ovat. Vastuu ulkoistuu ”lainaajalle”, joka ”omistaa” eli on vastuussa omaisuudesta, jonka viimekädessä, ”koron” maksun keskeytyessä hän on velkaa ”omistajalle”. Jos taas omaisuus on kulutusluonteista, ruokaa, vaatteita peruselintarvikkeita niin ”omistajan” ei kannata lähtökohtaisesti olla missään vastuussa muusta, kuin velan summan kirjaamisesta ja koron lisäämisestä summaan. ”Lainaja” on tällöin vastuussa velan määrästä – eli omasta kulutuksestaan suhteessa varoihinsa ja siitä, että koronmaksu ei häiriinny.

Ajatusketjua voisi jatkaa loputtomiin, mutta tässä yhteydessä on tarkoituksenmukaisinta keskeyttää tähän ja jatkaa toimijaverkon tarkemmalla analyysillä (kts. Kaisto 2010, 54–55). Velallinen eli lainaaja on siis vastuussa lainaamansa summan koron maksamisesta ja velan pääoman pienentämisestä. Mistä hän saa tarvitsemansa resurssit tähän? Nykyään ja nykyisellään lähes aina työstä (tai sosiaaliturvasta), jota hän tekee toisen lukuun. En käsittele tässä ”koroillaan eläjiä”, koska heitä ei ole tarpeeksi, ja tavallaan on tärkeää ottaa huomioon, että miksi yksilö, jolla on resursseja, lainaisi niitä lisää ja maksaisi lainaamastaan korkoa? Järjetöntä, ellei talouden pelissä ole pisteitä, jossa lainaraha tuottaa enemmän kuin korko on. Miksi siis rahaa lainaava taho ei rahoituksen ammattilaisena keskittä lainaamisen sijaan resursseja tällaiseen toimintaan? Ehkä tarkempi rahoitusmarkkinoiden analysointi on tarkoituksenmukaisempaa toteuttaa jossain muussa yhteydessä, ja jätän tässä tämän ajatusketjun vain huomion tasolle.

Velallinen subjekti on siis yleensä vastuussa työpaikkansa säilyttämisestä, jotta tulo voisi jatkua eikä hän menettäisi hankkimaansa omaisuutta. Hänen tulee mukauttaa omat valintansa oman kulutussubjektiveittinsa mukaan eli tehdä hänelle sopivia valintoja, jotta hän voi huoletta elää maailmassa, jossa sosiaaliset riskit eivät aktualisoidu hänen kohdallaan (Saastamoinen 2010, 231–233). Keskittyminen omaan elämään ja

mahdollisimman hyvään menestymiseen kilpailussa, jossa kaikki muut näyttäytyvät potentiaalisina kilpailijoina tuottavat välinpitämättömyyttä, joka kohdistuu muuhun kuin omaan pärjäämiseen (Miller & Rose 2010, 167). Tämänkaltainen kuluttajasubjekti tuottaa hyvinvointia maksaessaan veroja ja hoitaessaan velkaansa. Hän on aktiivinen ja osallinen toimija kilpailuyhteiskunnassa.

Yksilöstä vallankäytön keskiössä tulee yrittäjämäinen toimija, jonka tulee osata hyödyntää niukkoja resurssejaan ja allokoida samalla tavalla, kuin hänelle rahaa lainannut taho toimii markkinoilla (Foucault 2008, 268). Tämä myös *homo economicuksena* tunnettu rationaalinen, aktiivinen toimija asettuu hallinnan kohteeksi, koska tämä subjekti on ainoa, jonka toimintaa voidaan ennustaa. Hän maksimoi oman etunsa, jotta kaikkien muidenkin etu maksimoituisi. Kaikki hänelle rinnakkaiset subjektit ovat ainoastaan siirtymävaiheessa kohti tätä maksimaalista olemisen muotoa (Foucault 2008, 270–272).

Maailma kuitenkin vaikuttaa jäsenyvän hieman edellä esitetystä näkemyksestä poikkeavalla tavalla (Dean 2010, 72–74). Entä jos esimerkiksi rikollinen subjekti ei käyttäydykään rationaalisesti (Becker 1976, 39–85) ja ryöstää kioskin puukolla uhaten kesken iltapäiväruuhkaa? Saaliina hän saa esimerkiksi 200 euroa, joka kuitenkin takavarikoidaan häneltä kiinnioton yhteydessä noin 10 minuuttia ryöstön jälkeen. Voidaan sanoa, että samaan kioskiiin yöllä tehty ”kilikalikeikka” olisi antanut hänelle pohjakassan verran taloudellisia resursseja ja kiinnijäämisriski olisi jäänyt alhaisemmaksi. Miksi hän kuitenkin valitsi toimivansa ensin mainitulla tavalla? Ihmiset eivät käyttäydy rationaalisesti eikä ihmisten käytöstä voi ennakoida vertaamalla sitä siihen, miten hyötynsä maksimoiva *homo economicus* toimisi vastaavassa tilanteessa (vrt. Becker 1976).

Rationaalisuuden mahdottomuudesta johtuen myös hallinta epäonnistuu, koska sen keskiössä oleva subjekti on mahdottomuus. Hallinta on näin ollen pelkistettävissä pelkäksi vallankäytön muodoksi, jonka sisäinen rationaalisuus on utopia, joka on vahvasti yhteydessä vapauden utopistiseen luonteeseen. Hallinnallisuus ei tavoittele onnellista historian loppua, vaan on luonteeltaan ääretöntä, sen pyrkimyksenä ei ole yksi imperiumi tai tavoitteena onnellinen ykseys esim. Kristuksen valtakuntana. Sen tavoitteena on valta, jota se käyttää hallinnan kautta. Hallinta on hallinnallisuudelle

itseisarvo, ei todellakaan lopullinen päämäärä, vaan matka, joka ei lopu koskaan. Talouden peliin osallistuvalla yksilöllä on taattava mahdollisuus osallistua peliin, koska pelkkä osallisuus pakottaa yksilön tiettyyn muottiin eli hallittujen vapauksien moneuden piiriin. Yksilö voi tehdä valintoja ja suunnata elämäänsä yhteiskunnassa, mutta jokainen valinta, joka johtaa järkevään lopputulokseen on hallinnan hyväksymien vapauden vaihtoehtojen mukainen. (kts. esim. Foucault 2010, 249)

Tässä tutkielmassa pyrin selvittämään velallisuuden ja hallinnan suhdetta siitä näkökulmasta, että hallinta epäonnistuessaan tuottaa valtarakenteita, joissa tiedolla on keskeinen asema. Onnistunut velkasuhde on yhteiskunnan tavoite. Ihanne, johon yksilön tulee pyrkiä käyttäytymällä niin rationaalisesti, kuin mahdollista. Entä mitä tapahtuu kun velkasuhde epäonnistuu? Millaisten vallankäytön muotojen piiriin tällainen yksilö joutuu? Tulen tarkastelemaan keräämäni aineiston pohjalta tilannetta, jossa yksilön velkataakka on kasvanut niin suureksi, että sitä ei ole mahdollista hoitaa itsenäisesti siitä näkökulmasta, miten hänen subjektinsa muotoutuu ja minkälaista vallankäyttöä häneen kohdistuu. Yhteiskunnallisesti tämänlainen tilanne on äärimmäisen vieroksuttava ja sitä voisikin kuvata äärimmäisenä epäonnistumisena rationaalisena ja vapaana kuluttajana. En kuitenkaan halua kirjoittaa tällaiseen tilanteeseen joutuneiden yksilöiden puolustustarinaa ja keskittyä heidän arjessaan kohtaamiin vaikeuksiin, niitä kuitenkaan yhtään väheksymättä. Tulen etsimään näkökulmani kuntien velkaneuvonnasta, joka on kuntien lakisääteisesti järjestämää palvelua, joka juontaa juurensa 1990-luvun alun laman suurtyöttömyyden ja asuntokuplan romahtamisen aiheuttamien ongelmien hallintaan (kts. esim. Muttilainen 2002).

3 TUTKIELMASSA HYÖDYNNETYT MENETELMÄT

Filosofian opetus pääaineena on Itä-Suomen yliopistossa loppumassa ja uusia opiskelijoita ei ole vuoden 2010 jälkeen enää otettu sisään. Ottamatta osaa eipäs/juupas-keskusteluun, joka seurasi lakkauttamispäätöstä pystyn toteamaan, että vastuu omaa alaa koskevasta tieteenfilosofisesta opetuksesta jää nyt entistä selkeämmin laitoksille. Toisin sanoen on yhä enemmän opiskelijan ja opinnäytetyöntekijän omalla vastuulla olla tietoinen omaa alaa koskevista tieteenfilosofisista keskusteluista. Tämä tarjoaa mielestäni mahdollisuuden, jota aion tässä hyödyntää (kts. Niiniluoto, 2003, 72). Kun pyritään erottamaan tiede ja ei-tiede, toisistaan puhutaan demarkaatio-ongelmasta. Erilaisia käsityksiä tieteestä on vallinnut koko tunnetun historian ajan, mutta nykyään tiedettä leimaa konventionaalisuus, joka perustuu tiedeyhteisön hyväksyntään (Niiniluoto, 2003, 127). Yhteiskuntatieteissä noudatetaan yhteisiä pelisääntöjä varoen kuitenkin ottamasta aikaisempaa tutkimusta ja sen tuloksia absoluuttisina totuuksina.

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on luonteeltaan sekä kuvailevaa että kriittistä. Kriittisellä tarkoitan tässä sitä, että yhteiskuntatieteen tehtävä ei ole pelkästään kuvata maailmaa, vaan tavoitteena tulisi olla kuvatun maailman muuttaminen (Töttö 1982, 195). Jos yhteiskuntatieteellistä ajattelua harjoittava havaitsee ongelmia, niin hänen velvollisuutensa on nostaa ne esille ja pyrkiä niiden ratkaisemiseen. En usko, että tämän opinnäytetyön sisältö tulee tarjoamaan yhtään ratkaisua velallisuuden hallinnallisuutta ajatellen. Ensin tulisi selvittää, että onko ilmiössä mitään ongelmallista ja arvioida erilaisia mahdollisuuksia suhtautua ko. problematiikkaan. Pertti Alasuutari (1994; 2011, 32) puhuu johtolangoista, joita keräämällä laadullista tutkimusta tekevä pyrkii ratkaisemaan arvoituksen eli tekemään yleistyksiä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä (esim. Alasuutari, 1994, 39, 72).

Tämä tutkielma on osa laadullisen tutkimuksen perinnettä yhteiskuntatieteissä ja sitä voisi kuvailla eräänlaiseksi tapaustutkimukseksi (Marby, 2008, 214–226). Tavoitteena on selvittää velallisuutta yleisenä yhteiskunnallisena ilmiönä lähtemällä sen olemuksesta. Tästä on tarkoituksena edetä vaikutuksiin yksittäisten ihmisyksilöiden elämässä. Tilastokeskuksen keräämiä aineistoja hyödyntäen olen pyrkinyt hyvin kohdennetuilla haastatteluilla pääsemään lähelle ilmiön olemusta.

Haastattelumenetelmät kuvaan tässä luvussa. Tutkielmassa pyritään problematisoimaan velallisuuden hallinnallisuus ja nostamaan esille kaikille tuttu ilmiö uudesta näkökulmasta hyödyntäen monipuolisesti erilaisia lähteitä (emt. 218). Tutkielma kuvaa ilmiötä, jonka taustalla on lähtökohtaisesti ihmisten maailma ilmiöineen, jotka ovat täysin sopimusten varaisia. Siispä velallisuutta ja velallisten hallintaa koskevien totuuksien joukosta on äärimmäisen hankala johtaa yleispäteviä luonnonlain kaltaisia totuuksia. Pyrkimyksenäni on kuitenkin rakentaa sellainen polku, jota kuka tahansa voisi myöhemmin kulkea ja päätyä vastaaviin johtopäätöksiin. (kts. esim. Eskola, 1973, 19–22)

Ilkka Niiniluodon mukaan sana metodi eli menetelmä tulee kreikan kielen sanoista *meta hodos*, jotka kääntyvät ”tietä pitkin”, joten sanan juuri on sama kuin tiellä, josta suomenkielen sana tieto on johdos (Niiniluoto, 2003, 72). Tästä voisi johtaa väitteen, että tutkielma on polku, jonka tarkoituksena on liittyä tiehen päätepisteessään. Kun aloitin yliopisto-opinnot vuonna 2008, niin heti ensimmäisenä syksynä vastaan tuli tutkija, joka kertoi omasta kokemuksestaan, että metodologia ei saisi määrätä liian suurta osaa tutkimuksen kulusta. Menetelmä ei ole laadullisessa tutkimuksessa mikään maaginen kone, jonka läpi aineisto syötetään ja tuloksena on tieteellinen tutkimus. Tutkijan nimi oli Juhani Vähämäki. Olen pyrkinyt pitämään nämä sanat mielessäni myös tätä tutkielmaa tehdessäni ja kulkemani polku sisältää varmasti suuren määrän erilaisia menetelmiä, joiden hyödyntämisestä en ole edes ollut tietoinen. Kulkemani polku käsittää myös paljon sellaista tekemistä, jota olen myöhemmin harkinnut uudestaan ja paljon tekstiä on päätyntä uudelleen muotoilun kohteeksi. Tärkeintä on kuitenkin se, että olen pyrkinyt noudattamaan hyvää tapaa tutkielmaa tehdessäni ja mieleni on vilpitön (kts. esim. Niiniluoto, 2003, 127–128).

Vaikka esitän tämän tutkielman osana laadullisen tutkimuksen perinnettä, niin valintaa voitaisiin kritisoida esimerkiksi siitä näkökulmasta, että hyödyntämäni aineisto on monipuolisempaa ja osa siitä on hyvinkin *määrällistä dataa*, kuten Tilastokeskuksen velka- ja väestötilastot (Tilastokeskus 2013a; Tilastokeskus 2013b; Tilastokeskus 2013c). John Creswell on kirjoittanut kattavasti niin kutsutusta *Mixed method approachista*. Tutkimus alkaa ensin laajahkon aineiston keruulla ja etenee siitä yksityiskohtaisten ja kohdennettujen haastattelujen avulla aineiston analyysiin (Creswell 2009, 18). Kuitenkin tapaustutkimuksen perinteessä on jo pidempään hyödynnetty

laajempia aineistoja, joten vaikka tutkielman aineistot ovat monipuolisia, niin lähtökohtana on velallisuuden ilmiön ymmärtävä selittäminen raakahavaintoja pelkistämällä (Alasuutari 2011, 50–51).

Tämä luku etenee siten, että pyrin aluksi selventämään haastattelun historiaa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen menetelmänä. Tämä on mielestäni tärkeää, koska tekemäni haastattelut nousivat keskeisimmäksi aineistoksi tässä tutkielmassa kirjallisuutta tietenkään unohtamatta. Haastattelun historian lyhyen esittelyn jälkeen pyrin kuvailemaan omat menetelmäni aloittaen tiedonkeruun metodista edeten kohti analyysimenetelmää, jonka jälkeen tarkastelen lyhyesti vaihtoehtoisia menetelmiä, jotka jäivät kuitenkin tässä hyödyntämättä. Pyrin samalla osoittamaan, että kvalitatiivinen lähestymistapa on tässä otollisempi kuin kvantitatiivinen. Tutkijapositioni selvittämisen jätän seuraavan luvun alkuun, joka siis käsittelee tutkielmaa varten kerättyä aineistoa. Tutkijapositionista selittävä alaluku sopisi tietysti myös tähän kohtaan, mutta siirrän sen seuraavaan siksi, että kokonaisuus vaikuttaisi järkevämmältä ja yhtenäisemmältä. Tämän luvun lopuksi esittelen oman näkemykseni tämän tutkielman tutkimusongelmista ja miksi en halua kutsua niitä kysymyksiksi, vaan mieluummin kirjoitan niistä ongelmina.

3.1 Haastattelun historia

Marja Alastalo (2008, 27) toteaa, että haastattelu osana kvalitatiivisen tutkimuksen perinnettä on vähän tutkittu aihe, josta on myös kirjoitettu suhteellisen vähän. Tämän lyhyen historiakuvausten tueksi olen pyrkinyt hyödyntämään kotimaista kirjallisuutta ja etsiskellyt tutkimushaastattelun juuria suomalaisessa kontekstissa. Haastattelun historia alkaa 1800-luvun lopulla. Aluksi haastattelijat kokivat, että tietoa tuli kerätä haastattelemalla asiantuntijoita, joilla oli tietoja tutkimuksen kohteena olevista henkilöistä (Alastalo 2005, 57). Esimerkiksi työläistutkimusta varten haastateltiin koulutusviranomaisia, koska työläisiä pidettiin liian epäluotettavina tiedonlähteinä (emt, 58). Mielenkiintoista on, että vielä 1960-luvulla kirjoitetussa teoksessa *Sosiologian tutkimusmenetelmät 2* on runsaasti huomioita siitä, miten voi olla helpompi tiedustella koulutetuilta ihmisiltä ” [H]eidän omaan ammattiinsa ja koulutukseensa liittyviä asioita (kyseltäessä) jää kato varmasti pienemmäksi kuin esitettäessä samanlainen kysely kynäkäyttöön ja lomakkeiden täyttämiseen vähemmän harjaantuneiden henkilöiden vastattavaksi” (Eskola 1966, 159). Painopiste on noista ajoista siirtynyt kauas ja nykyään vallalla oleva käsitys kulttuurista ja todellisuuden sosiaalisesta ulottuvuudesta ovat siirtäneet vastuun tutkimuksen validiteetista kohti tutkijan positiota (kts. esim. Eskola & Suoranta 1998, 20-24; Alasuutari 1994, 51-54).

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus oli ennen vahvasti kyselypainotteista ja erilaiset survey-menetelmät hallitsivat kenttää, vaikkakin tiedonkeruun menetelmät eivät kohtaisi nykyisen yhteiskuntatutkimuksen vaatimuksia ja yleisesti hyväksytyjä standardeja (Alastalo 2008, 28). Esimerkiksi satunnaisotantaa ei tunnettu, vaan kyselyillä pyrittiin tavoittamaan kaikki tietyllä alueella asuvat, myös syy- ja seuraussuhteiden löytäminen aineistosta oli yleensä sattumanvaraista (Alastalo 2008, 29). Kyselyt ja haastattelut erotettiin toisistaan vasta 1930-luvulla (Eskola 1966, 158). Esimerkiksi Heikki Wariksen klassinen teos *Työläisyhteiskunnan muodostuminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle* (1932) hyödynsi haastattelumenetelmällä kerättyä aineistoa, joka oli kerätty suoraan työläisiltä (Alastalo 2005, 61–62). Chicagon koulukunnan vaikutusta on myöhemmin pidetty ilmeisenä, ja sotien välisen ajan edistysaskeleet laadullisen tutkimuksen saralla on tunnustettu (kts. esim. Alastalo 2008, 30–31). Lomakemuotoisen kyselyn etusija selittyy pitkälti sillä, että haastattelun

tallennustekniikat olivat ennen 1950-lukua erittäin alkeellisia. Kehitys kehittyi vasta 1970-luvulle tullessa siinä määrin, että haastattelut pystyttiin kohtuullisella vaivalla nauhoittamaan (Alastalo 2005, 76). Siihen saakka lomakkeella kerätty survey-aineisto oli yksinkertaisesti niin paljon paremmin dokumentoitavissa ja aineistoa oli myös paljon helpompi tulkita kvantitatiivisesti eli tilastollisia muuttujia etsimällä (kts. esim. Eskola 1966, 43–44).

Survey-kyselyjen valta-asema jatkui 1940-luvulta 1960-luvulle (Alastalo 2008, 32). Mielenkiintoisena voidaan kuitenkin pitää kotimaista suhtautumista tutkimushaastatteluihin, sillä jo 1950-luvulla kirjoitettiin runsaasti haastattelumenetelmien käytöstä ja niitä hyödyntäen tehdystä tutkimuksesta (Alastalo 2005, 63–66). Vaikka maailmalla kyselyt hallitsivat, niin asenteet haastattelua kohtaan olivat muuttumassa (mt. 65). Kyselyn ja haastattelun eron on kirjoitettu liittyvän niin sanottuun paradigmasotaan yhteiskuntatieteissä (kts. esim. Eskola & Suoranta 1998, 26–27; Alastalo 2008, 34). Jyrkkä erottelu positivistiseen perinteeseen ja fenomenologis-hermeneuttiseen johti menetelmällisesti erotteluun kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen välille. Positivismi tieteenfilosofisena aatteena halusi riisua tieteen metafyyysisistä kahleista ja korostaa kaikkien tieteiden ykseyttä puhtaan tiedon ja totuuden tavoittelun välineenä (kts. esim. Eskola 1973, 10–11; Niiniluoto 2003, 117–120).

Laadullisessa tutkimuksessa yhteiskuntatieteissä, kuten myös tässä pienessä tutkielmassa, positivismin vaatimukset eivät täyty vaan katsantokanta on sellainen, että ihmisten maailman ilmiöt, kuten kieli ja kulttuuri, vaativat aina tulkintaa ja selitystä, jota ei voida koskaan redusoida puhtaaksi tiedoksi ja totuusarvon kohdalla vastuu siirtyy lukijalle. Sama pätee myös uskonto- ja oikeustieteisiin (kts. Niiniluoto 2003, 152). Positivistisen asenteen ottava tutkija saattaa myös toivoa, että jonain päivänä yhteiskuntatieteellinen tutkimus kehittyy siihen pisteeseen, että ongelmien dokumentoinnista ja kuvailemisesta päästään niiden ratkaisemiseen (Eskola 1973, 17–18). Jos omaksumme sellaisen lähtökohdan, että tiedon ja sen, mitä on tiedettävissä rakentuminen vaatii vallan olemassaoloa ja tiedon syntyminen on vallankäytön prosessi, niin tähän uskomisen tuntuu mahdottomalta ajatukselta.

Aikalaiset varmaan muistavat paremmin keskustelun, jota käytiin tuolloin ja varsinkin lopputuloksen mihin päädyttiin, mutta pelkkää kirjallisuutta hyödyntämällä on erittäin vaikea löytää selityksiä ajan eetokselle. Tässä yhteydessä on oman tutkielmani kannalta tärkeää todeta, että Antti Eskolan mainitsema *suunnattu haastattelu* (Eskola 1966, 161) saapui Suomeen teoksen *Sosiologian tutkimusmenetelmät 2* myötä. Myöhemmin tämä haastattelumuoto on opittu tuntemaan teemahaastatteluna (Alastalo 2005, 67), jota olen tässä tutkielmassa hyödyntänyt. Tämän alaluvun tarkoitus oli luoda lyhyt kuvaus käyttämäni menetelmän historiaan ja osoittaa, että olen tietoinen käyttämäni menetelmän ja varsinkin kohdennukseni historiasta! Haastattelemalla asiantuntijoita, kuten tapana oli haastattelun perinteen alkuaikoina, en tarkoita, että velalliset olisivat kyvyttömiä vastaamaan heitä koskeviin kysymyksiin. Ilmiön laajuuden vuoksi olen päätenyt lähestymään sitä sen aiheuttamien ongelmien kautta ja siksi asiantuntijoiden haastattelemisen, unohtamatta tutkimusekonomisia syitä, tuntui parhaalta vaihtoehdolta. Seuraavaksi esittelen tarkemmin käyttämäni menetelmät.

3.2 Asiantuntijahaastattelu keskiössä

Asiantuntijahaastattelut eivät ole olleet osana metodologista valtavirtaa, mutta niiden asema on silti ollut keskeinen (Alastalo & Åkerman 2010, 372–373). Asiantuntijuuden haastattelemisen poikkeaa jonkin verran tavanomaisemman informantin haastattelusta ja siihen sisältyy melkoinen määrä sudenkuoppia. Yleisesti tutkimushaastattelusta ajatellaan, että haastateltavalla on kaikki tieto ja haastattelija pyrkii tiedon ulos puristamiseen (Ruusuvoori & Tiitula 2005, 22). Asiantuntijahaastattelussa tilanne on toinen. Marja Alastalo ja Maria Åkerman (2010) ovat kirjoittaneet tässä tutkielmassa keskeiseksi nousseen artikkelin, jossa he mm. mainitsevat, että asiantuntijan haastattelu muuttuu helposti yleisellä tasolla tapahtuvaksi kuvailuksi (emt. 379). Tämän vuoksi pohjatyön tekeminen jo haastattelurunkoa suunnitellessa nousee tärkeään asemaan. Erilaisten aineistojen kerääminen niin lainsäädännön puolelta (kts. esim. Finlex 2013a; Finlex 2013b) kuin kohdekuntien verkkosivuilta osoittautui elintärkeäksi. Ensimmäisenä toteuttamani haastattelu myös vaikutti myöhempisiin neljään siten, että päätin laajentaa hieman runkoani (kts. liite). Tämän jälkeen haastattelurunko pysyi samana aina viimeisen haastattelun loppuun saakka.

Ennen haastattelujen toteuttamista minun tuli tietää, miksi haastattelen juuri talous- ja velkaneuvojia. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (Finlex 2013a) ja Laki talous- ja velkaneuvonnasta (Finlex 2013b) olivat ensimmäisiä tiedonlähteitäni, joiden perusteella valitsin haastattelujen kohteen. Uskoin heille olevan sellaista tietoa velkaongelmista, jonka hankkiminen muista lähteistä olisi ollut täysin mahdotonta. Alastalo ja Åkerman mainitsevat artikkelissaan, että asiantuntijahaastatteluita olisi mahdollista käyttää pohja-aineistona ennen varsinaisen haastatteluotannon tai dokumenttiaineiston päättämistä (Alastalo & Åkerman 2010, 375). Minulle kävi osittain näin, koska vasta haastatteluissa kävi ilmi, että Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (OPTL) oli tehnyt tutkimuksen, jossa talous- ja velkaneuvojilta oli hankittu tietoja (kts. Valkama 2011). Tutkimus oli tehty survey-tyyppisenä kyselynä ja sen aineisto kerätty talous- ja velkaneuvojilta. Kohteena olivat kuitenkin heidän asiakkaansa (Valkama 2011, 2). Aineisto on raportissa kuvattu perusteellisesti taulukoin ja sitä on verrattu voimassa olevan lainsäädännön lisäksi saman tutkijan aikaisemmin tekemään selvitykseen. Raportti on luonteeltaan kuvaileva tilastollinen tutkimus, joten minkäänlaisia syitä tai seurauksia ei ole alistettu analyysille.

Velkaneuvojille oli postitettu kysely, eikä ketään ollut haastateltu kuten tässä tutkielmassa. Haastattelu siis johti minut lisäaineiston äärelle, jonka olemassaolosta en ollut etukäteen tietoinen.

Käyttämäni haastattelumuoto mainitaan ensimmäisen kerran Antti Eskolan teoksessa *Sosiologian tutkimusmenetelmät 2* nimellä *suunnattu haastattelu* (emt. 161). Nykyään se tunnetaan nimellä teemahaastattelu. Tutkija pyrkii jakamaan haastattelun teemoihin ja ohjaamaan haastateltavaa kysymyksillään, jotka ovat etukäteen muotoiltuja, mutta keskustelu saattaa edetä vapaastikin (Eskola 1966, 160–161). Teemahaastattelun runko on löyhästi strukturoitu ja itse käyttämäni muovautui jokaisessa haastattelussa siten, että riippui paljon vastaajasta missä järjestyksessä teemat käsiteltiin. Avoimesta haastattelusta tilanteen erotti kuitenkin se, että kaikki teemat käsiteltiin kaikkien haastateltavien kanssa, mikä osaltaan helpotti myös aineiston analysointia jäsennetysti. (Eskola & Suoranta 1998, 86–87.)

Asiantuntijahaastattelu tarkoittaa sellaisten henkilöiden asettumista kohdehenkilöiksi, joilla voidaan sanoa oleva tietoa institutionaaliseen asemaansa pohjautuen. Haastateltava ei ole pelkästään osallinen vaan hänen oma näkemyksensä tutkimuksen kohteena olevasta prosessista tai ilmiöstä on keskeinen, koska hän osallistuu siihen asemansa kautta (Alastalo, Åkerman 2010, 373-374). Käyttämäni haastatteluaineiston keräämismenetelmän voisi nimetä *puolistrukturoiduksi asiantuntijateemahaastatteluksi*. Nimi on hirviömäinen, mutta se kuvaa mielestäni parhaiten tilannetta, jossa a) haastattelin asiantuntijaa hänen omista näkemyksistään hänen omasta työstään, b) pyrin haastattelulla hakemaan yleistä kuvaa velkaongelmista ja ongelmallisista, c) asioiden käsittelyjärjestys vaihteli, mutta samat etukäteen valitsemani teemat käytiin läpi jokaisen haastattelun kanssa. Nauhoitin haastattelut litterointia varten. Luvan nauhoitukseen olin pyytänyt jo alkuperäisessä haastattelupyynnössäni.

3.3 Aineiston analyysin menetelmät lyhyesti

Tätä tutkielmaa varten kerätty aineisto on tapaustutkimuksenomaisesti monitahoinen ja käsittää viiden puolistrukturoidun asiantuntijateemahaastattelun lisäksi melkoisen määrän lakiaineistoa, tilastollista aineistoa ja yhden tutkimusraportin. Aineistoa käsittelevässä luvussa olen päätenyt tekemään *vertailevaa faktuaalista analyysiä* pelkistämällä havaintoja ja vertaamalla niitä ”faktoina” pidettyihin julkisiin dokumentteihin (Alastalo & Åkerman 2010, 377–378). Faktuaalisessa analyysissä haastattelun analyysi ulottuu jo tilanteeseen itseensä. Haastattelijana minun tuli olla tietoinen käsitteistä ja faktoista, joista haastateltavat puhuivat. Varsinkin laintuntemus osoittautui tärkeäksi alusta alkaen. Keräämistäni johtolangoista olen näin pyrkinyt yhdistelemään velallisen ongelmien hallinnan kautta kokonaiskuvan velallisuuden vaikutuksista yhteiskunnassa. Pyrin myös kiinnittämään huomiota kohtiin, jotka eivät nousseet esille vaikka niiden olisi voinut kohtuudella olettaa olevan merkityksellisiä (emt, 381). Tällä viitataan jälleen kerran haastatteluita varten tekemääni pohjatyöhön, joka osoittautui kuitenkin heti alussa hieman ongelmallisesti kohdennetuksi ja päädyin korjaamaan haastattelurunkoani.

Asiantuntijahaastattelussa on täysin mahdollista, että analyysivaihe sekoittuu haastattelutilanteeseen ja haastatteliija pyrkii aktiivisesti vaikuttamaan haastateltavan kertomukseen, jopa haastaen hänen kuvaustaan todellisuudesta (Alastalo & Åkerman 2010, 379-380). Oma otteeni faktuaaliseen analyysiin oli kuitenkin sellainen, että pyrin mieluummin tekemään monta erillistä haastattelua ja niitä vertaamalla luomaan kuvan todellisuudesta, ennemmin kuin lypsämään jatkuvilla tarkentavilla kysymyksillä lisätietoa. Uskoin tällä torjuvani haastateltavan muistin rajallisuuden aiheuttamia ongelmia (emt, 382) ja säilyttäväni puolueettoman otteen. Tavoitteeni oli syrjäyttää ennakkokäsitykseni itse tilanteesta (Marby 2008, 221) ja suorittaa mahdollisimman suuri osa analyysistä vasta tilanteen jälkeen. Uskon menettelyni johtaneen kannaltani parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen.

3.4 Muita mahdollisia menetelmiä?

Muotoillessani tutkimussuunnitelmaani kävi nopeasti selväksi, että pyrin kuvaamaan ilmiötä, jonka määrällinen mittaaminen olisi ylivoimaista ja mahdotonta. Ei olisi käytännössä mahdollista muotoilla erimerkiksi kyselylomaketta, jossa kysyttäisiin ihmisiltä ”miten koette velkataakkanne vaikuttavan päivittäiseen halunne osallistua yhteiskunnan toimintoihin”. Myöskin oli hieman tarpeettoman tuntuista valita yksittäisiä velkaantuneita vastaamaan kysymyksiin heidän velkansa määrästä, koska Tilastokeskus tekee tällaisia laajoja tutkimuksia (Tilastokeskus 2013b). Toisaalta laaja lomakehaastatteluaineisto voisi olla järkevää kerätä osana tätä tutkielmaa suurempaa kokonaisuutta. Voisi olla äärimmäisen mielenkiintoista päästä analysoimaan velallisten näkemystä velallisuuden hallinnallisuudesta. Tämä edellyttäisi kuitenkin sitä, että julkinen keskustelu siirtyisi valtionvelkapuheesta kohti kansalaisten velallisuutta ja velkaongelmat nousisivat median agendalle laajemmin kuin, mitä tutkielman tekemistä aloittaessani oli tapahtunut.

Suoraan sanottuna en usko, että tämä tutkielma tulee tätä siirrosta aiheuttamaan, mutta jos korkotaso nousisi olennaisesti, niin erityisesti saattaisi tulla yleistä. Olen tässä tutkielmassa suhtautunut kriittisesti tilastointiin ilmiönä, mutta tilastotietojen käyttäminen ei mielestäni menetelmällisesti sodi valintojani vastaan. Pysin johtolankoja kerätessäni ja yleistyksiä tehdessäni muodostamaan kokonaiskuvan kokonaisuutta suppeammasta aineistosta ts. ratkaisemaan arvoituksen (Alasuutari 1994, 29; 2011, 44–46).

Jos oletamme, että korkotaso nousisi voimakkaasti niin olisiko esimerkiksi *osallistuva havainnointi* (Eskola 1966, 131–132; Eskola 1973, 55–56) sopiva menetelmä, jolla tutkia velallisuutta? Vaikuttaa siltä, että kun ei ole mahdollista tehdä laajaa survey-tutkimusta, niin mainitsemani asiantuntijahaastatteluihin perustuva tapaustutkimus on ainoa järkevä vaihtoehto. Olisiko sitten etnografinen ote hedelmällinen lähestymistapa, jos tilanne ympäröivässä yhteiskunnassa muuttuisi? Etnografista tutkimustahan tehdään Joensuun kampuksen yhteiskuntatieteissä nykyään paljon. Täten tuen saaminen tutkielman tekoon voisi olla helppoa. Vastaaminen tähän kysymykseen onnistuu oikeastaan vain nykyhetken kautta. Etnografisella tutkimus otteella tarkoitetaan

elämisen kautta oppimista, tutkija osallistuu tutkimuskohteensa arkirutiineihin ja tekee niistä systemaattisia havaintoja. (Eskola & Suoranta 1988, 105)

Olisiko minun ollut mahdollista päästä osalliseksi velallisten arkea ja siinä ilmeneviä hallinnallisuuksia? Vastaus on oikeastaan itsestään selvä ja johtuu pohjimmaisesta kysymyksen asettelustani. Yksilöt eivät ole koeympäristössä, jossa havainnointi olisi järkevää. Tutkimuskenttä on oikeastaan koko Suomi tai vaihtoehtoisesti kentäksi voisi valikoitua talous- ja velkaneuvojan työhuone, jossa yksittäistä asiakasta autetaan (emt, 106–107). Velallisille ei ole paikkoja ja velkaongelmista kärsivät ovat piilossa, joten etnografisesti tärkeä ”tutkimuskenttä” on ajatteluni ulottumattomissa. Tämän tutkielman tarkoitus on tehdä yleisestä erityistä, teoriasta helppoa, mutta käytännöstä ongelmallista, joten jatkotutkimuksena esimerkiksi ryhmähaastattelu voisi olla erittäin hyvä tapa kerätä lisää tietoa. Tällä hetkellä ja tässä tutkielmassa tyydyn kuitenkin ilmiö kuvaamiseen ja käsitteiden tarkentamiseen. Velallisuus ja hallinta ovat abstrakteja asiantiloja, jotka vaikuttavat elämään, mutta eivät ole läsnä arkielämässä. Kuten olen aikaisemmin esittänyt, niin ne ovat vallankäytön muotoja, jotka ilmentyvät siellä missä yksilöt tekevät valintojaan arjessaan. Kysymykset siitä, mitkä asiat vaikuttavat yksilöiden valintoihin heidän tiedostamattaan eivät ratkea havainnoimalla, kun on täysin mahdotonta asettaa hypoteesia siitä ovatko ihmiset tietoisia ko. ilmiöistä vai eivät.

Mainitsin aikaisemmin, ettei ole mahdollista tehdä laajaa lomakehaastattelututkimusta, jossa kysyttäisiin suoraan velallisilta heidän omista näkökulmistaan hallinnasta, joka heihin kohdistuu. Periaatteessahan potentiaalisia osallistujia olisi tarjolla paljon, koska velkaa on niin monella. Eivätkö velalliset muodosta sosiologisessa mielessä yhtenäisen ryhmän, jonka sisäisen toimintakulttuurin tutkiminen olisi huomattavasti hedelmällisempää tai ainakin helpompaa kuin se, mitä olen tässä tutkielmassa tekemässä? Pertti Alasuutari (2011, 24–25) kuvaa laadullisen tutkimuksen ja kulttuurin tutkimuksen yhteyttä. Pyrin tässä tutkielmassa kuvailemaan ilmiöitä, jotka ovat täynnä kulttuurisia jäsenyyksiä, mutta ei voida sanoa, että velalliset muodostaisivat yhtenäisen ryhmän. Laadullisen menetelmät voidaan nähdä eräänlaisina esitutkimuksen välineinä (Alasuutari 1994, 225). Itse haluaisin ennemmin esittää koko tämän tutkielman esitutkielman, jossa esitellyillä käsitteellisillä välineillä olisi mahdollista tehdä jatkotutkimusta.

Asuntovelka, kulutusluotto ja verovelka ovat kaikki velallisuutta tuottavia, mutta liian eriytyneitä velallisuuden muotoja ja näihin on vaikea päästä käsiksi muutoin, kuin niiden tuottamien ongelmien kautta (Mutttilainen 2002, 128–156). Pyrin tässä tutkielmassa selventämään velkaongelmien ja velallisuuden hallinnan välistä suhdetta. Siispä en koe tarpeelliseksi eritellä velan erimuotoja, koska lähtökohtaisesti tutkimuskohteena on velallisuuden tuottama valtasuhde. Yhdeksi hallinnan analytiikan keskeiseksi tavoitteeksi voisikin nostaa tietoisuuden lisäämisen hallinnanalaisista ilmiöistä. Ilmiöiden käsitteellisen vierauden vuoksi arkielämässä olisi täysin mahdotonta generoida lomake (Creswell 2009, 145–146), jolla velallisuuden hallinnallisuuksia voisi tutkia laajalla kvantitatiivisella otannalla. En kuitenkaan kiistä, ettei tämä onnistuisi tulevaisuudessa. Tämän tutkielman tavoite on tehdä näkyväksi jotain, joka on läsnä arjessa ilman, että sen läsnäolo olisi aktiivisen havainnoinnin kohteena. Siispä on hankala sanoa, että tutkielmassa olisi tutkimuskysymyksiä. Esitän tutkimuksen kysymykset ongelmina, koska selkeitä vastauksia ”kysymyksiin” ei ole ja koko ilmiön olomassaolo tai olemattomuus on tässä vaiheessa selvityksen kohteena.

3.5 Ei kysymyksiä vaan ongelmia

Aluksi haluan kirjoittaa eräästä metodisesta valinnasta, jonka olen tehnyt. Tässä tutkielmassa mainitaan muutamassa kohdassa sana ”hypoteesi”. Laadullisessa tutkimusperinteessä tällä sanalla on hieman paha kaiku, koska hypoteesi viittaa usein luonnontieteelliseen kokeeseen, jonka koejärjestelyjen tekovaiheessa tutkija valitsee testattavat ilmiöt ja asettaa hypoteesinsa – mahdolliset lopputuloksen esiyymmärryksensä pohjalta. Periaatteessa näin olen menetellyt oman tiedonkeruumenetelmäni kanssa, joten sanan ”hypoteesi” (eli esiyymmärryksen pohjalta tuotettu esitulkinta) käyttö on mielestäni perusteltua (kts. Alasuutari 2011, 268–270). Olen pyrkinyt keräämään tietoa etukäteen ja monesta eri lähteestä, joiden pohjalta rakensin haastattelurunkoni. Näin toimiessani asetin jo lähtökohtaisesti hypoteeseja.

Toinen valinta, jonka olen tässä yhteydessä tehnyt, on kysymyksen ja ongelman välinen suhde. Aineistoni on kerätty monista eri lähteistä, jotka ovat julkisesti tuotettua tietoa. Dokumenttien lisäksi olen tehnyt asiantuntijahaastatteluja, joissa olen pyrkinyt saamaan tietoa epäsuorasti lähestymällä ongelmia, joita ilmenee kun velkasopimussuhde epäonnistuu. Tutkimusprosessini ei ole ollut sidoksissa mihinkään tai kehenkään, joten on tärkeää ottaa huomioon sen itseohjautuva luonne. En halunnut aluksi asettaa tutkimuskysymyksiä, joihin en löytäisikään vastausta, vaan annoin prosessin edetä tavalla, jossa matkan varrella nousevat havainnot määräisivät lopullisen tuloksen. (Alasuutari 2011, 276).

Lopullisen tutkimusraportin kirjoittamisen kannalta ei siis olisi rehellistä sanoa, että minulla oli tutkimuskysymyksiä, joihin sain vastauksen. Minulla oli ongelmia, jotka halusin kuvata mahdollisimman tarkasti. Näitä ongelmia olivat 1) velallisuuden ja hallinnan suhde, 2) talous- ja velkaneuvojien rooli hallinnan kohteen muotoilussa. Näihin ongelmiin pyrin tämän tutkielman lopuksi kiinnittämään huomiota, mutta vielä kolmaskin – täysin aineiston keruun aikana esiin noussut ongelma ansaitsee tulla vielä käsitellyksi: 3) Lain yksityishenkilön velkajärjestelystä (Finlex 2013a) asema hallinnan tekniikkana, joka joustavuudessaan on hallinnallisuuden eräänlainen huipentuma (vrt. Foucault 2010, 107).

4 MINÄ JA MUUT MUUTTUJAT

Tämä osio tulee sisältämään tutkielmaa varten kerätyn aineiston esittelyn, kuvauksen ja merkittävän osan tutkimusprosessin kuvauksesta. Aluksi lienee kuitenkin paikallaan kertoa hieman aineiston keräämisen lähtökohdista. Idea tähän tutkielmaan syntyi jo keväällä 2011, kun eräs samassa kandidaattiseminaarissa ollut opiskelija ehdotti talous- ja velkaneuvojien haastattelemista osaksi kandidaatintutkielmaani. En silloin ajatellut asiaa sen enempää ja kohdensin haastatteluni hieman toisin. Osallistuessani prof. Eeva Jokisen vetämään tutkielmaseminaariin keväällä 2012 idea alkoi kuitenkin hiljalleen kypsyä. Kesätöiden aikana päätin, että tämän tutkielman aihe tulisi olemaan hallinta velallisuuden näkökulmasta. Seminaarin jatkuessa syksyllä 2012 kysyin muun ryhmän mielipidettä talous- ja velkaneuvojien haastattelemisesta enkä saanut yhtäkään eriävää mielipidettä. Syy saattoi olla tutkimussuunnitelmassani, jossa en maininnut yhtään vaihtoehtoista haastattelun kohdetta. Ainoa selvä asia oli, että lomakehaastattelu ei tulisi olemaan mahdollinen aineistonkeruun menetelmä. Seminaarin toisen puolikkaan alun perehdyin teoreettiseen viitekehukseen ja sitä koskevaan kirjallisuuteen. Lokakuussa 2012 alkoi tuntua siltä, että lähdön ”kentälle” oli tapahduttava nyt tai ei koskaan. Seuraavaksi pyrin kuvailemaan aineiston keräämisprosessiani.

Ensimmäisen tunnustelevalle tarkoitetun viestin laitoin ensimmäiseen talous- ja velkaneuvonnan sähköpostiosoitteeseen, jonka löysin Joensuun kaupungin internetsivuilta. Aloitin esittelemällä itseni ja kertomalla yleisesti, että olin tekemässä pro gradu- tutkielmaani velallisten hallinnasta ja uskoakseni heillä saattaisi olla parasta tietoa aiheesta. Viestini on päivätty maanantaille 12.11.2012, joten ilmoitin, että uskoakseni teille haastattelu olisi varmaankin helpoin ennen joulua. Yllätyin melkoisesti kun puhelimeni soi seuraavana aamuna klo 8.50. Soittaja oli samainen henkilö, jolle olin laittanut viestin. Hän kertoi, että osallistuu mielellään tutkielmaani ja hänelle sopisi haastattelu seuraavana maanantaina klo 9.00 hänen työhuoneellaan. Päiväys oli 19.11.2012. En uskaltanut siinä tilanteessa sanoa mitään vastaan, joten yhtäkkiä minulla oli alle 6 päivää aikaa rakentaa haastattelurunko ja olla tietoinen kaikesta siitä, mitä olin menossa tekemään. Tulen kertomaan enemmän haastatteluiden tapahtumista tämän luvun alaluvussa 4.2. Joka tapauksessa tutkielman tekeminen oli käynnistynyt.

Ensimmäisen haastattelun jälkeen haastateltava kehotti minua koputtamaan viereiseen oveen ja sopimaan suoraan seuraavan haastattelun ajankohta. Hän totesi uskovansa, että myös hänen kollegansa osallistuisivat mielellään kun kerroin, että mielelläni haastattelin heitä kaikkia. Tein työtä käskettyä ja koputin avoimeen oveen. Esittelin itseni ja kerroin aikeistani toteuttaa vastaava haastattelu hänen kanssaan, kuin mitä hetkeä aikaisemmin viereisessä huoneessa. Vastaus oli suora kyllä, ja ajankohtaehdotus: ylihuomenna keskiviikkona 21.11.2012 klo 9.00. Suostuin oitis, vaikka tiesin tuossa vaiheessa, että haastattelurunkoani täytyisi hieman korjata ja laajentaa – parempi takoa kun rauta oli kuuma. Koputin rohkeasti vielä viimeisen neuvojan oveen ja hänen kanssaan sovittiin hieman myöhempi ajankohta hänen aloitteestaan. Päiväys olisi torstai 29.11.2012 kello 10.00. Tässä vaiheessa ajattelin, että korjaisin runkoani tuon reilun viikon aikana tarvittaessa. Litteroin ensimmäisen haastattelunauhan samana iltapäivänä ja korjasin hieman haastattelurunkoa seuraavaa haastattelua varten.

Seuraavana aamuna tiistaina 20.11. päätin edellisen päivän haastattelusta rohkaistuneena soittaa Tuusulan kunnan talous- ja velkaneuvontaan. Syyn tulen kertomaan myöhemmin. Tuusulan kunnan sivuilta en löytänyt sähköpostiosoitetta, vaan ohjeissa luki, että ottakaa yhteyttä puhelimitse. Selvitin numeron sivuilta ja soitin nettisivuilla mainittuun kellonaikaan huomattuani, että aikaa oli vielä sille päivälle jäljellä (kymmenisen minuuttia). Vastannut neuvoja suhtautui alusta alkaen äärimmäisen positiivisesti ajatukseeni ja sovimme, että haastattelin hänen lisäksi toistakin neuvojaa. Päiväykseksi sovimme keskiviikon 12.12.2012 kello 13.00 eteenpäin. Tiistaina 20.11.2012 minulla oli siis suoritettuna yksi haastattelu ja sovittuna neljä seuraavaa. Olin tyytyväinen, kun otetaan huomioon, että olin aloittanut tunnustelut edellisellä viikolla. Tästä kiitos kuuluu ehdottomasti informanteilleni, jotka olivat alusta lähtien kiinnostuneita auttamaan minua tutkielmassani. Voin sanoa, että yllätyin erittäin positiivisesti saavuttamastani kiinnostuksesta. Olen kuullut kauhutarinoita siitä miten toiset opiskelijat ovat lähettäneet kymmeniä sähköpostiviestejä saamatta ainuttakaan vastausta. Minä olin lähettänyt yhden, joka tuotti kolme haastattelua ja soittanut yhden kymmenen minuutin puhelun, jolla sovin kaksi lisää. Kohteet oli valittu.

Tämä luku tulee etenemään seuraavasti. Ensin tulen kertomaan omista lähtökohdistani tutkielman tekijänä ja opintojaan päättävänä yhteiskuntatieteiden opiskelijana. Tässä yhteydessä perustelen myös haastateltavien valikoitumisen. Tätä seuraa lupaamani lyhyt

kuvaus haastattelutilanteista ja ympäristöstä. Aluksi tarkoitukseni oli kirjoittaa aineiston analyysi osaksi tätä lukua, mutta keräämäni aineiston analysoimiseen kuluikin huomattavasti enemmän aikaa kun alun perin ajattelin. Käytetty aika on suorassa suhteessa tekstin määrään, jota syntyi sen verran, että lukujen 4 ja 5 yhdistelmästä olisi tullut niin massiivinen paketti, että tutkielma ei olisi ollut missään suhteessa rakenteellisesti tasapainoinen. En ehkä aluksi ollut ajatellut riittävästi myöskään sitä, että aineiston kuvauksessa tulee nostaa esille aineisto kokonaisuudessaan ja alkuperäinen ajatukseni sivumääristä ei ollut realistinen. Onnekseni tämä on kuitenkin vain opinnäytetyöni, joten voin laittaa kokemattomuuden piikkiin tämän ilmeisen virheeni. Tulen varmasti saamaan palautetta ja kritiikkiä siitä, miten kritisoin omia tutkimustapojani ohjaajaltani. Lukijan ei kuitenkaan pidä tässä suhteessa erehtyä luulemaan, että en itse uskoisi työhöni tai pitäisin sitä huonosti tehtynä. Olen valinnut perusteluiden tien ottaakseni täyden vastuun omista tulkinnoistani ja näkemyksistäni.

4.1 Tutkijapositio

Omista lähtökohdistani kertominen lähtee vapaudestani tai pikemminkin, kuten tässä tutkielmassa olen jo maininnut: hallitusta vapaudestani. Olen ollut täysin vapaa ulkopuolisesta rahoituksesta ja tämä on vaikuttanut muun muassa siihen, mistä olen aineistoni kerännyt. Toinen keskeisin vapauteni on ollut laadullisen tutkimuksen suhteellinen vapaus menetelmällisistä kahleista (Eskola & Suoranta 1998, 20). Minua eivät ole sitoneet määrällisen tutkimuksen menetelmät, jotka usein sanelevat mikä on tutkittavissa ja mikä ei (kts. esim. Eskola 1973, 52). Muutenkin henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, että myös kvantitatiivisessa tutkimuksessa riski tehdä tutkielmaa omista lähtökohdistaan ja vastaten omaan esiyttämykseensä on paljon suurempi, enkä tässä tutkielmassa ole halunnut ottaa tätä riskiä. Kun tutkija generoi esimerkiksi survey-lomaketta, niin hän tekee valintoja valitessaan sanamuodot ja kysymyksenasettelut, jotka saattavat pahimmillaan vaarantaa koko tutkielman objektiivisuuden. (Eskola & Suoranta 1998, 22)

Laadullisessa tutkimuksessa vapaus on myös velvollisuutta olla luova ja tuottaa mielikuvituksellisen tuntuista käsiterakenteita. Vapaus on myös tutkimuseettistä vastuuta, ja tätä vastuuta haluan tässä esittää kantavani tuomalla esille omat subjektiivisuuteni (Eskola & Suoranta 1998, 21). Olen pyrkinyt tähän mennessä tuomaan selkeästi esille sen, mikä on lähtöisin minusta itsestäni ja mikä on muualta lainattua. Paikoitellen näyttää siltä, että kokonaiset osiot ovat muualta lainattuja, mutta tässä suhteessa pyrin noudattamaan hyvää tapaa ja tukeutumaan lähteisiin silloin kun minulla ei itselläni ole aiheesta tietoa. Varsinkin menetelmäosiossa on paljon viitteitä ja syitä tähän pyrin näin aluksi selventämään.

En ole järin kokenut tutkija. Haastattelukokemusta minulla on jonkin verran, mutta se on luonteeltaan yksipuolista ja keskittynyt teemahaastatteluiden tekemiseen osana pakollisia opintokokonaisuuksia. Esittelin hieman vaihtoehtoisia menetelmiä edellisessä luvussa, mutta niiden osalta kokemukseni on niin puutteellinen, että esimerkiksi etnografisen tutkielman tekeminen ei minulta olisi luonnistunut. Etnografinen ote vaatii runsaasti harkintaa kun tutkija määrittelee tutkimuksensa kentän ja eräänlaiset tutkimuksellisen maailmansa rajat (Eskola & Suoranta 1998, 109). Tässä yhteydessä kykyäni loppuvat – en olisi löytänyt paikkoja, jossa olisin kohdannut informanttini.

Velallisuus on kiinnostanut minua pitkään, koska tavalla tai toisella se on osa arkipäiväistä elämää niin monelle. Aluksi ajattelin, että tekisin tätä tutkielmaa maksuhäiriöistä ja haastattelisin ihmisiä, joilla sellaisia on niiden vaikutuksista arkeen. Hylkäsin tämän kuitenkin kun aloin perehtymään syvemmin Michel Foucault'n luennoista koottuihin teoksiin. Teokset on käännetty englanniksikin vasta niin viime aikoina, että uskoin löytäväni tätä kautta hedelmällisen teoreettisen viitekehysten, joka on ajankohtainen ja näkökulmaltaan tuore. Sen löysin, mutta oikeastaan kaikki muut kysymykset jäivät auki. Mitä tehdä? Miten tutkia ja millä tavalla? Valmista vastausta en ole aikaisemmasta tutkimuksesta löytänyt, joten siksi olen päätenyt etsimään tietoa mitä monipuolisimmista lähteistä ja onneksi törmäsin asiantuntijahaastattelusta kertovaan artikkeliin (Alastalo & Åkerman, 2010) *Haastattelun analyysi*-teosta lukiessani. Lopputuloksen laatu on minulle mysteerinä, mutta voin sanoa, että rehellisesti olen antanut tälle tutkielmalle kaiken energian, joka minulla on ollut annettavissa tällä kokemuksella ja taidolla.

Tutkimuskohteen valinnasta olen kirjoittanut aikaisemmin ja lupasin palata siihen myöhemmin. Velkaneuvojat valikoituivat kohteiksi, koska faktuaalisen analyysin tekeminen edellyttää mielestäni jonkin alan asiantuntijoiden haastatteluja (Alastalo & Åkerman 2010, 372–391). Kaikki ovat kykeneväisiä kertomaan osallisuudestaan, mutta käynnissä olevan prosessin teorianmuodostuksen kannalta asiantuntijatieto on nähdäkseni oleellista (emt, 376). Asiantuntijoiden haastattelemine on minulle tuttua aikaisemmista töistäni, joten sillä saralla jatkaminen tuntui luontevalta myös tästä syystä. Olen luonteeltani ulospäin suuntautunut, enkä jännitä sosiaalisia tilanteita. Tässäkin suhteessa menetelmä tuntui luontevimmalta. Kysymys kuuluukin, että miksi valitsin juuri Joensuun ja Tuusulan talous- ja velkaneuvonnan kohteikseni?

Täydellinen vapauteni ulkopuolisesta rahoituksesta nousee tässä ensimmäiseksi keskeiseksi syyksi. Joensuu valikoitui luontevaksi kohteeksi, koska se on opiskelupaikkakuntani, jossa olen asunut vuodesta 2008 lähtien. Joensuusta käsin myös hoidetaan laajan alueen talous- ja velkaneuvontaa, joka ulottuu erästä haastateltua lainaten aina Valtimolta Kesälahdelle (kts. Kontiolahti2013). Sama koskee Tuusulaa, mutta hieman toisella tavalla – maantieteellinen alue on pieni, mutta väestöpohja laaja. Miksi juuri Tuusula? Vastaus tähän löytyy siitä, että olen kotoisin Järvenpäästä, jonka talous- ja velkaneuvonta on hoidettu yhteistyössä Tuusulan ja Keravan kanssa aina Lain talous- ja velkaneuvonnasta säätämisestä asti (Tuusula 2013). Tähän kytkeytyy toinen tärkeä syy tutkimuskohteiden valinnan taustalla. Laki talous- ja velkaneuvonnasta (Finlex2013b, 3§) käsittelee palvelun järjestämisvastuuta. Laista käy ilmi, että kunnat voivat yhdessä järjestää talous- ja velkaneuvonnan palvelut riittäviksi Aluehallintoviraston kanssa sopimalla. Haastattelut oli kannaltani helpoin toteuttaa paikkakunnilla, joissa oli taloudellisinta oleskella ja siksi nämä paikkakunnat valikoituivat kohteiksi. Iso kiitos vanhemmilleni, että sain hyödyntää heidän varastoaan tukikohtanani, kun tein haastatteluja Tuusulassa. Laki on myös sama kaikkialla Suomessa, joten hypoteettisesti tämän tutkielman kannalta oli yhdentekevää, mistä aineiston kerään. Asia osoittautui monimutkaisemmaksi ja tähän palaan seuraavassa osiossa.

Olen pohtinut omaa suhdettani velallisuuteen ja sen kautta tapahtuvaan hallintaan paljon viimeisen noin puolen vuoden aikana. Onko omissa kiinnostuksen kohteissani jotain sellaista, joka mahdollisesti sumentaa ajatteluaani? Saako jokin minut kirjoittamaan

yhteiskunnallisten valtarakenteiden analyysia yksipuolisesta ja muille näkemyksille sokeasta näkökulmasta? Vaarantuuko oma objektiivisuuteni, kun hallinnan tutkimuksessa kaikki olemme ikään kuin ”toimintaan vaikuttavia toiminnan muotoja” (Miller & Rose 2008, 17). Olen kuitenkin tullut siihen tulokseen, että tiedostan omaan toimintaani vaikuttavat hallinnan muodot riittävällä tavalla ollakseni tietoinen omasta subjektiivisuudestani. Samalla voin sanoa, että ehkä juuri omakohtainen kokemus toimii tässä moottorina objektiivisuudelle. Kiinnostus luo kannustimen, jonka avulla käänän oman positioni ulkoapäin tarkastelevaksi, koska tavoitteeni on saada muutkin mahdollisesti kiinnostumaan ilmiöstä. Olen objektiivinen ollakseni uskottava, koska haluan olla uskottava asiassa, joka on minulle tärkeä (Eskola & Suoranta, 17-18).

Analyysimenetelmän valinnan kannalta on tärkeä selventää hieman sitä, mitä pidän ”faktoina” ja koen tarpeelliseksi nostaa esille havaintoina aineistosta. ”*Haastattelujen faktaluentaan perustuvan analyysin ytimenä on jatkuva, eri lähteiden kriittinen ristiinluenta*” (Alastalo & Åkerlund 2010, 390). Lainaus oikeastaan tiivistää tekemäni aineiston käsittelyn. Haastatteluissa kerätty aineisto on ennakkovalmistautumisen jälkeen myös tarkistettu useasta lähteestä ja olen jälkikäteen kerännyt dokumenttiaineistoa koskien käsitteitä, jotka olivat minulle vieraita.

Vieraus johtui puhtaasti siitä, että ennakkovalmistautuminen tapahtui nopeassa aikataulussa ja ensimmäinen kokemus ohjasi kohti seuraavaa. Prosessi oli dynaaminen ja lopputuleman kannalta oli oikeastaan vain hyvä asia, etten ollut liian tietoinen tutkimuskohteestani – esiyymmärrystä, joka olisi ohjannut haastattelujen kulkua, ei päässyt muodostumaan. Alastalo ja Åkerman (2010) kirjoittavat mainitsemissani artikkelissa jyrkästikin siitä, miten asiantuntijahaastateltava saattaa asettua edustamansa organisaation asianajajaksi ja johtaa haastateltavaa harhaan. En tiedä olisinko havainnut tällaista jos omat informanttini olisivat käyttäytyneet näin. Onnekseni haastateltavat vastasivat teemoihini rehellisesti ja parhaan tietämyksensä mukaan. Miten voin pitää tätä varmana? Kuten jo mainitsin, niin jouduin tarkistamaan heidän käyttämiään käsitteitä ja samalla aktiivisesti vertaamaan niitä muissa haastatteluissa esiintyneiden samojen sisältöjen kanssa. Puutteellinen valmistautuminen siis osoittautui lopulta eduksi tutkimuksen validiteettia arvioitaessa.

Pertti Alasuutari (2011, 95–96) kirjoittaa, että haastatteluaineiston luotettavuutta voidaan arvioida joko *indikaattorina* tai *todistuksena*. Indikaattorit tarkoittavat tutkimuksesta riippumattomia aineistoja, jotka on kerätty (kuten esimerkiksi tässä tutkielmassa hyödynnetyt raportti yms. aineistot) jotain muuta tarkoitusta varten. Todistuksellisia aineistoja Alasuutari (emt, 96) vertaa lausuntoihin, joita oikeudessa valanalaiset antavat. Riippuu lyhyesti tilanteesta, miten niihin tulisi suhtautua. Uskon, että faktuaalinen analyysi on hedelmällisin keino lähestyä aineistojani, koska otteeltaan vertaileva ja kriittinen ote aktiivisella ristiinluennalla vähentää tulkintavirheiden ilmaantumista. Myös *yhteisyyden rakentaminen* on mielestäni vahvasti yhteydessä haastattelemieni tiedon luotettavuuteen (Tienari, Vaara, Meriläinen 2005, 103–124). Haastateltavani olivat minuun nähden vahvassa asemassa (emt, 104). Onnistuin hyvin oman positioni esittelemisessä ja teinkin heille selväksi, että en ollut haastattelemassa heitä heidän työnsä epäonnistumisen tai onnistumisen näkökulmasta. Kohteenani oli heidän työssään esiintyvien ongelmien tutkiminen, ei heidän työnsä laatu suhteessa heidän asiakkaisiinsa.

Tässä tutkielmassa tarkoituksena on suhtautua kriittisesti yleisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin: tehdä käytännöstä vaikeaa ja teoriasta helppoa. Siispä en voi ottaa mitään tietoa annettuna faktana, vaan haastateltujen kanssa käydyt keskustelut kuvaavat osaltaan kulttuurisia jäsennyksiä, jotka sattuvat olemaan yleisiä, mutta niistä aiheutuvat ongelmat esittäytyvät erityisinä. Haastattelut kiinnittyvät konkreettiseen toimintaan, mutta tulkinta vaiheen yleistyksen sitovat ne suurempaan kokonaisuuteen (Alastalo & Åkerman 2010, 389). Kokonaisuudessaan pyrin aineiston pienistä puroista valuttamaan joen: laadullisen kokonais kuvauksen tapauksesta nimeltä velallisuuden hallinta. Käytännössä tätä tehdessäni huomasin, että analyysi ja kuvaus sekoittuvat toisiinsa, mutta kokonaisuuden kannalta näin on oikeastaan parempi.

4.2 Haastattelutilanteet ja ympäristöt

Tässä alaluvussa on tarkoitus lyhyesti kuvata haastatteluja yksittäisinä tapahtumina, jotta kulkemani polku olisi mahdollisimman avoin kaikille kiinnostuneille. Tulen myös kuvaamaan lyhyesti keskeiset hypoteesini ennen haastattelujen aloittamista ja tukeutumaan niihin vastatessa ensi kerran aineistoon. Tämä jää tämän tutkielman osalta ainoaksi kerraksi kun etenen ”väärässä järjestyksessä” ja menen asioiden edelle – virallisestihan seuraava alaluku on aineiston kuvausta varten. Pidän valintaa kuitenkin perusteltuna kun haluan tuoda vielä kerran esille oman asemoitumiseni. Kuten jo mainitsin, niin tutkielmaa varten toteutettiin viisi puolistrukturoitua asiantuntijateemahaastattelua, joiden ajankohdat olivat Joensuussa 19.11., 21.11., 28.11. ja kaksi viimeistä Tuusulassa 12.12.2012. Kuvaan tässä haastattelut aikajärjestyksessä tilanteina ja paikkoina. Aluksi kuitenkin hieman haastatteluiden ennakoasetelmasta.

Kun syyskuussa 2012 aloitin tutkielman suunnittelun, niin ajattelin, että haastattelut olisi hyvä toteuttaa ennen länsimaisen yhteiskunnan kulutuskeskeisyyden huipentumaa – joulua. Joka vuosi media välittää tietoja siitä, miten talous- ja velkaneuvonnan jonot kasvavat tammikuussa, kun joulun lasku eräännyy maksettavaksi. Esitin asian jo sähköpostiviestissä, jonka suuntasin Joensuun kaupungin talous- ja velkaneuvontaan. Kuitenkin puhelimeni soidessa 12.11.2012 kävi ilmi, että joului ei Joensuun seudulla vaikuta millään tavalla talous- ja velkaneuvonnan asiakasmääriin. Esitin saman kysymyksen vielä haastatteluissa kaikille haastateltaville (liite) ja kaikki vahvistivat saman. Soitto Tuusulan kunnan talous- ja velkaneuvontapalveluun nosti ensimmäisen ja ehkä samalla merkittävimmän eron esiin. Keski-Uudellamaalla joululla on merkitystä ja yhteydenotot lisääntyvät joulun jälkeen varsinkin tammikuussa.

Toinen uskomukseni, jota näin jälkikäteen on hankala perustaa mihinkään muuhun, kuin kuvaan julkisuudessa olleista epämääräisistä tiedoista liittyi velkaneuvonnassa olevaan kiireeseen. Olin siinä uskossa, että työ on hektistä kaikkialla Suomessa ja asiakkaita joudutaan tapamaan useita päivässä. Oletin tämän myötä, että jonotusaika olisi pitkä, eikä tämä riippuisi paikkakunnasta. Kävi kuitenkin heti ensimmäisessä puhelussa selväksi, että Joensuussa ei jonoja ole. Sama kysymys toistui kaikille haastateltaville ja Joensuun osalta sain vahvistuksen. Tuusulassa toisaalta jonotusaika

kävi selväksi heti alusta lähtien, vaikkakin syyksi mainittiin heikompi työntekijätilanne. Uuden tekijän perehdyttämisen vuoksi jono oli venynyt muutamaan kuukauteen, molemmat haastateltavat kuitenkin mainitsivat, että jonoon oli jo keritty tottua. Tuusulassa jonotusaika laskettiin ensimmäisestä puhelimella tapahtuvasta yhteydenotosta tapaamiseen, joten tosiasiaa jo ennen tapaamista oli tapahtunut paljon, eikä jonotusaika näin ollen ollut haastateltujenkaan mielestä kohtuuttoman pitkä. Velkaneuvonnan sivuilta sai myös kattavan paketin tietoa itsenäisesti (kts. Tuusula 2013).

Kaikki haastattelut toteutettiin talous- ja velkaneuvonnan tiloissa, tarkemmin heidän omissa työhuoneissaan. Äänitin haastattelut litterointia varten kahdella nauhurilla. Luvan olin kysynyt haastatelluilta etukäteen, mutta toistin kysymyksen vielä ennen nauhoittamisen aloittamista. Kellään haastatelluista ei ollut mitään tätä vastaan. Itse litterointiprosessin pyrin tekemään mahdollisimman pian haastattelun jälkeen. Kuuntelin nauhan ensin ja toisella kerralla kirjasin ylös keskustelun eritellen haastattelijan ja haastateltavan kommentit toisistaan. Litteroinnit eivät sisällä juurikaan kuvauksia ilmeistä, eleistä tai muista nonverbaalisen viestinnän muodoista, koska asiantuntijahaastattelussa huomio kiinnittyy faktoihin, joita haastateltava esittää eikä niinkään hänen ilmeidensä ja eleidensä analysoimiseen (kts. esim. Ruusuvuori 2010, 424–428; Nikander 2010, 432–434). Tarkka ja kirjallinen kuvaus olisi ollut poikkeuksellisen työläs ja tarpeeton tapa kuvata keräämääni aineistoa. Tein kuitenkin heti aluksi päätöksen siitä, että tulen säilyttämään alkuperäiset äänitteet ja litteroidun aineiston. En kuitenkaan usko, että ne ovat myöhemmin hyödynnettävissä.

Haastatteluihin valmistautuminen tuntuu aina hieman jännittävältä. Niin kävi minulle tälläkin kertaa, kun valmistauduin ensimmäiseen ja itse tilanteessa kävi niin, että hätäilin hieman ja etenin teemasta toiseen liian nopeasti, vaikka tarkentavia kysymyksiä olisi ollut tehtävissä. Nauha pysähtyi aikaan 25 min 30 sek, mikä oli ehdottomasti lyhyin haastattelu-aika. Kokemus osoitti, että maanantaina aamulla klo 9.00 sovittu haastattelu ei ehkä myöskään ole ihanteellisin aika. Minusta haastattelijana tuntui jälkeenpäin siltä, että olisin voinut olla tilanteesta paremmin perillä, toisaalta ensimmäinen tutkimushaastattelu pitkään aikaan osoitti myös harjaantumisen puutetta, joka korjaantui myöhemmin. Haastateltava suhtautui tilanteeseen hyvin, vastasi lyhyesti ja ytimekkäästi. Tämä osaltaan selittää haastattelun lyhyyttä. Tunnelma oli hyvä ja

haastattelu onnistui hyvin siltä osin, että tiesin nopeasti sen jälkeen mitä tarkentavia kysymyksiä runkooni tuli lisätä. Kautta linjan haastatteluissa tein äärimmäisen vähän muistiinpanoja käsin, ensimmäisessä kuitenkin eniten. Ne osoittautuivat rungon korjaamisen jälkeen täysin hyödyttömiksi.

Toinen haastattelu osoitti parhaiten sen, että vaikka haastattelurunko on pitkälti samanlainen, niin haastateltavan tavalla kommunikoida on runsaasti vaikutusta haastattelun keston. Haastateltava vastasi pitkästi ja vuolaasti kaikkiin kysymyksiini. Haastattelu kesti miltei sekunnilleen puoli tuntia ja myönnän lopussa syyllistyneeni hieman kiirehtimiseen, koska olin luvannut, ettei haastattelu kestä sen pidempään. Litteroidessani tätä haastattelua tunsin onnistumisen riemua, runkoni oli sellainen, millä uskoin voivani jatkaa. Haastateltavan kertomat tiedot olivat hyvin jäsenneiltyjä ja huomasin kuinka analyysin ensimmäiset vaiheet yrittivät tunkeutua mieleeni jo litterointivaiheessa (Alastalo & Åkerman 2010, 378; Nikander 2010, 432–433). En kuitenkaan tässä vaiheessa halunnut keskittyä liian monimutkaisten tulkintojen tekemiseen. Olinhan vasta alkuvaiheessa.

Kolmas haastattelu Joensuussa oli kestoiltaan pisin kaikista näistä kolmesta. Reiluun 37 minuuttiin mahtui runsas määrä tarkentavia kysymyksiä, jotka olivat jääneet minulle epäselviksi ja koskivat Joensuun yksikön toimintaa yleisesti. Haastattelun ilmapiiri oli kuitenkin erinomainen ja haastateltava jaksoi vastata teemoihin sisältyviin tarkennuksiin hyvin. Minulle jäi kuitenkin sellainen tunne, että eräänlainen saturaatiopiste oli nyt Joensuun osalta saavutettu. Muotoilemiini teemoihin en olisi saanut lisää tietoa ilman tarkennuksia ja vaikka en muuttanut runkoani, niin saatoin syyllistyä itse tilanteessa aikaisempien haastatteluiden hyödyntämiseen eli tulkinnan rakentamiseen kokonaisuutena (Alastalo & Åkerman 2010, 380–381). Joka tapauksessa sain kerättyä hyvää materiaalia tutkielmani kokonaisuutta ajatellen. Kokonaisuutena viimeinenkin haastattelu onnistui hyvin ja odotin jo innolla tulevaa matkaa Etelä-Suomeen. Vaikka tarkoituksenani ei ollut tehdä vertailevaa tutkimusta, niin eroja paljastui ja niiden hautaaminen aineistoa käsitellessäni ei olisi ollut rehellistä. Vertailu perustuu omiin näkemyksiini, mutta pidän sen tekemistä oikeutettuna, koska osa haastatelluista pyysi saada lukea tutkielmani sen valmistuttua. Uskon vertailun kiinnostavan etupäässä heitä.

Neljännän ja viidennen haastattelun toteutin siis Tuusulan kunnan talous- ja velkaneuvonnan tiloissa Hyrylässä. Rehellisyyden nimissä tässä vaiheessa on tuotava esille, että toinen haastateltavani oli kotoisin Joensuusta ja toiminut velkaneuvojana myös täällä Pohjois-Karjalassa. Olin tietoinen asiasta soittamani puhelun perusteella, mutta se seikka, että hän oli työskennellyt täällä niin merkittävän pitkän ajanjakson aina Lain yksityisestä velkajärjestelystä (Finlex2013a) säätämisestä vuonna 1993 vuoteen 2000 asti kävi ilmi vasta haastattelutilanteessa. Jälleen kerran halusin kuitenkin uskoa, että tämä on selkeä etu, vaikka vaarana tietenkin oli, että haastateltava alkaisi vertailla mennyttä tai vastaa sellaisesta näkökulmasta, jonka hän uskoi minun haluavan kuulla. Onnistuin kuitenkin ohjaamaan haastattelua hyvin ja kokemus oli varsin myönteinen.

Mainitsin aikaisemmin *yhteisyyden rakentumisesta* haastattelutilanteessa (Tienari, Vaara, Meriläinen 2005, 108) ja tässä haastattelussa Joensuussa yhteiskuntatieteiden opiskelu oli voimakkaasti kokemusmaailmojamme yhdistävä tekijä. Välissä olevilla vuosikymmenillä tuntui olevan vain vähän merkitystä. Haastattelu venyi pisimmäksi vaikka en muuttanut runkoani mitenkään. Se kesti yli 40 minuuttia. Toinen haastattelu oli myös mielenkiintoinen kokemus, joka osoitti runkoni toimivuuden – haastateltava, jolla oli myöskin pitkä kokemus vastaili kysymyksiini ennen kuin ehdin niitä esittää. Koko runko tuli käsiteltyä, mutta hieman eri järjestyksessä, kuin oli tarkoitus. Aikaa tähän kului vain noin 28 minuuttia. Erot haastateltavien välillä tulivat tässäkin hyvin esille. Kaiken kaikkiaan haastattelukokemukset olivat pelkästään mieluisia. Jokainen haastattelu antoi jotain lisää edellisten päälle ja litteroituani äänitteet huomasin jokaisessa mielenkiintoisia kohtia, joihin ajattelin pureutua seuraavassa luvussa.

5 VELKANEUVONTA JA MUU AINEISTO

Tähän mennessä tässä tutkielmassa on käsitelty teoreettinen viitekehys, aineiston keruu- ja analyysimenetelmät, unohtamatta prosessin kuvausta. Seuraavaksi vuorossa ovat aineiston kuvailu perässään havainnot ja tulkinnat. Tämä luvun tarkoituksena on antaa kuvaus haastatteluiden sisällöstä suhteutettuna muihin aineistoihin ja tarjota lupaamani kehys tutkielman johtopäätöksille. Luvussa kolme mainitsin, että tutkimus on luonteeltaan laadullinen tapaustutkimus, joten aineiston kuvauksen jälkeen esittelen keskeiset havaintoni, tai Pertti Alasuutaria (1994; 2011) mukailen ”johtolankani”, edeten tulkintoihini. Havaintojen yhteydessä vertailen hieman tutkimuskohteitani. Tulkintojen yleistävän kuvan jälkeen on luvussa pieni yhteenveto, joka toimii samalla käytännössä johdantona seuraavalle luvulle, jossa pyrin yhdistämään teoreettisen viitekehysesni ja keräämäni aineiston osaksi hallinnan analytiikan perinnettä. Tulen esittelemään johtopäätökset, joihin olen aineistoni pohjalta päätenyt.

Aineiston käsittelyn alalukujen 5.1 ja 5.2 erottelu vaikuttaa täysin keinotekoiselta ja sitä se onkin. Havaitsin aineistoa kuvatessani, että alaluvusta olisi pituutensa perusteella ollut kokonaiseksi luvuksi. Yhden alaluvun jakaminen kahdeksi ilman sisällöllistä eroa edes otsikon tasolla on tehty ainoastaan lukemisen helpottamiseksi. Toinen vaikutin oli tutkielman sisäisen tasapainon säilyttäminen, johon ohjeen sain pelkästään tutkielman tekoa varten kirjoitetusta oppaasta (kts. Kniivilä, Lindblom-Ylänne, Mäntynen, 2007, 63). Seuraavat alaluvut pyrkivät erottautumaan ja jatkamaan analyysiä pelkästä kuvailusta havaintojen kautta tulkintoihin. Alastalo ja Åkerman (2010) kirjoittavat, että faktuaalisen analyysin metodi valuu helposti jo haastattelutilanteisiin. Oma lisäykseni on, että analyysi valuu tietenkin myös aineiston kuvailuun. Pelkästään sillä valinnalla, jonka teen kun päätän kahden sisällöltään vastaavan sitaatin välillä, on merkitystä. Valinta on kuitenkin tehtävä, koska kaikkien sitaattien sisällyttäminen tähän tutkielmaan olisi mahdotonta. Toisaalta ilmaukset eroavat toisistaan sen verran, että taulukointi ei olisi rehellistä, koska muuttujien määrittelyt sisältäisivät niin monta määrittelemätöntä muuttujaa, että valitsemani muuttujat eivät olisi enää hyviä kuvauksia aineistosta nousseista havainnoista (vrt. Alasuutari, 2011 191–194).

5.1 Aineiston kuvaus 1

Lukija on varmasti jo huomannut, että olen pyrkinyt piilottamaan haastateltujen henkilöllisyyden. Haastatellut eivät erikseen tätä pyytäneet, mutta olen tehnyt valinnan heidän puolestaan. Viittaan tässä haastateltuihin velkaneuvojiin lyhenteellä VN ja numerolla, joka antaa lukijalle ainoastaan keinon erottaa henkilöt toisistaan tässä tutkielmassa. Numerot on satunnaistettu, eivätkä siis viittaa haastattelujärjestykseen millään tavalla. Tehdessäni vertailua paikkakuntien välillä en viittaa aineistooni suoraan vaan pyrin kuvailemaan havaintoja ja huomioita siten, että ei ole mahdollista tunnistaa aikaisemmista lainauksista kumman paikkakunnan neuvoja on kyseessä. Haastatellut eivät siis ottaneet kantaa anonymiteettinsä varmistamiseksi ja olen melko varma, että he olisivat olleet halukkaita esiintymään omilla nimillään pyydettäessä.

John W. Creswelliä (2009, 89–90) mukailten minun tulee kuitenkin ottaa huomioon mahdolliset ristiriidat haastatellun ja hänen edustamansa organisaation välillä. Uskoakseni jo tutkimusasetelmani on sen mukainen, ettei risteävien etujen tilannetta voi syntyä. En usko myöskään, että haittaa aiheutuisi haastateltujen asiakkaille, koska kysymykseni olivat varsin yleisluontoisia ja olen tietoinen *laista viranomaisten toiminnan julkisuudesta* (Finlex2013c). Haastatteluissa ei noussut esille yhtään seikkaa, joka voisi vaarantaa lain 6 luvussa mainitun vaitiolovelvollisuuden – asetteleman teemat eivät olisi antaneet mahdollisuutta nimetä ketään tunnistettavaksi yksilöksi. Lähin tapaus sattui kun haastattelin VN-5:sta ja kysyin, että onko vastaan tullut aivan jättimäisiä ylilyönnejä velkamäärissä ja hän vastasi, että: VN-5: ”*Kyllä niitä useampia satojatuhansia, on niitä ihan julkisuudessakin ollut.*” En jatkanut tiedustelua aiheesta vaan jatkoin yleisluontoisella kysymyksellä, koska huomasin jo itse tilanteessa, että olin menossa liian pitkälle.

Talous- ja velkaneuvojiksi päädytään sattumalta, mikä ei ole mitenkään poikkeuksellista nykyisessä työelämässä kokonaisuutena. VN-1: ”*Se on sattumien kautta niin kuin koko ammatinvalinta yleensä. Ei ole ollut pyrkyä mihinkään, mutta aina on vaan ajautunut näihin tilanteisiin.*” Vastaukset olivat tässä suhteessa oikein mallikkaasti linjassa, vaikka haastatelluilla oli hyvinkin erilaisia koulutustaustoja, niin kaikki ylemmän

korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat sitä mieltä, että opinnoista oli ollut työssä runsaasti hyötyä. Talous- ja velkaneuvojan muodollinen kelpoisuus vaatimus on alalle soveltuva korkeakoulututkinto (Finlex2013b, 6§). Haastatteluiden perusteella tällainen löytyi neljältä haastatellulta. Samassa pykälässä mainitaan myös *sellainen taito ja kokemus, jota tehtävän asianmukainen hoitaminen edellyttää* (6§). Taito on subjektiivinen ominaisuus, jonka arvioiminen jää ongelmatapauksessa viimekädessä oikeudelle. Kokemusta haastatelluilla oli noin vuodesta jopa 20 vuoteen. Eräs oli ollut mukana lain yksityishenkilön velkajärjestelystä säätämisestä asti. VN-5: *”Sillon vuoden 1993 helmikuussa kun tuli velkajärjestelylaki voimaan niin mä aloitin silloin maaliskuussa”*. (kts. Muttilainen 2002, 170.)

Kaikki haastatellut olivat hyvin tietoisia talous- ja velkaneuvonnan historiasta ja siinä tapahtuneista muutoksista lainsäädännön tasolla. Historia kuitenkin ”loppuu” tässä suhteessa vuoteen 1993. Sitä edeltäneestä ajasta kukaan ei osannut sanoa mitään varmaa. Kirjallisuudessakin aikaa leimaa luottojen sääntelystä luopumisen jälkeen hajanaisuus (Muttilainen 2002, 167–169). Ongelmat olivat tähän päivään verrattuna tuolloin hieman erilaisia nk. pikalainoja ei ollut saatavilla ja velkojen järjestelyä vapaaehtoisesti voitiin harjoittaa olosuhteissa, joissa velkojia oli vain yksi – käytännössä maksuohjelman ehtoja muuttamalla (Muttilainen 2002, 176). Kaikki haastatellut mainitsivat jollakin sanamuodolla, että nykyään ongelmana on velkojien suuri määrä, koska eri lainat on otettu useasta eri lähteestä. VN-1: *”Väliin sitä lähtee virran mukaan, koska se tarjonta, se tarjonta on niin helppoo. Joka paikasta tarjotaan korttia, visakorttia ja maksuaikaa, että sitä täytyis olla jotenkin vahva, vahva ettei lähtis siihen.”*

Talous- ja velkaneuvonnan asiakkailta oli vuonna 2010 tehdyn kyselyn mukaan (Valkama 2011, 4) keskimäärin 15 eri velkasuhdetta. Samassa yhteydessä Valkama mainitsee, että määrä voi todellisuudessa olla suurempikin. Kaikki haastateltavat mainitsivat ongelmaksi velkojien suuren määrän. VN-4: *”Joo, kyllä ja sekin tässä on että niitä velkojatahoja on nykyään aina vaan enemmän. Joskus silloin kun 10 vuotta sitten alotti niin silloin saatto olla 5-10 velkojaa, mutta nykyään saattaa olla niinkin, että on 30 pelkästään pikavippiä ja kaikki muu on. maksamattomia laskuja, ja se velkatilanteen kartotus on sitten aina vaan työläämpää ja haastavampaa.”* Huomion

arvoista oli myös, että kaikki kannattivat luotonannan sääntelyn lisäämistä. Palaan tähän aiheeseen seuraavissa alaluvussa.

Haastatellut vastasivat kysymykseen asiakkaiden iästä vaihtelevasti, mutta kaikki korostivat voimakkaasti, että kaiken ikäisiä löytyy, eikä yhtä ryhmää voi nostaa toisen yli. Eräs haastatelluista kiisti voimakkaasti eri ikäryhmien painottumisen: VN-3 *”Ei painotu. Ainakaan minun asiakkaat ei painotu mitenkään mihinkään erityiseen.* Toinen suhtautui asiaan hieman eri tavalla sanoen, että kaiken ikäisiä löytyy, mutta keski-ikäisiä on eniten. VN-2: *”On sitä tutkittukin ja se oli jossain 40–60-välillä”.* Myös Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen aineisto vahvistaa tiedon. Talous- ja velkaneuvonnan asiakaskunta on iältään 18–93-vuotiaita keski-ikänsä ollessa 44 vuotta (Valkama 2011, 3). Samasta selvityksestä käy ilmi, että velkaneuvonnan asiakkaista huomattava osa on 35–54-vuotiaita vaikka suurin velallisten osuus väestötasolla löytyy tilastokeskuksen mukaan 25–34-vuotiaista (Tilastokeskus2013b). Kysymykseen velkaongelmien kausittaisuudesta haastateltavat vastasivat kaksijakoisesti.

Työelämässä asiakkaista haastateltujen mukaan oli noin puolet. Eräs mainitsi työttömät suurimmaksi ryhmäkseen asiakkaistaan, mutta muut kautta linjan olivat sitä mieltä, että työssäkäyvien osuus on suurin. Saman vahvistaa myös Valkaman (2011, 3) selvitys, korostaen kuitenkin, että huomionarvoista on se, että jopa vain hieman alle puolet asiakkaista on työelämän ulkopuolella. Sanamuodossa todetaan yllättävänä asiana, että niinkin suuri osa asiakkaista ei ole työelämässä. Asiakkaiden keskimääräisistä tuloista kysyttäessä kaikki olivat sitä mieltä, että pienituloisten joukko on suurin, mikä selittyi työttömien ja eläkeläisten suurella määrällä (kts. Valkama 2011, 6). Eräs neuvoja totesi kysymättä, että asiakkaista suurituloisina hän pitää yli 3000 euroa ansaitsevia ja heitä on hyvin vähän. Huomion arvoista oli kuitenkin se, että pidempään työskennelleiden mielestä tässä oli viime vuosina tapahtunut selkeitä muutoksia. VN-1: *”Mutta tulee myös työssä olevia ja rupeaa olemaan maisteria. Se nyt näkyy, ei ole enää se työtön jostain salolta vaan korkeakoulun käynnyttäkin insinööriä ja sellasta alkaa näkymään listoilta.”* Pari suoraa lainausta aineistosta sopivat tähän kohtaan hyvin, mutta muutkin haastateltavat mainitsivat, että korkeastikin koulutettuja ja hyvätuloisia löytyy asiakkaiden joukosta. VN-4: *”[k]äy sellasia pariskuntia joiden yhteenlaskettu maksuvara on pitkälti yli tuhat euroa kuukaudessa, hyvin tienavia koulutettuja ihmisiä käy paljon.”*

Velkaongelmien kohdentumistraditio muodostaa myös kirjallisuuden pohjalta selkeän jatkumon, joka tukee haastateltujen näkemyksiä. Velkaongelmat ovat 1990-luvun alusta keskittyneet voimakkaasti matalampien tuloluokkien keskuuteen, vaikka luottoja käyttävät eniten varakkaammat (Mutttilainen 2002, 141). Kuitenkin Vesa Muttilainen mainitsee mielenkiintoisen seikan (2002, 143) väitösteoksessaan *Luottoyhteiskunta: velkaongelmia esiintyy myös nuorilla, koulutetuilla ja hänen tyypittelynsä mukaan hyväosaisilla ryhmillä, jossa köyhyyden aiheuttaa velkaongelma muiden riskitekijöiden ollessa taka-alalla. Tässä kohden on kuitenkin hyvä muistaa, että köyhyys ja velkaongelma ovat varsin subjektiivisia ja riippuvat paljon yksilön omasta kokemuksesta. VN-1: ”Täällä ei ole rajattu, täällähän voi jos ihminen tuntee että on tarvetta keskustella niin voi soitella tai tulla käymään. Ei ole mitään tulo tai velkarajoja, että tämänhän pyrkii olemaan ennaltaehkäisevää ja niin pitäisi olla eli mitä aikaisemmin ottaisi yhteyttä niin sen parempi sen kannalta, mutta se tavotehan on vielä kaukana.”* Tämän vahvisti myös eräs haastatelluista, kun tiedustelin velkaneuvonnan piiriin pääsemisen edellytyksiä.

Kahdessa haastattelussa tuli selkeästi esille, että haastateltavat pitivät yrittäjyyttä ongelmallisena heidän työnsä kannalta, toinen mainitsi, että jopa puolet hänen asiakkaistaan on epäonnistuneen yritystoiminnan kautta velkaantuneita. Tilanne oli toisen mukaan vielä hitusen pahempi: VN-4: ”Sitten yhtenä ryhmänä voi sanoa nämä yrittäjät, jotka vois sanoa [...] jotka meidän asiakkaaks tulee on usein sellasessa tilanteessa, että mitään järjestelyä ei heille voida hakea, että se yritystoiminta on täysin kannattamatonta ja hyvin epärealistisella pohjalla ja kaikki lakisääteiset on jätetty maksamatta ja tilanne sitten talousneuvonnan keinoin käydään täällä läpi.” Haastateltava puhui suoranaisesta talousrikollisuudesta. Kysyessäni tarkentavasti, ja täysin rungon ulkopuolelta, että mitä syitä hän näkisi siihen, että mahdolliset talousrikolliset hakeutuvat talous- ja velkaneuvontaan, hän vastasi: VN-4: ”Joo, niinpä, hyvä kysymys. Yrittäjäthän on toimeliaita ja ovat tottuneet siihen, että joka asiaan on olemassa joku ratkasu eli täytyy vaan jostakin sitä ratkasua sitten etsiä ja ne odotukset saattaa tänne tullessa olla hyvinkin epärealistisia.” Kysyin vielä, että voisiko syy olla tietämättömyydessä ja puutteellisessa lain tuntemuksessa yrittäjien osalta kun esimerkiksi vakuutusmaksuja jää maksamatta. VN-4: ”Niin, no joskus sitä jää ihan miettimään, että miten tietoista se on ollu ja onko siinä ollu se tietämättömyys vai toimittu ihan tietoisesti.” Yrittäminen ja onnistuminen ovat toistensa luontaiset

vastaparit, mutta välillä yritys johtaakin epäonnistumiseen, vaikka yrittäjyyttä olisi opetettu pienestä pitäen (kts. Keskitalo-Foley, Komulainen, Naskali 2010, 15–36).

5.2 Aineiston kuvaus 2

Maksuvaran laskeminen kuuluu talous- ja velkaneuvonnan ydintehtäviin. Kilpailu- ja kuluttajaviraston sivuilta löytyikin kaava, jolla maksuvara lasketaan (KKV2013, 14). Käytännössä tämä toimii niin, että henkilön nettotuloista vähennetään kiinteät menot ja jäljelle jäävä summa on henkilön maksuvara, josta on vähennetty Oikeusministeriön vuosittain vahvistamat muut välttämättömät elinkustannukset eli *elinkustannusnormi*. Elinkustannusnormin taso on yksin asuvan henkilön kohdalla 528 euroa/kk (kts. Finlex2013d, 4§). Esimerkinomaisesti Elisa Valkaman (2011, 6) selvityksessä mainittu talous- ja velkaneuvonnan asiakkaiden palkkamediaani 1500 euroa kuukaudessa jättäisi yksittäisen asiakkaan maksuvaraksi 1500 euroa vähennettynä ensin 528 eurolla eli 972 euroa muihin menoihin, kuten asumiseen, vesi- ja sähkölaskuihin ja muihin *tavallisista poikkeaviin menoihin* (KKV2013, 14; Finlex2013d, 4§). Maksuvaran taso siis riippuu tässäkin anekdoottisessa tyypittelyssä useasta eri määrittelemättömästä kuluerästä. Maksuvara ei nouse järjestyväksi, koska asuminen ja siihen liittyvät kulut ovat korkeita. Tositilanteessa siihen vaikuttavat myös mahdollinen asuinkumppani, lasten elatusvelvollisuus ja yli 18-vuotiaan lapsen välttämättömät koulutusmenot. Samassa taloudessa asuva aikuinen laskee välttämättömiä elinkustannuksia, elätettävät luonnollisesti nostavat niitä. Valkaman (2011) raportissa keskimääräinen maksuvaramediaani oli 208 euroa kuukaudessa, kun lasketaan kaikki tapaukset, jotka aineistosta löytyivät.

Talous- ja velkaneuvonnan asiakkaiden maksuvara on keskeisin aineistosta nousnut seikka kun arvioidaan sitä suhteessa toiminnan tärkeimpään osaan eli velkajärjestelyn hakemiseen. En kysynyt velkajärjestelystä yhtään suoraa kysymystä, mutta se nousi esille jokaisen haastateltavan kanssa ja kahdessa tapauksessa velkajärjestelyn

edellytysten pohtiminen hallitsi haastattelua merkittävästi. Velkajärjestely pohjautuu lakiin yksityishenkilön velkajärjestelystä (Finlex2013a). Laissa säädetään, että velkajärjestelyä voi hakea siinä tapauksessa, että velallinen ei kykene suoriutumaan veloistaan, eikä siihen ole odotettavissa muutosta (KKV2013, 7; Finlex2013a, 1§). Velallisen siis todetaan olevan maksukyvytön (Finlex2013a, 3§ 2. mom.). Velkajärjestely on aina viimesijainen keino ja aluksi tulisi pyrkiä kevyempiin menettelyihin, joita ovat Kilpailu- ja kuluttajaviraston tuottaman dokumentin (KKV2013, 5-6) mukaan velkojen sopiminen suoraan velkojan kanssa esimerkiksi maksuaikaa pidentämällä tai nk. Takuu-säätiön saneerauslaina tai sosiaalinen luotto, jota koskevat erityiset edellytykset. Esimerkiksi lainan kattosumma on 34 000 euroa, (Takuu-säätiö2013) joka haastatteluiden perusteella ei tahdo riittää asiakkaiden kokonaisvelkasummiin. VN-1: *”No kyllähän se alkaa olla se 50 tuhatta immeisellä kun immeisellä sen verran alkaa olemaan se tavallinen mikä alkaa löytymään ihan normaalilta eläkelläiseltäkin ja ihan jopa työttömältäkin kun sitä sitten kertyy vuosien saatossa ja monesta lähteestä saapi.”* Asuntovelalliset tällainen maksimisumma sulkee auttamatta ulkopuolelleen. VN-5: *”Asuntovelalliset jää kyllä pois vaikka periaatteessa olis mahdollista järjestellä näinkin muita vakuudettomia velkoja. Siis periaatteessa, jos maksukyky riittää.”*

Haastatellut suhtautuivat erilailla Takuu-Säätiön toimintaan ja mahdollisuuksiin sen hyödyntämiseksi, mutta jatkan tästä seuraavassa alaluvussa. Kevyemmistä keinoista eräs haastateltava mainitsi, että periaatteessa niiden mahdollisuus tulisi aina selvittää ennen velkajärjestelyhakemuksen tekemistä, mutta käytännössä tilanteen muodostaa haasteelliseksi velkojen sattumanvaraiselta tuntuva suhtautuminen sovitteluun. Toinen haastateltava oli täysin samoilla linjoilla: VN-4: *”Joo ja sitten se aiheuttaa sen, että realistiset mahdollisuudet mihinkään vapaaehtoiseen sovintoon on aika pienet, koska se riittää että yksikin kolmestakymmenestä vastustaa ehdotusta niin sehän kaatuu sitten siihen ja yleensä sellasesta määrästä joku aina vastustaa.”* Myös talous- ja velkaneuvonnasta säädetty laki (Finlex2013b, 1§) käsittelee lyhyesti kevyempiä keinoja, mutta haastatteluiden perusteella painopiste siirtyy 1§ kolmannelta momentista neljanteen – velkajärjestelyhakemuksen tekemisessä avustamiseen. Tiedon vahvistaa myös Elisa Valkaman (2011, 7) selvitys: velkajärjestelyhakemukseen päädytään kyselyn vastaajien mukaan lähes 50 % tapauksista, alle 10 %:ssa sovittelu on

vaihtoehto. Takaushakemus Takuu-Säätiöön ei päihitä sovitteluja kuin parilla prosenttiyksiköllä (emt.).

Talous- ja velkaneuvonnan asiakkaat 2010 – velkajärjestely tuomioistuimessa vai muu apu?- selvityksen seitsemännellä sivulla oleva kuvio nostaa esille vielä pari myös haastatteluaineistossa esiintynyttä ja asiakkuuksia koskevaa seikkaa (Valkama 2011, 7). Minkälaisia ovat tapaukset, joiden kanssa odotetaan tilanteen selkiytymistä tai ei voida tehdä mitään? Selvityksessä tällaisten osuus lasketaan yli 10 % yhteydenotoista. Haastateltujen puheessa tällaisten osuus nousi huomattavaksi ja syyt vaihtelivat paljon. Eräs haastatelluista totesi merkittäväksi ongelmaksi päihde- ja mielenterveysongelmat. VN-1: *”[S]yy pitää löytää, että kun ihminen on velkaantunut niin minkä takia se on velkaantunut, eli jos sillä on joku päihdeongelma niin turha on mitään järjestelyä lähteä hakemaan eli jos sillä ei ole päihdeongelma hallinnassa niin sehän ei sillon pysty sitä järjestelyäkään hoitamaan millään lailla jos se alkuperäinen ongelma ei ole hallussa.”* Sairaus on syy velkajärjestelyn myöntämiselle (kts. Finlex2013a, 9§), mutta se voi myös este siinä tapauksessa, että sairaus ei ole hallinnassa. Valinnan velkajärjestelyn hakemisesta tai hakematta jättämisestä tekee asiakas, mutta velkaneuvojan rooli tässä on merkittävä.

Sairastuneiden lisäksi opiskelijoiden kanssa yleensä odotetaan tilanteen selkiytymistä eli valmistumista ja työllistymistä. Haastatellut mainitsivat kaikki, että opiskelijoita heillä on hyvin vähän asiakkaina. Myöskään toimeentulotukea saaville ei yleensä tehdä mitään, koska tällöinhän henkilöllä ei ole maksuvaraa. VN-1: *”[K]atotaan että jos ihminen ei saa muuta kuin toimeentulotuen niin sillehän me ei sitten voida mitään eli katotaan ettei se niinkään olis pysyvä tila vaan katotaan että tulot olis meidän silmissä sitten niin kuin nolla.”* Velkajärjestelylain (Finlex2013a, 10§) mukaan myöskään rikosperusteisia velkoja ei järjestellä, joten aiemmin mainitut talousrikolliset jäävät velkajärjestelyn ulkopuolelle. Rikoksesta tuomittujen velallisten arvioinnin osuus jäi kokonaisuudessaan aineistossa hyvin vähälle, eivätkä haastatellut nostaneet esille tätä ryhmää laajemminkaan. Valkaman (2011, 10–11) mukaan toisissa tapauksissa velkajärjestelyä voidaan hakea vaikka velka olisikin rikosperusteista. Tässä yhteydessä asiaan on mahdotonta tutkimuksellisin keinoin perehtyä.

Velkaneuvonnan asiakkuus muodostuu useimmin puhelinsoitolla, jonka aikana neuvojat aloittavat työnsä ja kartoittavat asiakkaan sen hetkistä tilannetta. Useimmin tämä johtaa siihen, että neuvoja pyytää asiakasta keräämään tiedot veloistaan, tuloistaan ja pakollisista menoistaan. Näiden pohjalta neuvojat tekevät tulevaa toimintaa koskevat suositukset eli soveltavat mainittuja pehmeämpiä keinoja tai suosittelevat velkajärjestelyn hakemista käräjäoikeudesta. VN-3: ”*[J]os ihminen haluaa niin hakea voi aina vaikkei minkäänlaisia edellytyksiä olisi niin hakea voi aina. Se ei maksa mitään niin ihminen voi aina halutessaan saada käräjäoikeudesta päätöksen, että hänen asialleen ei voida tehdä mitään. Se on tässä järjestelmässä aina täysin mahdollista.*” Haastatellut kertoivat kautta linjan, että heidän tiedossaan ei ollut montaa tapausta, jossa asiakas olisi oma-aloitteisesti osannut toimittaa tarvittavat dokumentit. Eräs haastateltava sanoi, että muisti tällaisia tapauksia koko 10-vuotisen neuvajahistoriansa ajalta kaksi.

5.3 Havaintoja ja eroja aineiston pohjalta

Tässä osiossa tarkoitukseni on jatkaa aineiston kuvausta nostamalla esille havaintoja, jotka poikkesivat aineiston linjasta sisäisesti, olivat ristiriidassa muun materiaalin kanssa tai ansaitsevat tulla huomioiduksi muuten. Kuten jo aiemmin mainitsin, niin tehdessäni vertailua paikkakuntien välillä en halua, että aikaisemmista merkinnöistä voisi tunnistaa yksittäisen haastatellun. Siispä suorien lainausten haastatteluaineistosta kertojat on merkitty tästä eteenpäin lyhenteillä JVN (joensuulainen velkaneuvoja) ja TVN (tuusulalainen velkaneuvoja). Menettelyni perustelen sillä, että vaikka en tutkielmassa mainitse haastateltujen nimiä, niin lähdeluettelon perusteella on turhan helppo paikantaa haastattelemani henkilöt. Mielestäni sillä, että kuka sanoi ja mitä ei ole merkitystä vaan ainoastaan sillä, että mitä sanottiin ja miksi (Alasuutari 2011, 40).

Vertailua tehdessäni en halua asettaa paikkakuntia arvojärjestykseen – ei ole mahdollista tehdä hyvä/huono luokitteluja kahden rakenteeltaan, niin erilaisen toimintaympäristön kautta. Toimintaympäristöllä tarkoitan tietenkin esimerkiksi eroja väestötasolla: työttömyysastetta, huoltosuhdetta ja ikärakennetta. Haastateltavat tekivät vertailua puolestani, kun kerroin heille itsestäni ja tutkielmastani – täysin pyytämättä. JVN: *”En osaa sanoa, että miten se nyt valtakunnallisesti on. Väestöpohja on vanhempaa ja työttömyys on korkeammalla kun esim. E-Suomessa, että voisi ajatella, että täällä se työttömyys on sellanen suurempi syy.”* Haastattelu yhteyden kannalta oli tärkeää, että haastatellut tiesivät mitä oli tekemässä, joten vertailulta ei voinut vältyä. Laajemman aineiston kerääminen ja useammasta paikasta olisi ehkä eliminoinut tämän ”ongelman”. Kysyttäessä ns. nollatuloisista oli tuusulalaisen haastateltavan vastaus linjassa edeltävän sitaatin kanssa. TVN: *”Totta kai meilläkin näitä on, mutta huomattavasti vähemmän kun Itä-Suomessa varmaan, että sosiaalitoimistosta näitä toimeentulotukiasiakkaita, mutta meillä se on sellanen pienempi ryhmänsä, että meillä korostuu nämä työssä käyvät.”* Vertailua ei aineistosta suoranaisesti nouse esiin merkittävästi, mutta sitä kuitenkin tapahtui. Nauhurin sulkeuduttua eräs joensuulainen haastateltu kehotti ottamaan yhteyttä Lahden talous- ja velkaneuvontaan, jossa kuulemma toimitaan hänen kuulemansa mukaan hektisessä ympäristössä pitkien jonojen vuoksi.

Talous – ja velkaneuvonnan asiakasmäärät eivät olleet vertailukelpoisia, koska Joensuussa tilastoidaan yhteydenotot ja Tuusulassa asiakaskäynnit. Joensuussa yhteydenottoja tuli 200–300 kuukaudessa, kuukaudesta riippumatta. JVN: *”En ole havainnut, ihmetyttää sinänsä että mistä niitä ihmisiä kömpii suht tasaisesti, että täällä ei mitkään Perlokset tai sen sellaiset vaikuttanu millään tavalla eikä mitään piikkiä, että tämä onko tämä nyt lama vai taantuma. Lamaksihan sitä pitäisi varmaan kutsua ei oo näkyny mitenkään. Täällähän se työttömyysastehan on aika korkea, että se tekee sen että toisilla on töitä ja toisilla sitten ei, että ei täällä mitkään heilahtelut vaikuta.”* Joensuun osalta toinen tärkeä huomio oli, että jonoja ei ole. Asiakas saa puhelimesta ohjeistuksen, joka hänelle lähetetään myös postitse. Ohjeistuksella on tarkoitus valmistautua sovittuun asiakaskäyntiin. Tuusulassa asiakas käy talous- ja velkaneuvonnan tiloissa yleensä poikkeuksetta. Joensuussa on mahdollista, että asiat hoidetaan pelkästään puhelimesta ja postitse. Ajallisesta ulottuvuudesta tuli selkeä ero paikkakuntien välille. Juhlapyhien ja kesälomien aika ei Joensuussa vaikuta. Keski-Uudellamaalla tilanne on toinen: TVN: *”No sanotaan, että ennen joulua ei yleensä tuu uusia asiakkaita kun ihmiset keskittyy siihen oman joulun valmistamiseen, kuluttamiseen, mutta sitten taas tammikuussa kun ne luottokorttilaskut, visalaskut erääntyvät, mitkä sitten liittyy tähän juhlapyhään niin sitten taas vilkastuu. Ja sama on oikeestaan sitten kesälomien aikaan havaittavissa, terassikausi on uusien asiakkaiden osalta hiljasempaa, mutta sitten taas elokuussa vilkastuu ja tulee uusia ajanvarauksia.”* Tuusulan neuvojat kehuivat työllisyystilannetta alueellaan hyväksi ja sillä he yleisestikin selittivät sen, miksi vuodenajalla on merkitystä. Asiakaskäyntejä on heillä päivässä yhdestä neljään.

Asiakkaan tilanne pyritään sekä Joensuussa että Tuusulassa kartoittamaan ennakolta puhelimesta, jotta turhilta asiakaskäynneiltä vältyttäisiin. Tuusulassa aikaa ei saa varaamatta sitä etukäteen, mutta pientä joustoa kuitenkin löytyi. TVN: *”Jos on menettämishäiriö eli häätö tai asunnonmenettämishäiriö niin sitten voidaan niissä rajoissa, että jos löytyy aika sieltä väliltä niin ottaa. Tai vähän nopeemmassa aikataulussa voidaan ottaa ja näin on toimittukin.”* Joensuussa sattuu vuosittain muutama sellainen tapaus, että asiakas tulee varaamatta aikaa. Tällöin neuvojat toimivat kuten parhaaksi katsovat eli yleensä kysyvät tilanteesta ja antavat saman paketin kuin puhelimitse yhteyttä ottaville.

Kun asiakkaan tilanne on kartoitettu, niin hänelle valitaan sopivin toimenpide. Valkaman selvityksessä (2011, 7) velkajärjestelyhakemuksen tekoon päädytään lähes joka toisessa tapauksessa. Haastatellut eivät puhuneet toimenpiteiden määrästä konkreettisesti, mutta toisaalta teemani eivät tätä suoranaisesti käsitelleetkään. Asiakkuuden muotoutumisesta tiedustellessani sain vaihtelevia vastauksia, jotka kuitenkin noudattivat yhdenmukaista linjaa. Asiakkuus alkaa yhteydenotosta ja kesto riippuu valitusta toimenpiteestä. Kun valitaan velkajärjestelyhakemuksen tekeminen, niin ensin on odotettava velkojien ilmituloa ja tämä prosessi kestää noin puolesta vuodesta vuoteen. Velkajärjestelylain mukaan (Finlex2013a, 6§) velallisen on luovutettava kaikki velkoja koskevat tiedot. Eräs neuvoja selvitti tarkemmin, että minkä vuoksi odotetaan. JVN: *”Eli käytännössä se ei toimi monta päivää jos ihmiselle luodaan ohjelma ja uusia velkoja tulee koko ajan sivusta niin se menee uuden tekemiseksi sitten. Eli sen takia on hyvä, että tämä prosessi kestää että ei kestä kahta päivää vaan ehkä vuoden, että tulee ne velat esiin eli tulee se kestävä ratkaisu sitten siihen.”*

Velkajärjestely kestää lain mukaan kolmesta viiteen vuotta, mutta oman asunnon säilyessä se voi olla pidempikin, erään haastatellun mukaan jopa 22 vuotta (kts. Finlex2013a, 30§, 31§, 32§). Yleensä pisin ohjelma lain perusteella on kuitenkin enintään 10 vuotta. Asiakkuus kestää yleensä maksuohjelman keston ajan. TVN: *”[J]os velkajärjestelyä haetaan, vaikka sillä viiden vuoden maksuohjelmalla niin sitten se asiakkuus säilyy sinne saakka kun se velkajärjestely on saatu suoritettua ja kaikki lisäsuoritukset maksettua. Meillä on yleensä silleen, että nämä asiakkaat käy vuosittain täällä lasketuttamassa ne lisäsuoritustarpeensa tai sitten jos olosuhteet muuttuu.”* Lisäsuoritukset lasketaan lain mukaan siten, että jos järjestellyn tulot nousevat maksuohjelmaan merkityn kalenterivuoden aikana enemmän kuin 831 euroa niin loppuosasta puolet tilitetään velkojille (Finlex2013a, 35a§). Samalla otetaan myös huomioon maksuohjelmassa vahvistettujen elinkustannusnormin ja muiden menojen kasvu, joten lisäsuoritusten tarve yleensä vähenee. TVN: *”No kyllähän voi tehdä ja on sallittua mutta sitten voi joutua maksamaan lisää eli tosta 900 euron ylittävästä osasta sitten puolet jää omaan käyttöön ja puolet menee velkojille. Otetaan siinä huomioon sitten menojenkin kasvu, että onko ne menot sitten noussu, että tarviiko niitä lisäsuorituksia sitten tehdä.”* Haastateltujen mukaan asiakkuus kestää yleensä sen ajan, jonka velkajärjestely kestää ja lisäsuoritukset käydään laskettamassa paikan päällä vuosittain, toisista asiakkaista ei enää kuulu mitään kun velkajärjestely on vahvistettu.

Talous- ja velkaneuvonnan piiriin hakeutumisen syyt olivat kysyttäessä moninaisia, mutta tärkeimmäksi havainnoksi nousi se, että yhteyttä otetaan liian myöhään. Ulosoton kautta perinnässä olevia velkoja on tällöin monella tai tilanteessa herätteenä toimii käräjäoikeudesta tullut kirje ulosottomenettelyn aloittamisesta. TVN: *”No kyllä monella painottuu tänne tulo siihen, että asiat on kaatumassa. Monella se on se ulosoton käynnistyminen sellanen heräte että ulosottovirastosta tai niinku käräjäoikeudesta tulee sellanen haaste eli asioita on lähdetty viemään oikeuteen ja hakemaan velkoihin ulosotoperusteita. Että se velkamäärä ei ole enää hallinnassa eli sitä on liikaa ja ekana velat on sitten kaatumassa tai menossa ulosottoon niin se on aika monelle sitten sellanen hetki, jossa varataan aikaa kun omat keinot on siinä vaiheessa sitten loppu”*. Tilanne ei ole välttämättä syntynyt lyhyen ajan kuluessa vaan ongelmat ovat kasaantuneet pitkänkin ajan kuluessa: TVN: *”Osalla, varmaan on suuremmalla osalla se ulosotto kuvioilla, mutta ei välttämättä. Meidän alueella on omana ryhmänään nämä, jotka on kulutusluotolla velkaantuneet ja sitten yritetty uudella velanotolla jo vuosia paikattu ja sitten vielä viimeinen vuosi, puolitoista tällä pikavippikierteellä pyöritetty kuviota. Eli kokoajan velkasumma kasvanu, mutta pystytty tällä uudella velalla pyörittämään sitä korttitaloa elikkä sillon välttämättä ei ole vielä mitään ulosotossa.”* Velan maksaminen uudella velalla on kaikissa mahdollisissa ohjeissa mainittu ylivelkaantumisen syyksi.

Eräs haastatelluista mainitsi asiasta yleisemmin, kun kysyin, että onko aina ulosotto käynnissä. JVN: *”Yleensä on. Valtaosalla on. Ovat jo pyörineet ulosotossa, että onko sitten ulosotto pystynyt mitään ulos ottamaan on sitten toinen kysymys.”* Teen tässä vaiheessa tietoisien valinnan, enkä syvenny ulosottomenettelyn lailliseen puoleen tässä tutkielmassa, koska se jo itsessään muodostaisi oman tutkimuskohteensa sekä teoreettisessa että empiirisessä viitekehyksessä. Ulosottokaaren mukainen suojaosuus tarkoittaa ulosoton ulkopuolelle jäävää rahamäärää, joka suhteessa velkajärjestelylain mukaiseen elinkustannusnormiin on haastatellun mukaan: JVN: *”Yksinäisellä ihmisellä elinkustannusnormi on 515 euroa (2012) ja ulosoton suoja on 650 euroa. Kokoluokkahan on sama”*. Elinkustannusnormi on kuitenkin yleensä korkeampi, koska sitä laskettaessa otetaan huomioon muita menoja. Ulosoton suojaosuus on vakio. Kysyttäessä ulosottojen yleisyyttä asiakkaiden keskuudessa kävi ilmi, että Joensuussa ulosotot ovat yleisempiä kuin Tuusulassa. JVN: *”Ei aina, mutta 90 % tai no sanotaan 99,9 % lähes aina on ja jos ei saada järjestelyä aikaan niin ajautuisivat ulosottoon”*.

Velkajärjestely on viimesijainen keino velkaongelman hoitoon ja sen tavoitteena on, että: *”Velkajärjestelyn maksuohjelman läpikäytyään velallinen vapautuu loppuista veloistaan ja pääsee aloittamaan elämänsä puhtaalta pöydältä.”* (Valkama 2011, 2) Velkajärjestelyn siis vahvistaa tuomioistuin sille toimitettujen tietojen pohjalta. Velkojen kokonaismäärä samoin kuin se, mitkä tahot summaa karhuavat ovat keskeisimpiä tietoja. VN-5: *”No kyllähän se käräjäoikeuden päättämä summa on kohtuullistettu, yleensäkin sitä velkajärjestelyä haetaan kun niitä kaikkia velkoja ei pystytä maksamaan. Ne joudutaan kohtuullistamaan asiakkaan maksukyvyyn mukaisesti eli lähinnä maksuvara laskettuna se kertaa 36kk tai 60 kk eli sen maksuohjelman kesto.”* Jos maksuvaraa ei ole ja velkajärjestely silti myönnetään, niin käytännössä velallinen siis vapautuu maksuohjelman mukaisesti veloistaan. Tässä yhteydessä on todettava, että termi *kohtuullistaminen* ei suoranaisesti liity velkajärjestelyyn, koska laskettu maksuvara nousee jos henkilön tulot nousevat ja päinvastoin, mikä vaikuttaa lisäsuorituksiin. Myöskään lopullinen osuus, joka velasta on maksettu, ei ole selvillä ennen maksuohjelman päättymistä, vaikka käräjäoikeus vahvistaa summan ennen järjestelyn alkua (Finlex2013a, 35a§, 36§). Valkama (2011, 12) on laskenut, että veloista on järjestelyn päättyessä keskilukujen perusteella maksettu keskimäärin 13–48 % riippuen täysin maksuvarasta ja ohjelman pituudesta. Myös Mutttilainen mainitsee väitöksessään (2002, 188), että summa on yleensä 10–20 % kokonaisvelkamäärästä ja loppuosa jää maksamatta.

Viimeisenä käsittelen velkaneuvontaan hakeutumisen syitä, koska esittämistäni havainnoista vastaukset tähän kysymykseen osoittautuivat moninaisimmiksi ja tulkinnanvaraisimmiksi – siispä tästä on luontevin jatkaa seuraavaan alalukuun. Kysyttäessä velkaneuvonnan asiakkuuksien syitä neuvojat vastasivat vaihtelevasti (kts. myös Valkama 2011, 5). JVN: *”Mie pitäisin suurimpana syynä täällä, että ihmisten nettotulot on vain liian pienet. Syystä tai toisesta, pienet eläkkeet, pieni netto palkka. Lähinnä, hyvin harvoin on kysymyksessä tällanen käsittämättömän suuri velanotto. Kysymys on siitä, että nettotulot ovat alun perin olleet liian pienet tai sitten ne ovat pienentyneet jonkun avioeron tai muun vastaavan seikan takia. Että ei vaan pysty selviytymään niistä velvoitteistaan.”* Muita syitä, jotka joensuulaiset haastatellut mainitsivat, olivat mm. fyysiset ja psyykkiset sairaudet, yrittäjyyden epäonnistuminen ja

muut äkilliset elämäntilanteen muutokset. JVN: *”No joku, elämämuutos on ehkä suurin näyttäytyvä. Joku työttömyys, avioero, eläkkeelle jääminen niin, että ne tulot tippuu. Ja nyt sitten enenevässä määrin on kulutus, että sitä velkaa otetaan yli varojen.”* Luottojen liian helppo saatavuus nähtiin syynä yli varojen elämiseen. JVN: *”Sehän tässä on nyt ollu se ongelma. Täysin. Se että on saatu luottoja liian helposti ja liian monesta paikasta.”*

Ongelmat olivat tuusulalaisten haastateltujen mielestä vastaavanlaisia. Tulojen riittämättömyys ja huono kokonaisuuden hallinta nousivat esille TVN: *”Yksikertaisesti on voitu elää ylivarojen, otettu liikaa velkoja ja monesti sitten se kokonaisuuden hallinta voi olla sitten vaikeeta. Ja siinä vaiheessa kun ekaa kertaa maksetaan velkaa uudella velalla niin siitä voi sitten käynnistyä tällanen velkakierre. Eli sitten sitä voidaan kattoa kevytmieliseksi velkaantumiseksi kun niitä kulutusluottoja otetaan ilman mitään olosuhteiden muutosta.”* Termi kevytmielinen velkaantuminen mainitaan laissa velkajärjestelyn saamisen esteperusteena (Finlex2013a, 10§ 7 mom.). Käsite ei Joensuussa noussut merkittävästi esille. TVN: *”Tässä ei ole tullut vielä esille noita tekstiviesteillä hankittavia pikaluottoja, mitä näkee sitten paljon ihmisillä, että niiden kautta on helppo velkaantua nopeasti, lyhyessä ajassa ja saada talouden hallinta nopeesti hukattua. Sen takia tohon pikaluottolainsäädäntöön pitäis saada uudistuksia, mikä onkin käsittelyssä tuolla eduskunnassa hallituksen esitys.”* Haastateltu nosti esille itsenäisesti ns. korkokattokeskustelun, koska koki, että pikaluotot ovat alueellaan kasvava ongelma. Niiden korkeat korot aiheuttavat etupäässä nuorille ongelmia. Keski-Uudellamaalla ongelmia aiheuttavat myös asuntolainat, jotka on otettu sellaisia asuntoja varten, että niitä ei oikeudessa lasketa kuuluvaksi perusturvaan. Haastateltu puhui ”hulpeista omakotitaloista”, joihin ei maksuvara millään riitä. Myös tottumus korkeaan elintasoon nousi esiin, ja jopa äitiysloma saattaa alueella laskea tulotasoa siten, että ongelmiin ajaututaan kun velalla paikataan tulotason laskua.

Talous- ja velkaneuvontaan hakeudutaan lähes poikkeuksetta liian myöhään. Tämä johtaa siihen, että pelkästään neuvonnan osuus työstä jää pieneksi. Kaikki haastatellut kertoivat, että tapaukset, joissa neuvonta esimerkiksi taloudenpidosta keskustelemalla voi laskea yhden käden sormilla sadasta. JVN: *”Neuvontatyön osuus on marginaalinen, tämä on ylivelkaantuneiden auttamisprosessi pääsääntöisesti. Eli sadasta jos kaks, yks vaan tulee tänne siinä vaiheessa kun ei oo lörössä vielä, mutta kuten tästä huomaa niin*

vähäistä on neuvonta työ.” Aikaisemmin haastattelussa sama haastateltava oli todennut, että lainlaatijan (Finlex2013b) hyvä tarkoitus on ollut, että toiminta olisi ennaltaehkäisevää, mutta hän käytti vielä voimakkaampaa ilmausta kuvatessaan tilannetta, jossa asiakkaat yleensä ottavat yhteyttä. JVN: ”*[T]ämähän pyrkii olemaan ennaltaehkäisevää ja niin pitäisi olla eli mitä aikaisemmin ottaisi yhteyttä niin sen parempi sen kannalta, mutta mutta se tavoitehan on vielä kaukana.*” Tuusulassa kommentit olivat vastaavia, mutta osuudet eivät nousseet suoranaisesti esille muuten kuin muiden käsittelyjen yhteydessä. Keskustelu painottui siellä enemmän syihin, miksi asiakkaat hakeutuvat talous- ja velkaneuvontaan niin myöhään eli pelkän neuvonnan osuus jäi niin selkeästi varjoon, etteivät haastatellut ajatelleet asialla olevan merkitystä. Valkaman selvitys (2011, 5) tukee hyvin liian myöhään asiakkaaksi hakeutumista. Yli 40 % on velkaa yli 40 000 euroa ja alle 10 000 vain noin 20 %:lla (emt). Omassa aineistossani keskimääräisistä velkasummista kysyttäessä summat vaihtelivat muutamasta kymmenestä tuhannesta aina yli kahdeksaankymmeneentuhanteen euroon.

5.4 Tulkinnat aineiston pohjalta

Tässä aluvuossa en enää esitä vertailua, joten palaan käyttämään alkuperäisiä haastateltujen numerointeja viitatessani aineistooni. Suoria lainauksia pyrin hyödyntämään kun kuvaan yksittäisten haastateltujen omia tulkintoja, joita aineistosta nousee. Talous- ja velkaneuvojan rooli on keskeinen kun valitaan yksilölle hänelle sopivia toimenpiteitä. Tämä johtuu siitä, että oikeudellinen sääntely on erittäin väljä. Työn sisällön oikeudellinen sääntely on käytännössä ainoastaan velkajärjestelylain (Finlex2013a) varassa, koska itse laki talous- ja velkaneuvonnasta käsittelee käytännössä toiminnan järjestämistä (kts. Finlex2013b). Poikkeuksen tekee seuraavassa esitetty lain 1§:

1 §

Talous- ja velkaneuvonnan sisältö

Talous- ja velkaneuvonnassa:

- 1) annetaan yksityishenkilöille tietoja ja neuvontaa talouden ja velkojen hoidosta;
- 2) avustetaan heitä taloudenpidon suunnittelussa;
- 3) selvitetään velallisen talouteen liittyvien ongelmien ratkaisumahdollisuudet ja avustetaan velallista tämän selvittäessä mahdollisuuksia tehdä velkojensa kanssa sovinto;
- 4) avustetaan velallista velkajärjestelyyn liittyvän asian hoitamisessa, erityisesti velkajärjestelyhakemuksen ja muiden yksityishenkilön velkajärjestelystä annetun lain (57/1993) edellyttämien selvitysten ja asiakirjojen laatimisessa; sekä
- 5) ohjataan velallinen hakemaan tarvittaessa oikeudellista apua.

Tässä laissa tarkoitettu talous- ja velkaneuvontapalvelu on asiakkaille maksutonta.

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, niin neuvonnan osuus on haastateltujen mukaan vähäistä. Tosin jos otetaan huomioon, että esimerkiksi Joensuun yksikköön tuli kuukausittain noin 250–300 yhteydenottoa, mutta kahden haastatellun mukaan vuodessa tehtiin noin 100 velkajärjestelyhakemusta, niin haastatellut saattoivat vähätellä tekemänsä neuvonnan osuutta, koska arkikokemuksessa lyhyissä puhelinkeskusteluissa tehdyt tilannekartoitukset saattavat jo sinänsä olla neuvontatyötä. Kuitenkin

haastatteluissa korostuivat lain kohdat 3) ja 4) vaikka itse työtilanteessa kohdat sekoittuisivatkin.

Velkajärjestelyn edellytysten selittäminen yksittäisille asiakkaille suhteessa tehtyyn tilannekartoitukseen sai useassa haastattelussa erityishuomion ja aineistosta onkin tätä kautta nostettava esiin muutama sangen mielenkiintoinen kohta. Ensinnäkin kuten velkajärjestelylaissa (Finlex2013a, 1§) ilmaistaan on lain tarkoituksena ratkaista velallisen ja velkojan välinen eturistiriita tilanteessa, jossa velallinen ei pysty suoriutumaan veloistaan. Hakijan tulee olla pysyvästi maksukyvytön suhteessa velkoihinsa. Velkajärjestelylain 9§ määrittelee, että velkajärjestelyn edellytykset täyttyvät kun:

1) maksukyvyttömyyden pääasiallisena syynä on velallisen maksukyvyyn olennainen heikentyminen sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden tai muun olosuhteiden muutoksen vuoksi pääasiassa ilman velallisen omaa syytä; tai

2) velkajärjestelyyn on muuten painavat perusteet ottaen huomioon velkojen ja niihin liittyvien velvoitteiden määrä suhteessa velallisen maksukykyyn,

eikä velallinen kohtuudella kykene parantamaan maksukykyään voidakseen selviytyä veloistaan aiheutuvista menoista.

Esteinä velkajärjestelyn saamiselle on laissa 10-kohtainen luettelo (Finlex2013a, 10§). Velallisen lain vastainen käyttäytyminen estää velkajärjestelyn, samoin epärehellinen menettely velkojia kohtaan. Myös oletettava maksuohjelman noudattamatta jättäminen estää järjestelyn. Viimeinen kohta on mielenkiintoinen, koska lain mukaan jos asiakkaan velat on jo kertaalleen järjestelty, niin hän ei saa uutta järjestelyä. Kuitenkin kysyessäni haastateltavilta ns. vakioasiakkaista niin jokainen mainitsi, että moni on hakenut uutta järjestelyä. VN-4: *”Nämä on osin toistaiseksi yksittäistapauksia ollu tässä meidän yksikössä, että kertaalleen jo järjestelty ja sitten pitäis olla asiat kunnossa, jonain päivänä se puhelin sitten soi, että ”Minä Virtanen” täällä taas, että mul olis tässä nyt taas tätä velkaa vähän kertynyt eli tavallaan nää toisen kierroksen ihmiset, joitakin tällasiakin valitettavasti on.”* Suhtautuminen oli toisella haastateltavalla vielä käytännönläheisempi: VN-1: *”[O]vat käyneet yhden läpi ja nyt sitten mennään jo toisessa ja jos ikää riittää niin ehtivät vielä muutaman järjestelyn käydä eli sikäli mikäli*

se on niin kun vähän niin kuin semmonen huono asia.” Velkajärjestelylaissa 10a§ mukaan velkajärjestely voidaan myöntää esteistä huolimatta. (kts. Finlex2013a).

Tuomioistuimen harkintavalta on lain mukaan laaja. Tämän tutkielman kannalta ei ole merkityksellistä eikä mielekästä selvittää oikeuskäytäntöä, joka lain pohjalta on muotoutunut (kts. Valkama 2011, 10–11). Hakijan epärehellisyttä, kevytmielistä velkaantumista ja velkaantumista ainoastaan velkajärjestelyä silmällä pitäen ei tässä yhteydessä eritellä enempää, koska aineistossa ei oteta kantaa näihin asioihin. Tärkeämpi huomio on se, että velkajärjestely voidaan myöntää iän perusteella jos oikeus arvioi, että henkilö ei enää tulisi työllistymään. VN-5: *”Toki työttömiä ei oo kokonaan jätetty sivuun jos on vanhempi henkilö ja on todennäköistä, että hän ei enää työllisty niin sitten velkajärjestelyn voisi kyllä saada”*. Tällöin nuoremmat jäävät auttamatta ulosoton armoille, koska jos pienenkin työllistymisen uhka on olemassa, niin velkajärjestelyä ei voi saada. Tällöin velat jäävät ulosoton kautta perintään. Aika-aspekti vaikuttaa merkittävältä. Jos velat ovat olleet pitkään ulosottoerinnän kohteena, niin velkajärjestelyn voi saada 10a§ perusteella.

Sosiaaliavustusten varassa olevien velkojakin voidaan järjestellä, mutta yleensä päädytään odottamaan tilanteen selkiytymistä. Kysyessäni nollatuloisten määrästä: VN-1: *”Ei oo paljon, joko heitä ei ole paljon tai sitten he tyytyvät osaansa koska heiltähän ei voida mitään periä sitten. Velkahan ei sillä tavalla paina, jos sitä ei voi koskaan ihmiseltä periä. Eli se velkajärjestely ei sitten paljon mitään muuta, että se tulohan sos.toimelta sitten jatkuu eikä se elämä siitä parane mihinkään suuntaan. Perintäkirjeiden tulo voi loppua järjestelyn kautta mutta muutahan ei sitten etua ole.”* Velkajärjestelyn aikana elämä oli kaikkien haastateltujen mielestä niukkaa, joten tässä yhteydessä haastateltava tarkoittaa, että järjestely ei vaikuta tuloihin. Tulevaisuuteen se vaikuttaa, koska järjestelyn päättyessä ihminen on vapautunut veloistaan. Ulosottoerinnän kohteena oleminen kasvattaa velkamäärää. Velkajärjestelyssä velkojen määrä ei enää kasva jos asiakas hoitaa asiansa.

Talousasiansa hyvin hoitavien määrä vaihteli haastatteluissa 80 %:sta 90 %:iin. Muilla laskuja jää edelleen maksamatta ja eräs haastateltu mainitsi tapauksia, joissa velkaa on kertynyt järjestelyn aikanakin. Kysyin, että eihän velkaantumisen pitäisi olla mahdollista, kun luottotietoihin tulee merkintä velkajärjestelystä: VN-4: *”Ei, mutta tietysti pääosin velkajärjestelyn asiakkaat hoitaa hyvin nämä asiansa, että tämä on nyt*

sitten sitä toista ääripäätä, mutta selkeästi lisääntymässä tämäkin ryhmä, jotka velkaantuu lisää tai uudestaan sen järjestelyn aikana.” Velkajärjestely vaatii yksilöltä sopeutumista niukkaan elämään. Tosin suuri osa talous- ja velkaneuvonnan asiakkaista on tottunut tällaiseen jo entuudestaan (Valkama 2011, 6). Talous- ja velkaneuvojat korostivat haastatteluissa, että he kannustavat hyvään talouden pitoon ja työn tekemiseen lisäsuoritustenkin varjolla (Finlex 2013, 35a§).

En ole vielä käsitellyt haastateltujen suhtautumista tulevaisuuteen, koska tässä yhteydessä tiedustelin myös talous- ja velkaneuvojien työn suhdetta ympäröivään yhteiskuntaan ja tämän takia osio on parasta käsitellä tämän luvun viimeisenä osana. Tavoitteenani on palauttaa tutkielma käsittelyosansa jälkeen takaisin teoreettiseen viitekehykseen seuraavassa luvussa ja tämä siirtymä tapahtuu helpoimmin tällä tavalla.

Haastatelluista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat havainneet hienoista nousua asiakasmäärissä, mutta he myös ihmettelivät sitä, että kasvu ei ole ollut suurempaa. Voisi olettaa, että vuonna 2008 alkanut finanssikriisi olisi iskenyt voimalla ja lisännyt asiakasmääriä. Näin ei kuitenkaan haastateltujen ollut käynyt. Kaikki ennakoivat, että velkaongelmat tulevat lisääntymään tulevaisuudessa ja varsinkin kevytmielinen velkaantuminen on kasvussa. Myös pikaluotot eli vipit aiheuttivat enenevässä määrin ongelmia. VN-5: *”Kyllä meillä nämä uudet luottomuodot aina näkyy, että voidaan perehtyä niihin asiakkaiden velkojen kautta sitten. Muutenkin seurataan uusia instrumentteja mitä luottopuolella niille markkinoille tulee.*” Talous- ja velkaneuvojilta vaaditaan siis myös paljon työn ulkopuolista osaamista ja ymmärrystä. Sokea ei voi opettaa liikennevalojen vaihtumista.

Kysyin viimeisenä haastateltujen mielipidettä ns. positiivisesta luottorekisteristä, johon kaikki rahoituslaitoksista otetut lainat merkittäisiin luottotietojen tarkistamista varten. Yksi ei myöntänyt kuulleensa keskustelusta, kaikki muut pitivät sitä tarpeellisena. VN-1: *”No minähän olen sitä kannattanu ja ollu lämpimästi sen kannalla jo monta vuotta kun sitä on joku minulta kysyny. Se on katottu byrokraattiseksi ja saattaa ollakki tietysti sanottaanko että 90 % ihmiset hoitaa asiansa hyvin, että se on sitten että miten näitä heikommissa asemassa olevia tai sitten kenellä mahdollisesti harkintakyky olis heikompi niin miten kauan pitäis yhteiskunnan suojata, mutta kyllä se miusta tietenkin olis niin kun meidän näkökannalta hyvä eli varmaanhan se vähentäisi näitä luotonannon ongelmia, mutta tuliskohan se kaiken kaikkiaan liian raskaaks ja kalliiks*

niin se on sitten toinen juttu ja meidän asiakkaiden kannalta se olis hyvä, mutta en sitten tiedä kokonaisuuden kannalta.” Toinen esitti huomion, että jos alhainen korkotaso nousee niin ongelmat saattavat räjähtää käsiin. VN-5: *”Ehkä tässä on tulossa tällasia positiivisia juttuja, joilla tota luotonantoa voisi rajoittaa ja isoimpia velkamääriä ehkäistä. Tietysti tää korkotaso varmaan nousee, ja jossain vaiheessahan se nousee. Tää on poikkeuksellinen tilanne tällä hetkellä mikä on olemassa että korkotaso on alhaalla. Ja samaten ollaan vähentämässä asuntolainan korkojen verovähennysoikeutta kanssa että nämä seikat vaikuttaa. Sitten kun se korkotaso nousee niin olis hyvä jos olis varaa siinä taloudessa näitä varten.”*

Haastateltujen mielipiteen yleisestikin ottaen olivat hyvin linjassa, kun tiedustelin heidän uskoaan velkaongelmien loppumiseen jonain päivänä. Kaikki olivat sitä mieltä, että tässä maailmassa ei tämä työ tekemällä lopu. Viimeisenä haluaisin nostaa erään kommentin, joka toimii siirtymänä seuraavaan lukuun ja korostaa tämän tutkielman toisessa luvussa esiin nostettua problematiikkaa hallinnan ja vapauden suhteesta. VN-4: *”[K]aikki mikä rajoittaa on tästä näkökulmasta tarpeellista. Valitettavasti tän työn silmin nähtynä kaikki ei osaa asioitaan hoitaa ja näitä rajoituksia ehdottomasti tarvitaan.”*

6 LOPPUPÄÄTELMÄT

Tässä luvussa tarkoitukseni on esittää aineiston ja teorian pohjalta esiin nousseet johtopäätökseni. Aloitan esittämällä talous- ja velkaneuvonnan aikaisemmin kuvaamanani asiantuntijuutena ja pyrin aineistolukuja hyödyntäen kuvaamaan velkaneuvonnassa muodostuvaa valtasuhdetta. Valtasuhte on ilmentymä hallinnan epäonnistumisesta, joka johtaa yksittäisen henkilön kontrollin piiriin etsiskelemään kadottamaansa itsehallintaa. Tarkoitukseni on seuraavaksi kuvata kaksi hieman toisistaan poikkeavaa talous- ja velkaneuvonnan asiakkuussuhdetta, joiden molempien on turvauduttava viimesijaiseen velkaongelmien hoitokeinoon eli yksityishenkilön velkajärjestelyyn. Tästä on mahdollisuus luontevasti siirtyä uusliberalistisen hallinnan teknologiaan eli velkajärjestelyä koskevaan lainsäädäntöön, joka kohtelee ihmisiä yksilöinä joustavan dynaamisesti, mikä siis käytännössä tarkoittaa sitä, että lain silmissä ei ole arvioitavana ainoastaan tekojen sarja, joka on johtanut yksilön nykyiseen tilanteeseen vaan koko yksilön persoona sinänsä. Lopuksi tulen vielä palaamaan alkuperäiseen kysymyksen asetteluun siitä, miten velallisuus ja hallinta ovat yhteydessä toisiinsa: ei pelkästään velallisuudessa epäonnistumisen, vaan vapauden hallinnallisuuden kautta.

Tutkielman johtopäätösten kannalta oleellisinta on talous- ja velkaneuvonnan asiakkaiden keskuudessa tapahtunut muutos, jonka haastatellut uskoivat jatkuvan. Nykyään velkaneuvontaan hakeutuvat myös ongelmiin ajautuneet korkeasti koulutetut ja maksukykyiset yksilöt, joilla saattaa olla omistusasunto. Eräs haastatelluista mainitsi, että tällaisia asiakkaita ei juuri ollut kymmenen vuotta sitten. Myös eräs toinen huomio on oleellinen: haastatellut olivat kautta linjan sitä mieltä, että kaikki sääntelyn lisääminen on hyväksi. Kaikki suhtautuivat positiivisesti kesällä voimaan astuvaan säädökseen, joka asettaa pikaluotoille korkokaton. Haastateltujen mukaan pikaluottobisneksen suitsiminen vähentää niin sanottua velkakierrettä, jossa velkaa paikataan jatkuvasti uudella velalla koron ja muiden velanhoitokulujen kasvattaessa velan kokonaismäärää jatkuvasti.

Velkaneuvoja on asiantuntija, jonka tarkoituksena on auttaa yksilöä hallitsemaan elämäänsä paremmin. Tämä käy ilmi heti talous- ja velkaneuvontalain ensimmäisestä pykälästä (Finlex2013b). ”Ohjaaminen” ja ”tietojen antaminen” kuuluvat neuvonnan lisäksi keskeisimpiin tehtäviin (1§). Luvussa kaksi esitin, että juuri tämänkaltainen toiminta on keskeinen vallankäytön ilmentymä. Lain tarkoittamalla ohjauksella ja neuvonnalla talousasioissa pyritään palauttamaan yksilön kyky itsehallintaan eli taata säilyminen aktiivisena kansalaisena, joka on tärkein yhteiskuntaa koossa pitävä voima. Kun yksilön itsehallinta ei enää riitä eli ”*omat keinot ovat lopussa*” kuten eräs haastatelluista ilmaisi, niin hän hakeutuu neuvontaan. Kuten aineistosta kävi ilmi, niin tällöin tilanne on jo siinä pisteessä, että pelkällä neuvonnalla ei enää päästä tuloksiin vaan on etsittävä muita ratkaisuja.

Syntyy asiakkuussuhde, jonka aikana henkilön odotetaan omaksuvan sellaisia käyttäytymismalleja, joilla hän itse oppii hallitsemaan kulutustaan ja itseään. Hän löytää paikkansa talouden pelikentällä ja on valmis olemaan taas tuottava, aktiivinen kansalainen. Suhde neuvojan ja asiakkaan välillä on kommunikatiivinen ilmentymä vallasta, jossa suostuttelemalla ja tietoja jakamalla päästään haluttuun – kaikille edulliseen lopputulokseen. Asiantuntijuus liittyy talouden rationaliteettien ylläpitämiseen ja on liitossa hallinnan loputtoman päämäärän kanssa. Hallinta on kuitenkin tässä suhteessa tuomittu epäonnistumaan, koska sen toiminta edellyttää sitä, että velkaneuvojat toimisivat yhdenmukaisesti pelkkänä mekaanisen koneen osana. Heidän tulisi olla pelkästään tiettyjä lain edellytyksiä mekaanisesti toistavia konemaisia olioita, jotka eivät ole kiinnostuneita asiakkaansa ongelmista mistään muusta kuin tuomioistuimen näkökulmasta. (kts. Miller & Rose 2010, 101–105)

Talous- ja velkaneuvojien työtä ei kuitenkaan ole säädelty sellaisella tavalla, joka ei jättäisi heille pelivaraa kun he kartoittavat asiakkaansa tilannetta. Vaikka heidän tarkoituksensa on palauttaa yksilön itsehallinta ja tämän teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta toiminta näyttäytyy vallankäyttönä yksilöä kohtaan niin onko toiminnalle vaihtoehtoja? Vastaus on suora ei. Näissä olosuhteissa neuvojen tekemä työ on äärimmäisen arvokasta ja apu on todellista sitä saaville. Ongelma, jonka esitin tämän tutkielman alussa, ei ole velkaneuvonnassa vaan sen valtasuhteen esittämisessä, joka neuvonnassa muotoutuu. Tässä kuten hallinnan analytiikassa yleensä tulisi olla tarkoituksena esittää valtarakenne, mutta tätä ei tulisi tehdä syylistämällä ja asettamalla

hallintaan osallistuvia tiedottoman ja alistuneen subjektin asemaan (vrt. Miller & Rose 2010, 13). Tavoitteena tulisi olla tiedon lisääminen ja näkymättömän näkyväksi tekeminen siten, että toimijoilla olisi mahdollisuutta päättää itse, mihin toimintaan he haluavat osallistua. Vapautta ei ole, mutta valintoja on silti mahdollista tehdä. Tässä yhteydessä olisi mahdollista käyttää termiä osallistuvien voimaannuttaminen, mutta voimaannuttaminen voi myös toimia loistava hallinnan tekniikkana, koska voimaantumisen voidaan helposti kääntää ohjelmaksi, jonka tarkoituksena on aktiivisuuden lisääminen (Dean 2010, 82–86).

6.1 Kaksi subjektia

Valkaman raportissa talous- ja velkaneuvonnan asiakkaat jaoteltiin useaan erilaiseen ryhmään esimerkiksi iän, sukupuolen ja osallisuuden työelämässä kautta (Valkama 2011, 3). Samanlaisia tai ainakin samantyyllisiä jaotteluita on löydettävissä myös omasta rungostani (kts. liite). Niiden toimivuus esittäytyy näin lopuksi keskeisellä tavalla, koska ryhmät voidaan jakaa kahteen hyvin erilaiseen kokonaisuuteen. Tarkoitan tällä jaolla puhtaasti jakoa henkilöihin, joiden velkaongelma on hoidettavissa sillä tavalla, että heistä tulee aktiivisia kansalaisia, jotka työllistyvät ja ottavat osaa yhteiskunnan toimintoihin pitkään ongelmien poistumisen jälkeen. Toisen ryhmän muodostavat ne, joiden työllistyminen on epätodennäköistä tai he ovat jo sen ikäisiä, että työura on heidän osaltansa päättynyt.

Velkajärjestelylaki (Finlex2013a) kohtelee näitä kahta subjektia toisistaan poikkeavalla tavalla juuri sen kautta, että mitä heiltä on odotettavissa tulevaisuudessa. Velkajärjestelyn tarkoituksena on yksilön veloista vapautuminen, uusi alku puhtaalta pöydältä, kun mistään muista toimenpiteistä ei ole apua ja yksilö on maksukyvytön (Finlex2013a, 3§). ”*Maksukyvyttömyydellä tarkoitetaan sitä, että henkilö on muutoin kuin tilapäisesti kykenemätön maksamaan velkojaan niiden erääntyessä*” (3§ 2 mom.). Tämä ilmaus tuottaa jaottelun kahteen. Millä perusteella joku on pysyvästi maksukyvytön? Näyttäisi siltä, että nuori yksilö on tällöin aina velkajärjestelyn ulkopuolella, koska työllistyminen jossain vaiheessa esimerkiksi koulutuksen kautta

saattaa parantaa hänen asemaansa ja maksukykyään. Tämä koskee työttömiä ja opiskelijoita, jotka ovat velkaantuneet. Jos hän on työelämässä, niin hän jää auttamatta ulosoton piiriin, joka tasaisesti jauhaa hänen palkkaansa suojaosuuteen asti kuukausittain. Ulosotto saattaa kestää vuosia ja tämän aikana toimeentulo vaarantuu (Mutttilainen 2002, 255) ja yksilö joutuu erilaisten kontrollimekanismien piiriin, jossa hän joutuu jatkuvasti perustelemaan toimeentulotuen tarvetta. Tällöin velallisuudessa epäonnistumisen rangaistus ilman tuomiota iskee häneen koko voimallaan. Tämähän tarkoittaa sitä, että velallisen samoin kuin velkojan kannattaisi harkita tarkkaan velkaantumisensa edellytyksiä (Mutttilainen 2002, 259). Jos maksuvaraa ei ole, niin velkaa ei kannata ottaa. Tämä on rationaalista toimintaa, johon jokaisen aktiivisen kansalaisen on pyrittävä. Ongelmia syntyy kun yksilön *on otettava velkaa* elääkseen ja asuakseen.

Itsehallinta näyttäytyy velallisuudessa keskeisimpänä elementtinä, koska työpaikan säilyttäminen on muodostuneen velkasuhteen jälkeen elinehto, jotta yksilö voi huolehtia koron maksusta. Jos aktiivinen subjekti ei ole vielä työelämässä on hänen pyrittävä sinne pikimmiten pääsemään, jotta hän pääsee osalliseksi kulutuksen pelistä ja voi ”omistaa” asuntonsa velan avulla. Yksilön on oltava jatkuvasti tietoinen riskeistä, joita kohdistuu hänen henkilökohtaiseen kulutusyksikköönsä. Sairaus, työttömyys ja vammautuminen ovat tilanteita, joissa normaali ja autuas velkasuhde muuttuu helposti ongelmalliseksi. Velallisuus sitoo aktiiviset yksilöt talouden peliin ja saa heidät hallitsemaan itseään. Onnistuakseen on kuunneltava asiantuntijoita, jotka kertovat ja parantavat ongelmat ennen niiden ilmenemistä.

Velkajärjestelyn saamisen edellytyksenä on olosuhde muutos, joka ei johdu velallisesta itsestään (Finlex2013a, 9§). Hänen tulee kuitenkin olla pysyvästi maksukyvytön, joten aktiivista kansalaista velkajärjestely ei ulosotolta pelasta. Toisen mainitsemani subjektin pelastaa. Hän on yksilö, jolla ei enää ole paikkaa työelämässä. Hänet on sieltä sairauden tai vanhuuden takia vapautettu. Hänen ylivelkatilanteensa voidaan hoitaa viimesijaisella järjestelyllä, joka vapauttaa hänet veloistaan, koska hänen ei enää uskota itse pystyvän niitä hoitamaan. Hän saattaa myös olla työkyvytön pysyvästi, joten ikä ei tässä ole ainoa määräävä tekijä.

Näyttäisi siis siltä, että työ liittyy velkajärjestelyyn läheisesti. Aktiivinen kansalainen on itse vastuussa veloistaan eikä vapaudu niistä ilman, että hänen asemansa muuttuu pysyvästi. Tässä vaiheessa täytyy huomioida, että velkajärjestelyistä käytävä keskustelu on kuitenkin vauhdissa ja tulevaisuudessa muutoksia on luvassa. Joka tapauksessa näyttäisi siltä, että jos yksilö ei voi vapautua veloistaan, on velallisuudella tärkeä hallinnallinen ulottuvuus olosuhteissa, joissa elämme. Velallisuudessa epäonnistuminen johtaa ikäviin lopputuloksiin ja tätä pitää pyrkiä välttämään. Voidaan jopa todeta, että velka saattaa olla erittäin merkittävä osa yhteiskunnallisen arjen toimintaa, jossa yksilöt sosiaalistuvat talouden peliin ja toteuttavat vapauksiaan uusliberalistisesti hallitun vapauden kautta. (kts. tämän tutkielman toinen luku)

6.2 Velkajärjestely vallankäytön muotona

Velkajärjestelylaki on malliesimerkki siirtymästä staattisesta ja kaikkia etukäteen kontrolloivasta velallisuuden hallinnasta kohti uutta, dynaamista ja yksilön tilanteen huomioon ottavaa sääntelyä (Muttalainen 2002, 249–251). Tämän tutkielman viitekehyksen kannalta siirtymä ei ole ongelmaton, koska nykyinen laki vaikuttaa kohtelevan yksilöitä monella tavoilla erilaisista lähtökohdista perustuen edellä esitettyyn kansalaisuuden kahtiajakoon. Kevään mittaan on julkisuuteen noussut paljon keskustelua velkajärjestelyn myöntämisen ongelmista. Lain kirjain on niin tulkinnanvarainen, että se mahdollistaa hyvinkin erilaisen kohtelun, joka perustuu yksittäisen tuomioistuimen omaksumaan linjaan. Toisin sanoen toisista käräjäoikeuksista voi viimesijaisen velkaongelman hoitokeinon saada helpommin kuin toisista ja tämä muodostaisikin merkittävän lisätutkimuskohteen.

Uusliberalistinen hallinta hyödyntää juridista sääntelyä silloin kun yksilön itsehallinta ei johdakaan parhaisiin mahdollisiin lopputuloksiin (Foucault 2008, 295). Tässä paljastuu vallankäytön siirtymä kontrollista biovaltaan, joka näyttää rakentuvan suoraan sen päälle. Nykyinen yhteiskunta toimii siten, että yksilön toimiessa ”talouden pelin” sääntöjä vastaan, eli rikkoessa niitä rationaliteetteja, joiden tulisi ohjata hänen subjektinsa käytöstä, astuu mukaan ensin kontrolli, jolla rajoitetaan yksilön käytössä

olevia resursseja eli kontrolloidaan hänen kulutustaan merkitsemällä hänen luottotietonsa ja vähentämällä käytössä olevia resursseja. Tämän kontrollin tarkoitus on ohjata hänet tulevaisuudessa parempaan talouden hallintaan ja tämän vuoksi myös laissa (Finlex2013a, 10§) on mainittu, että velkajärjestely on ainutkertainen tapahtuma. Mielenkiintoista tässä on se, että velkajärjestely kuitenkin myönnetään usein toiseen kertaan. Miten yksilö, joka on menettänyt itsehallinnan kahdesti, voisi saavuttaa sen tulevaisuudessa?

Kontrollin on tarkoitus 3-5 vuodessa palauttaa kyky aktiiviseen kansalaisuuteen. Onnistuessaan tämä tarkoittaa sitä, että yksilö vapautuu veloistaan ja on oppinut ylläpitämään itsehallinnallaan omaa talouttaan riittävällä tavalla, jotta hän voi saada luottoa tulevaisuudessa ja osallistua täysivaltaisena jäsenenä talouden peliin. Olen pariin otteeseen maininnut lisätutkimuksista, joita tämän tutkielman pohjalta voisi tehdä ja eräs kohde voisi olla velkajärjestelynsä läpi käyneiden merkityksenantojen selvittäminen kansalaisuuden viitekehyksessä. Valitettavasti keräämäni aineisto ei anna eväitä tähän, joten aihe jää pelkästään mahdollisuuden tasolle tässä yhteydessä. Palataan seuraavaksi tilanteisiin, joissa velkajärjestelylaki näyttää kohtelevan mainitsemiä subjekteja toisistaan poikkeavilla tavoilla.

Haastattelujen perusteella mieleeni nousi yksi kysymys, johon en saanut vastausta. Olisiko velkajärjestelyä mahdollista hyödyntää hallintaa vastaan? Foucault (2010, 196–197) kirjoitti, että omaksumalla hallinnan rationaliteeteille vastakkaista tietoa voisi olla mahdollista ”vastakäyttäytyä”. Edellä olen maininnut, että nuorelle ja ”aktivoitavissa” olevalle ei vaikuta olevan keinoja, koska jos pienikin työllistymisuhka on olemassa, niin velkajärjestelyä ei pääsääntöisesti myönnetä (Finlex2013a, 9§). Entä jos yksilö ei enää ole aktivoitavissa täysivaltaiseksi kansalaiseksi? Velkajärjestely on viimesijainen keino velkaongelmien hoidossa, joka johtaa veloista vapautumiseen kun maksuohjelma päättyy (Mutttilainen 2002, 169–174; Finlex 2013a). Tuomioistuimella on runsaasti harkintavaltaa siinä suhteessa, kenelle järjestely myönnetään. Kysynkin siis, että entä jos edellä mainitusti ei-aktivoinnin kohteena oleva henkilö hakisi järjestelyä otettuaan ensin kaikki mahdolliset markkinoilta saatavat luotot korkoja katsomatta? Jätetään tässä käsittelemättä rikosoikeudelliset ulottuvuudet, koska rikollinenkin subjekti on potentiaalinen vastakäyttäytyjä (Foucault 2010, 196).

Henkilö olisi esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeellä ja siirtymässä vanhuuseläkkeelle esimerkiksi 10 vuoden kuluttua. Otetaan vielä esille, että hän ei olisi juuri tehnyt työtä ennen työkyvyttömyyden alkua, joten hänen kuukausittaiset tulonsa olisivat pienet ja hän saisi tukea asumiseensa ja harkinnanvaraista toimeentulotukea ajoittain isompiin menoihinsa. Hänen velkaantumisensa olisi nopeaa ja hänellä ei olisi aikomuksenakaan maksaa velkojaan, vaan samalla kun ensimmäiset lainarahat tulevat tilillä hän varaisi lennon Aasiaan ja palaisi, kun rahat ovat kuluneet kaukomaailman iloihin. Tuomioistuimien voisi evätä häneltä velkajärjestelyn useasti, mutta kuten haastatteluissa nousi esille, niin hakemuksen voi postittaa aina hylätyn hakemuksen jälkeen uudestaan ja uudestaan. Hänen tilanteensa viimesijaisuuden vuoksi järjestely saatettaisiin myöntää – laki on tässä suhteessa niin joustava, että yksittäisen tuomarin tekemä ratkaisu voisi palauttaa henkilön luottotiedot 3-5 vuodessa ilman, että hän on maksanut euroakaan. Tämän jälkeen hän voisi yrittää samaa uudestaan, koska velkajärjestelyjä on myönnetty useampaan otteeseen aikaisemminkin vaikka laki ei tällaista periaatteessa salli.

6.3 Lopuksi

Ongelmien hallinnoinnista päästään mielestäni helpohkosti yleiseen mittakaavaan. Ongelmien hallinnoinnillahan puututaan tilanteisiin, joissa yksilö ei ole onnistunut toimimaan vallitsevan normin mukaisesti, joten häneen on kohdistettava lisätoimenpiteitä. Tässä näemme ehkä selvimmin, miten tutkielman alussa mainittu jako kuriin, kontrolliin ja viime kädessä biovaltaan toimii. Kuten Foucault esitti teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1980), niin vankilan kurimekanismit toimivat yhteiskunnassa yleisemminkin. Siirtymä kurista kontrolliin voidaan nähdä esimerkiksi Jani Selinin (2010, 214–216) tavoin modernin länsimaisen hoitoperinteen syntyminä. Enää ei rangaista teosta, vaan *väärin olemisesta*. Tällainen subjekti on pyrittävä parantamaan ja tähän parantamiseen osallistuvat velallisuuden tapauksessa tässä luvussa mainitut tahot. Kaiken tämän tarkoituksena on säilyttää selkeä raja normaalin eli onnistuneen velkasuhteen ja epänormaalin velkasuhteen välillä turvaamalla jako ei-aktiivisiin ja aktiivisiin kansalaisiin. Aktiiviset, itseään hallitsevat kansalaiset ylläpitävät ihannetilanteessa yhteiskunnan kaikkia toimintoja ja turvaavat keskiössä olevan vakauden ja yhteiskunnallisen turvallisuuden (Saastamoinen 2010, 235). Vapaus on kuitenkin ideologinen harha ja perustuu kulutusilluusioon, jossa aktiivinen hyötyy ainoastaan siksi, että hän pystyy hankkimaan enemmän hyödykkeitä ja pärjäämään paremmin kuin ei-aktiivinen. Mitä tapahtuu kun aktiivisenkaan kansalaisen tulot eivät enää riitä esimerkiksi oman asunnon ja auton- keskeisten keskiluokan symboleiden omistamiseen?

Yksilön on oltava kykeneväinen hallitsemaan itseään, jotta hän aktiivisena kansalaisena pääsee luoton kautta osallistumaan yhteiskunnan kulutusjuhlaan, jossa omistaminen tapahtuu lähes poikkeuksetta luoton kautta. Ensisijaisesti tämä koskee nuorempia sukupolvia, jotka eivät ole päässeet nauttimaan korkeasta inflaatiosta, joka sulattaisi asuntolainan arvon. Inflatoristen olosuhteiden negatiiviset vaikutukset jäävät tässä käsittelemättä, koska yksinkertaisesti niillä ei tutkimuksen viitekehyksen kannalta ole merkitystä. Ongelmiin löytyy ratkaisu välittömästi kun ongelmat uhkaavat yhteiskunnan vakautta ja tässä piileekin uusliberalistisen hallinnan dynaamisuuden syvin ydin. Normaalioloissa hallinta piiloutuu rakenteisiin ja pyrkii ohjaamaan hallitsemiaan asioita tehostamalla, puuttumalla ja sääntelemällä.

Hallinta muokkaa aktiivisesti subjekteja, jotka ovat yksilöiden mahdollisten valintojen tuloksia. Jako aktiivisiin subjekteihin ja ei-aktiivisiin esittäytyy velkasuhteiden onnistumisten ja epäonnistumisten kautta. Hallinnan on aina otettava huomioon mahdollinen tietoinen ”viheliäinen subjekti” (vrt. Miller & Rose 2010, 155). Opportunistisesti käyttäytyvä, normaalien turvaksi rakennettujen instituutioiden hyväksikäyttäjä on poistettava esimerkiksi hallitsemalla hänen pääsyään luottoon, rekisteröimällä hänen velkansa yleiseen rekisteriin, ettei hän voisi erehdyttää luotottajia. Hallinnan tarkoituksena on tässäkin torjua talouden pelin negatiivisia ulkoisvaikutuksia ja ainoastaan taata markkinoiden toiminta, koska runsas velkaantuminenhan on useimmille toimiva ja hyvä asia. Eräs haastatelluistakin nosti esille pohdiskellen, että positiivinen luottorekisteri voisi olla äärimmäisen kallis ratkaisu, mutta hän kannatti sitä silti. Turvallisuutta markkinoilla ylläpidettäessä ei kustannuksia säästellä.

Velkasuhteiden rooli tulee tulevaisuudessa korostumaan ja voi olla, että velasta on muodostumassa jopa kansalaisuuden edellytys. Velkasuhteen hallitsemisesta voi tulla sosiaalinen *siirtymäriitti*, joka voidaan esittää jopa samalla tavalla kuin muinaiset initiaatoriitit, joita antropologit ”löysivät” sata vuotta sitten eristyneiden heimojen keskuudesta (kts. esim. Van Gennep 1960, 65–115). Epäonnistuessaan yksilö joutuu *välitilaan*: hän ei ole yhteisön täysivaltainen jäsen, mutta ei myöskään täysin ulkopuolinen. Van Gennepin tutkimat karkotusrangaistukset eivät enää ole mahdollisia, koska mihin menevät yksilöt kansallisvaltion tai suuremman suvereenin alueella (karkotusten loppumisesta kts. esim. Foucault 1980). Tässäkin suhteessa tarkoituksenmukaisemmaksi muodostuu sellainen hallinnan käytäntö, joka pyrkii yksilön ja yhteisöiden suhteen järjestämiseen siten, että tavoiteltavat asiat ovat esillä ja niiden saavuttamiseksi on kuljettava ennalta määrättyjä polkuja. Näitä polkuja kulkiessaan on kuunneltava polun ulkopuolelta tulevia neuvoja ja omattava valmiuksia, joilla voi valmistautua tuleviin riskeihin. Tämän polun seuraamisesta muotoutuu ihmisen elämä: Sairaalan kehdestä kouluun ja koulusta työhön, josta toiseen ja kolmanteen ja neljänteen ammattiin, koska elinikäinen oppiminen on paras tapa olla aktiivinen (Fejes & Nicoll 2008).

Lähteet:

Alastalo Marja, 2005. Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä, teoksessa Ruusuvuori Johanna & Tiitula Liisa(toim.), 2005: Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. s. 57-77.

Alastalo, Marja, 2008. The history of social research methods, teoksessa Alasuutari Pertti, Bickman Leonard, Brannen Julia (toim.), 2008: The Sage handbook of social research methods. Sage, Lontoo. s. 26–41.

Alastalo Marja, Åkerman Maria, 2010. Asiantuntijahaastattelun analyysi: Faktojen jäljillä, teoksessa Ruusuvuori Johanna, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.), 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. s. 372–392

Alasuutari Pertti, 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.

Alasuutari Pertti, 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.

Alasuutari Pertti, Bickman Leonard, Brannen Julia (toim.), 2008: The Sage handbook of social research methods. Sage, Lontoo.

Becker Gary S, 1976: The Economic approach to human behaviour. The University of Chicago press, Chicago.

Creswell W. John, 2009: Research desing, qualitative, quantitative and mixed methods appraohes. Sage, Lontoo.

Dean, Mitchell, 2010: Governmentality: Power and rule in modern society. Sage, Lontoo.

Eskola Antti, 1966. Sosiologian tutkimusmenetelmät 2. WSOY, Porvoo (painos 1975).

Eskola Antti, 1973. Sosiologian tutkimusmenetelmät 1. WSOY, Juva (painos 1981).

Eskola Jari & Suoranta Juha, 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.

Fejes Andreas & Nicoll Katherine (toim), 2008. Foucault and lifelong learning: Governing the subject. Routledge, Lontoo.

Foucault Michel, 1980. Tarkkailla ja rangaista. Otava, Keuruu.

Foucault Michel, 2003. Society must be defended: lectures at the College de France 1975-1976. Penguin books, London.

Foucault Michel, 2008. The birth of biopolitics: lectures at the College de France 1978-1979. Palmgrave Macmillan, Chippenham and Eastbourne.

Foucault Michel, 2010. Turvallisuus, alue, väestö: hallinnallisuuden historia; College de Francen luennot 1977-1978. Episteme-sarja. Tutkijaliitto, Helsinki.

Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka (toim.), 2010. Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki.

Kaisto Jani, 2010. Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna, teoksessa Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka (toim.) Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. s. 49–70.

Keskitalo-Foley Seija, Komulainen Katri, Naskali Päivi, 2010. Risto Reipas riskinottaja, koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen, teoksessa Komulainen Katri, Keskitalo-Foley Seija, Korhonen Maija, Lappalainen Sirpa, 2010. Yrittäjyyskasvatus hallintana. Vastapaino, Tampere. s. 15–36.

Kniivilä Sonja, Lindblom- Yläne Sari, Mäntynen Anne, 2007. Tiede ja Teksti: Tehoa ja taitoa tutkielman kirjoittamiseen. WSOY Oy, Helsinki

Komulainen Katri, Keskitalo-Foley Seija, Korhonen Maija, Lappalainen Sirpa, 2010. Yrittäjyyskasvatus hallintana. Vastapaino, Tampere

Marby Linda, 2008. Case study in social research, teoksessa Alasuutari Pertti, Bickman Leonard, Brannen Julia (toim.), 2008: The Sage handbook of social research methods. Sage, Lontoo. s. 214–227.

Miller Peter & Rose Nikolas 2010. Miten meitä hallitaan? Vastapaino, Tampere.

Mutttilainen Vesa, 2002: Luottoyhteiskunta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos. Hakapaino, Helsinki.

Niiniluoto Ilkka, 2003. Totuuden rakastaminen: filosofisia esseitä. Otava, Keuruu

Nikander Pirjo, 2010. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti, teoksessa Ruusuvuori Johanna, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.), 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. s. 432–445.

Pyykkönen Miikka, 2010. Yhteisöistä yrityksiä? Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori, teoksessa Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka, 2010. Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. s. 119–141.

Ruusuvuori Johanna, Nikander Pirjo, Hyvärinen Matti (toim.), 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere.

Ruusuvuori Johanna, 2010, teoksessa Ruusuvuori Johanna, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.), 2010: Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere. s. 424–431

Ruusuvuori Johanna & Tiitula Liisa (toim.), 2005: Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere.

Ruusuvuori Johanna & Tiitula Liisa 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus, teoksessa Ruusuvuori Johanna & Tiitula Liisa (toim.), 2005: Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. s. 22–56.

Saastamoinen Mikko, 2010. Aktiivisen kansalaisen vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus, teoksessa Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka, 2010. Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. s. 230–253.

Selin Jani, 2010. Kansalaisuuden tuottaminen yhteisöllisissä huumehoidoissa, teoksessa Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka, 2010. Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. s. 210–229

Tienari Janne, Vaara Eero, Meriläinen Susan 2005. Yhteisyyden rakentuminen haastattelussa, teoksessa Ruusuvuori Johanna & Tiitula Liisa(toim.) 2005: Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere s. 103–124.

Tietäväinen Antti, 2010. Pakottavasta talouspuheesta moraaliseen vastuullistamiseen: OECD:n investointiohjelmat ja poliittisen hallinnan muutos, teoksessa Kaisto Jani & Pyykkönen Miikka, 2010. Hallintavalta: Sosiaalisen, poliittisen ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki. s. 190–210

Töttö Pertti, 1982. Yhteiskuntatiede ja toiminta: objektivismiin kritiikistä yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Tampere.

Van Gennep Arnold, 1960: The Rites of passage. Routledge and Kegan Paul ltd. Chicago.

Internet:

Finlex 2013a: Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä 25.1.1993/57

Saantitapa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930057> [viitattu: 21.1.2013]

Finlex 2013b: Laki talous- ja velkaneuvonnasta 4.8.2000/713

Saantitapa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000713> [viitattu 29.1.2013]

Finlex 2013c: Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

Saantitapa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621> [viitattu 14.2.2013]

Finlex 2013d: Oikeusministeriön asetus velallisen maksukyvyn arvioinnin perusteista yksityishenkilön velkajärjestelyssä 30.3.2001/322

Saantitapa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010322> [viitattu 17.2.2013]

Joensuun kaupungin talous- ja velkaneuvonta. Aineistossa (Joensuu2013) [viitattu 12.2.2013]

Saantitapa: <http://www.jns.fi/Resource.phx/sivut/sivut-sosterveys/aikuis-yleiset/talousjavelkaneuvonta.htx>

KKV2013: Tietoa velkojen järjestelystä ja velkajärjestelystä. Kilpailu- ja kuluttajaviraston verkkojulkaisuja 2012.

Saantitapa, polutettu: <http://www.kuluttajavirasto.fi/Page/15aa8ec6-9bc0-4018-a657-ec131d20eda9.aspx> kts. kohta julkaisuja ja avaa ensimmäinen linkki. [viitattu 7.2.2013]

Kontionlahden talous- ja velkaneuvonta. Aineistossa (Kontiolahti2013)

Saantitapa: <http://www.kontiolahti.fi/fi/?ID=1706> [viitattu 12.2.2013]

Kukkaron herraksi. Yleisradion TV2:sen ohjelma-arkisto. Tuotanto: Metronome Film & Television Oy.

Saantitapa: <http://tv2.yle.fi/juttuarkisto/paivittaiset-ohjelmanostot/kukkaron-herraksi> [viitattu 2.4.2013]

Takuu-säätiön takauslainan perusedellytykset. Aineistossa (Takuu-säätiö2013)

Saantitapa: <http://www.takuu-saatio.fi/takuu-saation-takaus/takauksen-hakijalle/perusedellytykset/> [viitattu 17.12.2013]

Tilastokeskus 2013a: Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön ennakkotilasto [verkkojulkaisu].

ISSN=1798-8381. marraskuu 2012. Helsinki: Tilastokeskus

Saantitapa: http://tilastokeskus.fi/til/vamuu/2012/11/vamuu_2012_11_2012-12-20_tie_001_fi.html [viitattu: 18.1.2013]

Tilastokeskus 2013b: Suomen virallinen tilasto (SVT): Velkaantumistilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-8793. 2011, Asuntovelat kasvaneet muita velkoja enemmän . Helsinki: Tilastokeskus

Saantitapa: http://tilastokeskus.fi/til/velk/2011/velk_2011_2013-01-18_kat_001_fi.html [viitattu 18.1.2013]

Tilastokeskus 2013c: Suomen virallinen tilasto (SVT): Velkaantumistilasto
[verkkajulkaisu].
ISSN=1797-8793. 2011. Helsinki: Tilastokeskus.

Saantitapa: http://tilastokeskus.fi/til/velk/2011/velk_2011_2013-01-18_tie_002_fi.html
[viitattu 18.1.2013].

Tuusulan kunnan talous- ja velkaneuvonnan sivut. Aineistossa (Tuusula2013)

Saantitapa: http://www.tuusula.fi/sivu.tmp? sivu_id=1944 [viitattu 12.2.2013]

Valkama Elisa, 2011: Talous- ja velkaneuvonnan asiakaskunta 2010. Oikeuspoliittisen
tutkimuslaitoksen verkkokatsaus 18/2011. Julkistettu 2.2.2011.

Saantitapa, polutettu: <http://www.optula.om.fi/1290609889965> avaa toinen linkki. [viitattu 5.2.2013]

Liite

Teemahaastattelun runko

Teemahaastattelun runkopaperi 21.11 klo 9:00 haastattelua varten (kattaa myös loput haastattelut). Lisäykset on tehty 1. haastattelun jälkeen ja merkitty runkoon suluissa.

Rungon on tarkoitus olla joustava eli ennakoimattomasti asioista voi hyvinkin tulla jopa keskeinen osa haastattelua. Pääsääntöisesti pyrkimyksenäni on pysyä teemoissa ja ohjata haastattelua niiden pohjalta.

Teemat

1. Velkaneuvoja ja neuvonnan historia

- Miten päädyit neuvojaksi?
- Kuinka kauan olet ollut nykyisessä tehtävässäsi?
- Mikä on koulutuksellinen taustasi?
- Kuinka kauan velkaneuvontaa on nykyisessä muodossaan harjoitettu?

2. Velkaneuvonnan kohdehenkilöt

- Paljonko teillä on asiakkaita vuosittain/kuukausittain?(20.11)
- Mitkä asiat vaikuttavat velkaneuvonnan tarpeeseen? Uskotko, että paikallista vaihtelua vai valtakunnallista? Juhlapyhät? Kevät ja opiskelijoiden valmistuminen?
- Miten velkaneuvonnan piiriin päädytään. Kuinka kauan kestää? Tarkentavien kysymysten mahdollisuus!
- Ikäprofiili yleisesti, minkä ikäisiä henkilöt ovat?
- Asemat? Työelämässä, eläkkeellä (sairas/työkyvyttömyys), työtön, opiskelija.
- Aina ulosottoja taustalla? Tulot, jos mahdollista keskimäärin tai yleisesti sosiaaliturvan varassa vai palkkatyössä?
- Mitä syitä velkaongelmiin yleisesti tai erityisesti on?

3. Kohdehenkilön suhde neuvontaan ja itseensä

- Mitä velkaneuvonnan piiriin pääsemiseksi vaaditaan? Velkamäärät ja ajallinen ulottuvuus.
- Kohteena olemisen kesto? Tässä voidaan puhua myös ns. vakio-kausi- ja kertaneuvottavista ja heidän osuuksistaan.

- Miten kauan ”asiakkuus” kestää?
- Minkälaisia toimenpiteitä henkilöltä vaaditaan kun hän astuu velkaneuvonnan piiriin? (saapuu toimistolle).
- Miten prosessi etenee?
- Mihin neuvonnalla pyritään yksilön kannalta?
- Miten prosessi tulee päätökseensä?

4. Velkaneuvonta apuna ja ongelmien hallintana.

- Palaavatko samat ihmiset aina uudestaan ja uudestaan? Onko sellaisia, joita apu ei tavoita?
- Pystytkö arvioimaan minkälaisia ongelmia sellaisilla voisi olla, joiden tilanteeseen on mahdotonta puuttua? Onko heitä paljon? (20.11)
- Ratkaiseeko velkaneuvonta yksilön velkaongelmia vai onko kaikki lopulta kiinni yksilöstä itsestään?
- Minkälaisia taitoja /kykyjä velkaneuvonnan/ongelman korjaamisessa onnistuminen asiakkaalta vaatii? (lisätty 20.11)
- Julkisuudessa on puhuttu positiivisen luottorekisterin perustamisesta. Auttaisiko tämä velkaongelmien hoidossa? Miten se auttaisi/ miksi ei muuttaisi tilannetta?(20.11)
- Oletko havainnut muutosta velkaongelmien määrässä viime vuosina? Onko velkaongelmaisten joukkoon tullut uudentyyppisiä velallisia?
- Miten arvioisit työsi tulevaisuutta?